

รายงานฉบับสมบูรณ์

เรื่อง การฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและการบริหารทรัพยากรป่าไม้โดยวิธี
ชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบ อ.ไชยปราการ

ดำเนินงานโดย

นางสาวพวงทอง ว่องไว และคณะ

กันยายน 2546

รายงานฉบับสมบูรณ์

เรื่อง การฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและการบริหารทรัพยากรป่าไม้โดยวิธี
ชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบ อ.ไชยปราการ

ดำเนินงานโดย

นางสาวพวงทอง ว่องไว	หัวหน้าโครงการวิจัย
นางสาวรสริน วงศ์คำปัน	นักวิจัยชุมชน
นายกำพล ทองสมัคร	นักวิจัยชุมชน
นางสาวมานิตา ดีสนุก	นักวิจัยชุมชน
นายยาใจ จะแส	นักวิจัยชุมชน
นายสมบูรณ์ ดุแสง	นักวิจัยชุมชน

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและการบริหารทรัพยากรป่าไม้โดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบ กลุ่มน้ำแม่ทะลบ มีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นการสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อันประกอบไปด้วย คนพื้นที่สูง และคนพื้นที่ราบ กลุ่มน้ำแม่ทะลบ องค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานราชการ ในการดำเนินการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในพื้นที่ตำบลแม่ทะลบ การศึกษาในครั้งนี้ได้ใช้ระยะเวลาในการดำเนินงานเพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่ปี 2544 - 2546 โดยได้การศึกษาสำรวจข้อมูลพื้นฐานและข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ รวมทั้งองค์ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตในการจัดการป่า โดยเน้นการนำเอาวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบกลุ่มน้ำแม่ทะลบมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานแก้ไขปัญหากล่าว เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการวางแผนในการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและการบริหารทรัพยากรป่าไม้โดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบกลุ่มน้ำแม่ทะลบ

ซึ่งผลการศึกษาโดยการสำรวจข้อมูลเกี่ยวข้องกับทรัพยากรกลุ่มน้ำแม่ทะลบนั้นพบว่าตำบลแม่ทะลบเป็นทิวเขาของผืนน้ำที่ทอดยาวตามแนวตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นต้นน้ำของแม่น้ำฝาง น้ำกก และน้ำลาว พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นภูเขาที่มีความสูงสลับกับอยู่ทางทิศตะวันออกซึ่งติดกับจังหวัดเชียงราย ส่วนที่เหลือจะเป็นที่ราบลุ่มที่ใช้ในการเพาะปลูกและทำสวน ซึ่งมีอาณาเขตทิศเหนือติดกับ อำเภอฝาง ทิศใต้ติดกับ ตำบลศรีดงเย็น ทิศตะวันออก ติดกับ อำเภอฝาง และอำเภอแม่สรวย จ.เชียงราย ทิศตะวันตกติดกับ ตำบลปงคำ ในตำบลแม่ทะลบมีประชากรจำนวนหมู่บ้านในการปกครอง 10 หมู่บ้าน จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 1,762 ครัวเรือน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 6,764 คน มีน้ำตก 10 แห่ง มีหนองน้ำ 6 แห่ง มีลำห้วย 15 แห่ง คลอง 6 แห่ง มีพื้นที่ทั้งตำบลรวม 450,357 ไร่ กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ประกอบไปด้วยชนบนพื้นที่สูงได้แก่ชาวเขาเผ่าลาหู่ ลีซอ คนพื้นที่ราบเป็นคนพื้นเมือง ประกอบอาชีพการทำไร่ ทำสวน ได้แก่ การปลูกข้าว มันฝรั่ง กระเทียม หอมแดง ข้าวโพด พริก และมีสภาพปัญหาและสถานการณ์ที่เกิดกับทรัพยากรธรรมชาตินั้นประกอบไปด้วย

1. การลักลอบตัดไม้เพื่อการค้า
2. การบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อทำการเกษตร
3. ราษฎรขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการทรัพยากร
4. ขาดการประชาสัมพันธ์
5. เจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่เพียงพอ

6. ปัญหาแหล่งน้ำขาดการดูแล
7. ขาดแหล่งน้ำในฤดูแล้ง
8. ขาดการติดตามผลการดำเนินงาน
9. วัฒนธรรมประเพณีขาดการส่งเสริมและดำเนินการ
10. การขาดการประสานงานระหว่างงานที่เกี่ยวข้อง
11. ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการจัดการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

ดังนั้นจึงได้ร่วมกันศึกษาวิถีชีวิตหรือองค์ความรู้ในด้านการจัดการทรัพยากรวิถีชีวิตหรือองค์ความรู้ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่โดยพบว่า ประชาชนในพื้นที่ได้มีการจัดการในชีวิตประจำวันมาตั้งแต่อดีตกาลแล้ว โดยพบว่าในเรื่องของการเพาะปลูกนั้นชาวเขามีการปลูกพืชหมุนเวียนเพื่อให้ดินได้มีการพักและให้พืชได้แปลสภาพเป็นปุ๋ยให้กับดิน รวมทั้งการจัดตั้งกฎระเบียบในการตัดต้นไม้ที่ในบริเวณแหล่งต้นน้ำ การจัดระบบน้ำนั้นได้มีการวางระบบการจัดการน้ำในรูปเหมืองฝาย ส่วนการฟื้นฟูนั้นได้มีหลักศาสนาใช้ในการป้องกัน เช่นการประกอบพิธีการบวชป่า และการปลูกป่า การจัดแบ่งพื้นที่ป่าใช้สอยและป่าต้นน้ำ หรือการประกอบพิธีการขอฝนในกรณีที่ฝนไม่ตกตามฤดูกาล และการเลี้ยงผีตามไร่นาหรือเหมืองฝาย ดังนั้นจึงได้นำเอาความรู้ที่มีอยู่มาสู่แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรโดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบประกอบไปด้วย

1. แนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบ
2. แนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรตำบลแม่ทะลบซึ่งประกอบไปด้วย การอนุรักษ์การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์
3. แนวทางการดำเนินงานสร้างกลไกในการดำเนินงาน

ซึ่งผลจากการดำเนินงานพบว่า การดำเนินการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบสามารถดำเนินงานได้ แต่ในการดำเนินงานนั้นจะต้องให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานทั้งนี้เนื่องจากชุมชนมีกระบวนการดูแลรักษาทรัพยากรอยู่แล้วเพียงแต่ขาดโอกาสในการดำเนินงานรวมทั้งยังขาดการดำเนินงานร่วมกันในทุกส่วนที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นรายงานวิจัยฉบับนี้จึงเสนอรวบรวมประสบการณ์การดำเนินงานที่ผ่านโดยคาดหวังว่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก-ข
สารบัญ	ก-ง
สารบัญตาราง	จ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาของโครงการ	1
1.2 วัตถุประสงค์	2
1.3 คำถามการศึกษาวิจัย	3
1.4 ขอบเขตการศึกษาวิจัย	3
1.5 ผลการทบทวนเอกสาร	3
บทที่ 2 วิธีการวิจัย	26
2.1 พื้นที่การศึกษาวิจัย	26
2.2 แหล่งข้อมูลการศึกษาวิจัย	26
2.3 เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	27
2.4 วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล	27
2.5 ขั้นตอนของการดำเนินการศึกษาวิจัย	27
บทที่ 3 สถานการณ์และสภาพปัญหาทรัพยากรตำบลแม่ทะลบ	31
3.1 ข้อมูลชุมชน	31
3.2 สถานการณ์ของสายน้ำแม่ทะลบและทรัพยากรป่าตำบลแม่ทะลบ	34
3.3 ข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติในตำบลแม่ทะลบ	37
บทที่ 4 ข้อมูลภูมิปัญญา / องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากร	47
4.1 แนวคิดการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและการบริหารทรัพยากรป่าไม้ โดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบ	47
4.2 องค์ความรู้ในการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและการบริหารทรัพยากรป่าไม้ โดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบ	48

สารบัญต่อ

หน้า

4.3 แนวทางการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดย วิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบ	51
บทที่ 5 กระบวนการและกลไกการแก้ไขปัญหา	56
5.1 กระบวนการและการสร้างกลไกการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและบริหารจัดการ ทรัพยากรป่าไม้ โดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบ	56
บทที่ 6 ผลการทดลองฟื้นฟูและบริหารจัดการทรัพยากรป่าตำบลแม่ทะลบ	59
บทที่ 7 สรุปและข้อเสนอแนะ	77
บรรณานุกรม	81
รูปการดำเนินกิจกรรม	84
ภาคผนวก	88
ประวัติทีมวิจัย	100

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลประชากรในตำบลแม่ทะลบ	33
ตารางที่ 2 แสดงข้อมูลพื้นที่ปลูกอาศัยในตำบลแม่ทะลบ	33
ตารางที่ 3 แสดงข้อมูลแหล่งน้ำในตำบลแม่ทะลบ	37
ตารางที่ 4 แสดงข้อมูลประเภทไม้ยืนต้นในตำบลแม่ทะลบ	39
ตารางที่ 5 แสดงข้อมูลประเภทพืชล้มลุกในตำบลแม่ทะลบ	40
ตารางที่ 6 แสดงข้อมูลประเภทไม้สมุนไพรในตำบลแม่ทะลบ	42
ตารางที่ 7 แสดงข้อมูลด้านประเพณีและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในตำบลแม่ทะลบ	45

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของโครงการ

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-7 ที่ได้มีการมุ่งเน้นการส่งเสริมและการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมเพื่อพัฒนาผลผลิตทางการเกษตรเพื่อเป็นสินค้าส่งออกซึ่งนับเป็นสาเหตุของการทำลายทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่เห็นชัดเจนที่สุด ได้แก่ การทำลายป่าไม้เพื่อนำเอาพื้นที่ป่าไม้มาเป็นพื้นที่ทางการเกษตร และผลจากการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่างๆ ในปัจจุบันนี้ ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบทางด้านของสภาพอากาศที่มีความแปรปรวน สภาพของพื้นดินที่ขาดความสมบูรณ์ และปัญหาด้านสุขภาพของประชาชนที่ได้รับจากการใช้สารเคมีในการทำเกษตร

ตำบลแม่ทะลบ เป็นตำบลหนึ่งซึ่งอยู่ในพื้นที่อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ มีประชากรร้อยละ 60 เป็นชนพื้นราบ ร้อยละ 40 เป็นชาวเขาไม่มีสัญชาติ ซึ่งประกอบไปด้วยลาลู ลีซอ อาศัยอยู่ในแหล่งต้นน้ำและประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก

ตลอดระยะเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมาพบว่า ปริมาณของน้ำในแหล่งน้ำธรรมชาตินั้นมีปริมาณลดลงเป็นอย่างมากอันเนื่องมาจากสถานการณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเผาป่าเพื่อการสักร้าง การเก็บพืชที่เป็นแหล่งในการดูดซับน้ำมาขาย หรือการขายพื้นที่เพื่อใช้ในการทำไร่ของชาวเขา อันเนื่องมาจากความต้องการทั้งในเรื่องรายได้ที่ต้องมาเลี้ยงดูครอบครัว ซึ่งส่งผลทำให้ปริมาณของน้ำในแหล่งต้นน้ำแม่ทะลบนั้นมีปริมาณลดลงได้อย่างชัดเจน โดยพบว่าปริมาณของน้ำได้มีปริมาณลดลงมากซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับ เกอดิดที่ผ่านมานั้นชาวเขาจะมีน้ำใช้ตลอดทั้งปีและในปัจจุบันนี้จะพบว่าในเดือนฤดูแล้งแหล่งน้ำจะแห้งทำให้ชาวเขาไม่มีน้ำใช้ รวมทั้งชาวบ้านพื้นราบก็ได้รับความเดือดร้อนโดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่มีน้ำใช้ในการเกษตรยิ่งไปกว่านั้นจะพบว่าแหล่งน้ำแม่ทะลบซึ่งเป็นแหล่งต้นกำเนิดของสายน้ำฝางที่ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำกก ที่อำเภอแม่อาว ซึ่งเป็นสายน้ำหลักที่ใช้ในการทำเกษตรของชาวบ้าน 3 อำเภอ คือ อำเภอไชยปราการ อำเภอฝาง และอำเภอแม่อาวได้เริ่มมีปริมาณน้ำลดลง จนเป็นเหตุที่ทำให้ชาวบ้านที่ใช้น้ำในการทำเกษตรต่างประสบกับปัญหาในเรื่องของน้ำเช่นเดียวกัน (ข้อมูลจากการประชุมวิเคราะห์ปัญหาเรื่องน้ำทางการเกษตรในตำบลเมืองเดือน พฤษภาคม 2543)

สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นพบว่ายังไม่พบการดำเนินการแก้ไขปัญหานี้อย่างถูกต้อง นอกจากการมุ่งประเด็นกล่าวโทษที่ว่าชาวเขาเป็นกลุ่มบุคคลที่เป็นต้นเหตุก่อให้เกิดความเดือดร้อน บางครั้งมี

นโยบายที่จะย้ายเขาออกจากป่าและไม่มีที่อยู่ให้ ทำให้ชาวเขาหลายหมู่บ้านไม่มีทางออกในการดำเนินชีวิตต้องเข้าไปสู่ระบบในการค้าขายในที่สุด

ดังนั้นเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหานี้จึงได้มีการประสานงานกับองค์กรเครือข่ายชาวเขา 5 หมู่บ้าน คณะครูการศึกษาออกโรงเรียน องค์กรพัฒนามอแกน บุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบล ได้มาร่วมกันในการดำเนินงานเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในนามคณะผู้ทำการวิจัยชุมชน โดยทีมวิจัยดังกล่าวได้มีแนวคิดที่จะดำเนินการศึกษาวิจัยข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรและการหาความร่วมมือระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบล เครือข่ายชาวเขา และประชาคมบนพื้นที่ราบในการหารูปแบบหรือมาตรการ ในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรแหล่งต้นน้ำโดยใช้วิถีชีวิตหรือองค์ความรู้พื้นบ้านมำเนินงานดังกล่าว ด้วยการหาวิธีการในการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนร่วมกันระหว่างชาวเขาล่าหู่และประชาชนพื้นราบ จะเป็นประโยชน์ต่อองค์การบริหารท้องถิ่นในการวางแผนแก้ไขปัญหานี้และให้การช่วยเหลือที่ถูกต้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นต่อไป รวมทั้งบนพื้นที่ราบและบนพื้นที่สูงจะได้เรียนรู้และทราบถึงผลกระทบ และเกิดความตระหนักในการเข้ามาดำเนินการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น รวมทั้งจะเป็นการเชื่อมประสานองค์กรชาวเขาและคนพื้นราบ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหาร่วมกันรวมทั้งดำเนินการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในรูปแบบการออกกฎระเบียบในการบริหารดูแลป่าที่มีอยู่ร่วมกัน เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหานี้และก่อให้เกิดความยั่งยืนในการดำเนินงานอย่างแท้จริงและเหมาะสมกับท้องถิ่น รวมทั้งจะเป็นรูปแบบในการจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนอย่างแท้จริง เพื่อแนวทางที่ได้รับไปปรับใช้ในพื้นที่ที่ประสบปัญหาเช่นเดียวกับพื้นที่ตำบลแม่ทะลบต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อประเมินสภาพภาพและจัดระบบข้อมูลแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ตำบลแม่ทะลบ อำเภอไชยปราการ
2. เพื่อจัดทำแผนการบริหารทรัพยากรธรรมชาติโดยใช้วิถีชีวิตของร่วมกันคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบ
3. เพื่อค้นหา กลไกความร่วมมือระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) กลุ่มเครือข่ายผู้นำชาวเขา 5 หมู่บ้านและองค์กรชาวบ้านพื้นที่ราบตำบลแม่ทะลบในการแก้ไขปัญหานี้แหล่งต้นน้ำแม่ทะลบ
4. เพื่อศึกษาหา รูปแบบและแนวทางในการดำเนินงานแก้ไขปัญหานี้ป่าต้นน้ำ

คำถามการวิจัย

1. กลไกการสร้างความร่วมมือระหว่างชาวเขาและคนพื้นราบในการร่วมกันแก้ไขปัญหาแหล่งต้นน้ำแม่ทะลบเป็นอย่างไร
2. รูปแบบอย่างไรในการจัดทำแผนการบริหารทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมภายใต้วิถีชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างไร

ขอบเขตเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้อง

องค์การบริหารส่วนตำบล เครือข่ายชาวเขาและคนพื้นที่ราบในตำบลแม่ทะลบร่วมกันสำรวจทรัพยากรในชุมชน เช่น ข้อมูลแหล่งน้ำ การทำเกษตร ประชากร การเลี้ยงสัตว์ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ป่า สมุนไพร พื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่ป่าสงวน วัฒนธรรม องค์ความรู้พื้นบ้าน เพื่อหามาตรการในการฟื้นฟูสภาพป่าปลูกป่าไม้แหล่งต้นน้ำแม่ทะลบที่เหมาะสมและเป็นไปได้ในการดำเนินงาน รวมทั้งการร่วมกันวางแผนการบริหารจัดการป่าต้นน้ำโดยใช้องค์ความรู้พื้นบ้านทั้งชาวเขาและชาวพื้นราบ ตลอดจนเพื่อเป็นการหารูปแบบในการดำเนินงานฟื้นฟูป่าต้นน้ำต่อไป

ผลการทบทวนเอกสารข้อมูล

ทรัพยากรธรรมชาตินับได้ว่าเป็นสิ่งที่มีมาตั้งแต่การเกิดโลก เนื่องจากทรัพยากรนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์นำมาใช้ในการอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิต ประกอบด้วยปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่สำคัญได้มีการนำเอาทรัพยากรมาใช้อย่างฟุ่มเฟือยและมากเกินไป จนเป็นผลทำให้ในปัจจุบันทรัพยากรมีจำนวนลดน้อยลงไปมากจนอยู่ในขั้นที่บ่าเป็นห่วง อันเนื่องมาจากมนุษย์มักไม่สนใจในการรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งส่งผลกระทบต่อให้แก่มนุษย์เอง ไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์ฝนแล้ง น้ำท่วม การขาดแคลนอาหาร สภาพดินเสื่อม และหากยังไม่ได้รับการดำเนินการแก้ไขในไม่ช้าทรัพยากรเหล่านี้ก็จะหมดไป แล้วมนุษย์จะอยู่ได้อย่างไร

1. สภาพทั่วไปทางภูมิศาสตร์

ภูมิประเทศของภาคเหนือตอนบนประกอบด้วยเทือกเขาสลับซับซ้อน เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มขุนเขาใหญ่หิมาลัย ที่มีอาณาเขตตั้งแต่ตอนเหนือของประเทศพม่าถึงตอนใต้ของประเทศอินเดีย และจีน โดยมีประเทศเนปาล และภูฏาน อยู่บนบางส่วนของขุนเขา และยาวเรื่อยมาทางตอนเหนือของประเทศเมียนมาร์ จากนั้นส่วนหนึ่งแยกขึ้นเหนือไปทางตอนใต้ของประเทศจีน และส่วนหนึ่งแยกลงสู่ทางใต้ลงสู่ทางตอนเหนือของประเทศไทย เทือกเขาที่ต่อเนื่องจากเทือกเขาหิมาลัย สู่ทางทิศเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประกอบด้วยเทือกเขารุ่นเก่ามีอายุประมาณ 10 ล้านปี เป็นเทือกเขาที่มีขนาดไม่สูงใหญ่มากนัก และบริเวณเปลือกโลกส่วนที่ค่อนข้างสงบตัว กล่าวคือ ไม่เกิดแผ่นดินไหว และภูเขาไฟระเบิด ในส่วนของเทือกเขาที่อยู่ทางเหนือของประเทศไทย ประกอบไปด้วยคือ

(1) ทิวเขาแดนลาว ที่เป็นทิวเขาจากเหนือลงใต้ จากตอนใต้ของประเทศจีนต่อเนื่องผ่านด้านตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศเมียนมาร์ และต่อมาในประเทศไทยด้านตะวันตกเฉียงเหนือของภาคเหนือ บริเวณอำเภอแม่เฒ่า และ ผัง จังหวัดเชียงใหม่ ที่คดอย่างขาง และคดอย่างห่มปก และยาวตามชายแดนภาคตะวันตกเฉียงเหนือของภาคเหนือ บรรจบกับเทือกเขาถนนธงชัย บริเวณคอกสามหมื่น อำเภอเชียงดาว และกิ่งอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่และอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และบางส่วนทอดยาวไปตามพรมแดนไทย - เมียนมาร์ บริเวณทิศเหนือ และตะวันตกของจังหวัดแม่ฮ่องสอน รวมเป็นระยะทางในประเทศไทยประมาณ 120 กิโลเมตรและมียอดเขาที่มีความสำคัญคือ คอยผ้าห่มปก (สูง 2,285 เมตร จากระดับน้ำทะเล) เทือกเขาแดนลาวเป็นต้นสายสำคัญในประเทศไทย คือ แม่น้ำปาย กก แดง และแม่น้ำปิงตอนบน (บริเวณอำเภอเชียงดาว)

(2) เทือกเขาถนนธงชัย เทือกเขาที่อยู่ทางทิศตะวันตกของภาคเหนือ โดยสุภชัย และคณะ (2539) กล่าวว่า เอกเขาวางตัวสามแนวขนานกันจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ ได้แก่ แนวตะวันตก ที่เป็นพรมแดนระหว่างไทยและเมียนมาร์ โดยเป็นต้นน้ำ แม่น้ำยวม ปาย และ เมย แนวกลาง ที่เป็นแนวกันระหว่างจังหวัดเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน และตาก บรรจบกับแนวตะวันตกที่อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก โดยเป็นต้นน้ำ แม่น้ำยวม ปาย และแจ่ม และแนวตะวันออก ประกอบด้วยเขาที่เป็นแนวที่ผ่านกลางอำเภอเชียงดาว และต่อลงมาถึงแนวรอยต่อระหว่างอำเภอแม่แจ่ม กับอำเภอแม่แตง สะเมิง สันป่าตอง และฮอด จังหวัดเชียงใหม่ แนวนี้มีเทือกเขาที่สำคัญคือ เทือกเขาสุเทพ - ดินทานนท์ และเทือกเขาเชียงดาว ประกอบด้วยยอดเขาที่มีความสำคัญคือ คอยอินทนนท์ (สูงประมาณ 2,565 เมตร จากระดับน้ำทะเล) คอยบุย (สูงประมาณ 2,560 เมตร จากระดับน้ำทะเล) และคอยเชียงดาว (สูงประมาณ 2,190 เมตร จากระดับน้ำทะเล) โดยเฉพาะคอย

เชียงดาวเป็นภูเขาหินปูนทั้งลูก แนวเทือกเขานี้เป็นแหล่งต้นน้ำ แม่น้ำแม่แจ่ม ขาน แม่ริม วัง แม่ ตื่น แดง และแม่น้ำปิงตอนบนเทือกเขาทั้งสามบรรจบกันแล้วทอดตัวยาวไปบรรจบเทือกเขา ตะนาวศรี ที่อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี

(3) เทือกเขาฝิปันน้ำ เทือกเขานี้เริ่มจากบริเวณคอยาวัย สันแบ่งระหว่างอำเภอไชยปราการ และอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ทอดตัวไปทางทิศทางตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำแม่น้ำปิงตอนบนผ่านเส้นทางสายเชียงใหม่ - ฝาง บริเวณคอยาวัยโท อำเภอเชียงดาว ทอดยาวไปตามแนวตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านคอย้าง และคอยหางสอย ซึ่งเป็นสันปันน้ำแม่น้ำฝาง กก และลาว ที่เป็นแม่น้ำสาขาแม่น้ำปิง เทือกเขาฝิปันน้ำวกกลางได้ผ่านคอยฝิปันน้ำ หรือคอย นงแก้ว ถึงคอยไ้ ที่เป็นสันแบ่งอำเภอพร้าว กิ่งอำเภอแม่วาง และคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และ อำเภอแจ้ห่ม และอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง เป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำจ๊ว และทวง (ที่เป็น ลุ่มน้ำสาขามแม่ปิง) แม่น้ำวัง ลาว และอิง แนวนี้บางส่วนทอดยาวลงสู่ทางทิศใต้ประกอบด้วย เทือกเขาขุนตาล เป็นสันแบ่งจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง มียอดเขาขุนตาลเป็นยอดเขาสูง สุดบางส่วนแนวทิศทางทอดตัวไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และเหนือ ผ่านกัวม้นเทก และทอด ตัวไปตามทิศตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านถนนพหลโยธิน ที่กิโลเมตรที่ 117 จากจังหวัดลำปาง แบ่ง เขตจังหวัดลำปาง และพะเยา และวกขึ้นเหนือ และทิศตะวันออกผ่านคอยผาจอม ไปจดเทือกเขา หลวงพระบาง เทือกเขาในช่วงนี้เป็นแหล่งต้นน้ำวัง ขม น่าน เทือกเขาฝิปันน้ำความยาวประมาณ 400 กิโลเมตร ประกอบด้วยยอดเขาสูงได้แก่ คอยผาจ้อ (สูงประมาณ 2,010 เมตร จากระดับน้ำ ทะเล) และคอยผาจอม (สูงประมาณ 1,740 เมตร จากระดับน้ำทะเล) เทือกเขาฝิปันน้ำนับว่าเป็น เทือกเขาที่มีความสำคัญมหต่ภูมิภาคนี้อยู่ กล่าวคือเป็นต้นน้ำสายสำคัญของประเทศ และ เทือกเขาทั้งเทือกอยู่ในแผ่นดินไทย โดยที่ไม่มีพรมแดนประเทศเพื่อนบ้าน การจัดการเทือกเขา แห่งนี้ไม่มีความจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากประเทศเพื่อนบ้านเหมือนเทือกเขาอื่น

(4) เทือกเขาหลวงพระบาง เทือกเขานี้เริ่มจากริมแม่น้ำโขงฝั่งขวาในเขตตำบลแม่วงยบ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เป็นแนวยาวลงไปทางทิศใต้ เป็นสันแบ่งเขตแดนไทย กับลาว จนถึงภูเมี่ยง หรือยอดคาวัยนหมันในเขตตำบลเด่นเหล็ก อำเภอน้ำปาด จังหวัดอุดรดิษฐ์ ยาว ประมาณ 450 กิโลเมตร ยอดเขาสูง คือ คอยภูเมี่ยง (สูงประมาณ 2,300 เมตร จากระดับน้ำ ทะเล) ภูคอยดาว (สูงประมาณ 2,100 เมตร จากระดับน้ำทะเล) และคอยหลวงพระบาง (สูง ประมาณ 2,100 เมตร จากระดับน้ำทะเล) เป็นแหล่งต้นน้ำในเขตประเทศลาวที่ไหลลงสู่แม่น้ำ โขง และแม่น้ำที่ไหลลงสู่แม่น้ำวัง ขม และน่าน

ภาคเหนือตอนบนประกอบด้วยพื้นที่ประมาณ 85,900 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 1 ใน 5 ของพื้นที่ทั้งประเทศ ระหว่างเส้นรุ้งที่ 17-20 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 97-101 องศาตะวันออก ประกอบด้วย 8 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง แพร่ น่าน ลำพูน พะเยา และแม่ฮ่องสอน มีความลาดชันประมาณ 35 เปอร์เซ็นต์ เป็นพื้นที่ราบประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ ที่ดอนประมาณ 17 เปอร์เซ็นต์ และที่สูงประมาณ 73 เปอร์เซ็นต์ (กรมพัฒนาที่ดิน . 2524 : หน้า 27)

การใช้ประโยชน์ที่ดินในภูมิภาคนี้โดยเฉพาะที่ราบ บริเวณที่เนินดลิ่งริมแม่น้ำส่วนใหญ่ถูกใช้เป็นที่อยู่อาศัย และปลูกลำไยเป็นพืชหลัก นอกจากนั้นปลูกพืชอื่นเป็นพืชเสริม เช่น ยาสูบ และผักต่าง ๆ บริเวณที่ราบหุบเขาถูกใช้เป็นที่นาปลูกข้าวในฤดูฝนโดยเฉพาะข้าวเหนียวที่เป็นอาหารหลักของคนในภาคเหนือ ใช้น้ำจากระบบชลประทานหลวง และชลประทานราษฎร์ที่อยู่ทั่วไปสลับกับการปลูกข้าวนาปรัง กระเทียม หอมหัวใหญ่ หอมแดง ถั่วเหลืองมันฝรั่ง พริก ข้าวโพด และพืชผักอื่น ๆ

บริเวณเนินเขา ถูกใช้ในการปลูกป่าเศรษฐกิจ โดยเฉพาะไม้สัก ซึ่งมีทั้งที่ดำเนินการโดยเกษตรกรและหน่วยงานของรัฐ หรือปล่อยไว้เป็นป่าธรรมชาติ โดยชนิดของป่าประกอบด้วยป่าเต็งรัง และป่าเบญจพรรณ อย่างไรก็ตาม ป่าในที่เนินเขามักเสื่อมโทรมเนื่องจากราษฎรมักบุกรุกเข้าไปใช้ประโยชน์ ตัดไม้ และหาของป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด ดอก ผล และใบไม้เป็นอาหาร มลพิษเป็นรายได้เสริม ในบางแห่งใช้ปลูกต้นจามจุรีเพื่อเลี้ยงผึ้ง และเป็นที่พักสัตว์เลี้ยงจำพวก วัวควาย ในช่วงฤดูหนาว พื้นที่บางส่วนใช้ปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด ข้าวไร่ ยาสูบ ถั่วเหลือง อ้อย สับปะรด มันเทศ หรือ มันสำปะหลัง หรือบางพื้นที่ใช้ปลูกพืชสวนเช่น มะม่วง ส้มเขียวหวาน มะขามหวาน ลิ้นจี่ และกล้วย

พื้นที่สูง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าดิบเขาเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญ มีบางส่วนเป็นป่าสน ในอดีตพื้นที่ประมาณครึ่งหนึ่งถูกใช้ในการทำไร่ฝิ่น ปลูกข้าวไร่ และข้าวโพดอาหารสัตว์ ในปัจจุบันพื้นดินเหล่านี้ส่วนใหญ่ถูกปล่อยทิ้งเป็นที่รกร้างว่างเปล่า กลายเป็นทุ่งหญ้าคา สาบหมาก หรือเฟิร์นต่าง ๆ ขึ้นทดแทน ง่ายต่อการเกิดไฟป่าในฤดูแล้ง และเป็นการยากต่อการทดแทนทางธรรมชาติที่ทำให้กลับคืนเป็นป่าไม้เหมือนเดิม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชดำริให้ กองอนุรักษ์ต้นน้ำ กรมป่าไม้ ดำเนินการปลูกป่าเพื่อปรับปรุงต้นน้ำ ในปี พ.ศ. 2515 ในระยะแรกของการดำเนินงาน ได้มีความพยายามปลูกไม้ดั้งเดิมของป่าดิบเขาโดยเฉพาะไม้ตระกูลก่อ แต่ไม่ประสบความสำเร็จ จนต้องเปลี่ยนมาปลูกสนสามใบ ซึ่งทำให้การปลูกป่าเป็นไปได้ดีขึ้น แต่อย่างไรก็ตามจำเป็นต้องป้องกันไฟป่าเป็นอย่างดีเช่นกัน เพราะว่าดินสนดาบงายเมื่อถูกไฟป่า ในขณะที่พื้นที่บางส่วนถูกใช้ในการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น เช่น กระหล่ำปลี มะเขือเทศ มันฝรั่ง ของ

และหอมหัวใหญ่ โดยขบวนการอนุรักษดินและน้ำ และควบคุมการใช้สารเคมีที่เป็นพิษภัยต่อสิ่งแวดล้อมในดิน น้ำ และบรรยากาศ บางส่วนเกษตรกรบนที่สูงยังคงดำรงวิถีชีวิตอย่างเดิม โดยการทำไร่หมุนเวียน บางครอบครัวปลูกพืชผสมผสานในลักษณะไร่หมุนเวียน ส่วนในพื้นที่ภูเขาแถบ ๆ ตั้งแต่ที่ตอนไปจนถึงสูงถูกใช้ในการทำนาขั้นบันได ในพื้นที่ภูเขาแถบ ๆ เกษตรกรสามารถควบคุมน้ำได้ โดยระบบชลประทานพื้นบ้าน สำหรับพันธุ์ข้าวก็เป็นข้าวพื้นเมืองที่ทนต่ออากาศหนาวเย็น

2. การแบ่งลักษณะของกลุ่มน้ำ

พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 หมายถึงพื้นที่ภายในลุ่มน้ำที่ควรสงวนไว้เป็นต้นน้ำลำธาร เป็นพื้นที่สูงหรือตอนบนของลุ่มน้ำส่วนใหญ่เป็นเทือกเขา ที่ประกอบไปด้วย ภูเขา หน้าผา ยอดเขาแหลม และ/หรือร่องน้ำมาก ส่วนใหญ่ปกคลุมไปด้วยป่าดงดิบ ป่าดิบเขา หรือป่าสนเขา ส่วนใหญ่มีความลาดชันเฉลี่ยประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์และประกอบไปด้วยลักษณะทางธรณีวิทยา และลักษณะทางภูมิวิทยาที่ง่ายต่อการพังทลาย

พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 2 หมายถึงพื้นที่ภายในลุ่มน้ำที่ควรสงวนไว้เป็นต้นน้ำลำธารในระดับรองลงมา และสามารถให้ประโยชน์เพื่อกิจกรรมสำคัญ เช่นการทำไม้ และเหมืองแร่เป็นต้น เป็นพื้นที่ภูเขาที่มีลักษณะมน และมีความกว้างไม่มากนัก หรือเป็นบริเวณลาดเขาที่มีแนวลาดเทปานกลาง ประกอบไปด้วยร่องน้ำค่อนข้างกว้าง สภาพป่าเป็นป่าดงดิบที่ลูกยาง หรือเป็นป่าเสื่อมสภาพ แต่ส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรัง และ/หรือ ป่าเบญจพรรณมีความลาดชันโดยเฉลี่ยระหว่าง 30 – 35 เปอร์เซ็นต์ ลักษณะทางธรณีวิทยาที่ประกอบไปด้วยหิน ซึ่งง่ายต่อการขุดพังทลาย ดินพื้นถึงลึก ปานกลาง ความอุดมสมบูรณ์ต่ำถึงปานกลาง และสมรรถนะการพังทลายสูง

พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 3 หมายถึงพื้นที่ภายในลุ่มน้ำซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งกิจกรรมทำไม้ เหมืองแร่ และปลูกไม้ผลยืนต้น โดยส่วนใหญ่เป็นที่ดอน และลาดเนินเขา ปกคลุมด้วย หรือเคยปกคลุมด้วยป่าเบญจพรรณป่าเต็งรัง หรือป่าดงดิบ มีความลาดชันเฉลี่ยระหว่าง 25 – 35 เปอร์เซ็นต์ ลักษณะทางธรณีประกอบด้วยหินหรือตะกอนที่ทับถม ทำให้ยากต่อการชะล้างพังทลาย

พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 4 หมายถึงพื้นที่ภายในลุ่มน้ำที่สภาพป่าถูกการใช้ประโยชน์เพื่อปลูกพืชไร่ เกษตรนา หรือที่ส่งฝั่งลำน้ำที่เป็นที่ดอน ป่าที่ปกคลุม หรือป่าที่เคยปกคลุม เป็นป่าผสมผลัดใบ ป่าเต็งรัง และ/หรือป่าละเมาะ มีความลาดชันโดยเฉลี่ยระหว่าง 6 – 25 เปอร์เซ็นต์

ลักษณะทางธรณีกลายกับพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 3 ดินลึกถึงค่อนข้างลึก ความอุดมสมบูรณ์ของดินค่อนข้างสูง และสมรรถนะการพังทลายต่ำ

พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 5 หมายถึงพื้นที่ภายในลุ่มน้ำซึ่งเป็นที่ราบหรือลุ่ม หรือเนินลาดเอียงเล็กน้อย ส่วนใหญ่ปลูกถั่วเพื่อใช้ประโยชน์การเกษตร โดยเฉพาะการทำนา ป่าส่วนใหญ่อาจเป็นป่าละเมาะ ป่าเต็งรัง หรือป่าคงคิพความลาดชันเฉลี่ยต่ำกว่า 5 เปอร์เซ็นต์ ลักษณะทางธรณีเป็นพวกดินตะกอน ดินลึกถึงลึกมาก ความอุดมสมบูรณ์ของดินสูง และสมรรถนะการพังทลายต่ำ

3. ลักษณะภูมิอากาศ

ภาคเหนือตอนบนตั้งอยู่ในเขตอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงเหนือจากทะเลจีนใต้ และมรสุมตะวันออกเฉียงใต้จากอ่าวเบงกอล ที่นำความชื้นและและฝนจากทะเลมาตกและได้รับความแห้งแล้งและความหนาวเย็นจากมรสุมตะวันตกเฉียงเหนือที่พัดมาจากประเทศจีน โดยพื้นที่อิทธิพลของลมเฉื่อยทะเลจากอ่าวไทย ในฤดูหนาวอากาศหนาวจัด เช่นเดียวกันในฤดูร้อนก็ร้อนจัดนอกจากนั้นที่สูง จะมีลักษณะพิเศษที่มีฝนตกมากเนื่องจากการที่ลมทะเลพาหอบมวลอากาศและไอน้ำ และเมื่อลอยตัวสูงขึ้นเนื่องจากภูเขาบังคับ ทำให้มวลอากาศขยายตัวและเสียพลังงานความร้อน ไอน้ำจึงกลั่นตัวเป็นหยดน้ำ และตกเป็นฝน โดยในช่วงที่ฝนตกเป็นบริเวณที่เป็นแนวหมอก ที่มองเห็นจากเมืองเชียงใหม่ ในระดับความสูงประมาณ 1,250 – 1,600 เมตร จากระดับน้ำทะเล เป็นแถบที่เป็นป่าดิบเขา การตกของฝนเนื่องจากลมท้องถิ่นเป็นสาเหตุให้เกิดสังคมพืชป่าชนิดนี้ ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ลมทะเลพาเกิดขึ้นทุกวัน แต่โอกาสที่มีฝนตกมากในช่วงฤดูฝน ที่บรรยากะเคมีไอน้ำในปริมาณที่มากพอ จากการที่ได้รับอิทธิพลจากลมท้องถิ่นด้วยเช่นนี้ จึงทำให้มีฝนตกบนที่สูงมากกว่าที่ราบ

จากการรวบรวมข้อมูลทางอุตุนิยมวิทยา จากที่สถานีตรวจอากาศบริเวณสถานีวิจัยลุ่มน้ำห้วยคอกม้า คอยาขุย ใกล้กับพระตำหนักภูพิงเกล้าราชโนวสน์ ระหว่าง พ.ศ. 2509 – 2542 พบว่ามีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยประมาณ 78 เปอร์เซ็นต์ อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 20 องศาเซลเซียส ค่าสุดในเดือนธันวาคมประมาณ 17 องศาเซลเซียส สูงสุดในเดือนมีนาคม ประมาณ 36 องศาเซลเซียส ความเร็วเฉลี่ย 9 กิโลเมตร ต่อ ชั่วโมง และ การระเหยน้ำจากอากาศตลอดปีประมาณ 1,122 มิลลิเมตร สถานีวิจัยลุ่มน้ำดังกล่าวตั้งอยู่ในแนวที่เป็นตัวแทนของป่าดิบเขา ซึ่งเป็นบริเวณที่เป็นแนวหมอก ปริมาณความชื้นในบรรยากาศที่สูง โดยเฉพาะในป่าดิบเขาค่อนข้างสูงตลอดเวลา เพราะการปกคลุมที่หนาแน่น ในขณะที่ความเร็วของลมช้ามาก พบหยดน้ำจากหมอกประมาณ 50 มิลลิเมตร ต่อ ปี

4. ลักษณะสังคมและประชากรพื้นที่สูง

ประชากรที่อาศัยบนที่สูง มีทั้งที่เป็นชาวไทยที่อพยพไปจากพื้นราบเนื่องจากความต้องการที่ดินทำกิน และชาวเขาที่อพยพหนีภัยทางการเมือง รวมแล้วประมาณ 700,000 คน และคนไทยที่อพยพไปอยู่บนเขาส่วนใหญ่ปลูกพืชเพื่อผลิตเมี่ยงมีประมาณ 200,000 คน ส่วนชาวเขาคาดว่าน่าจะประมาณ 500,000 คน ประกอบด้วยกลุ่มใหญ่ ๆ 4 กลุ่ม ตามตระกูลภาษา คือ

- ❖ จีน - ทิเบต ประกอบด้วย ปกาเกอญอ ม้ง เย้า มูเซอ และอีเก้อ
- ❖ ออสโตรเอเชียติก ประกอบด้วย ลัวะ ว้า ละว้า ถิ่น ขมุ และผิองเหือง
- ❖ ไทย คือ ไทยใหญ่ และไทยยอง
- ❖ จีนฮ่อ

5. สภาพทั่วไปของชาวเขา

5.1 ความเป็นมาของชาวเขา

ถ้าหากจะพิจารณาระยะเวลาของการอพยพเข้ามาอาศัยในประเทศไทยแล้วก็อาจแบ่งชาวเขาภาคเหนือของประเทศไทยออกเป็นสองพวกด้วยกัน คือ ชนชาติที่เข้ามาอาศัยอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนชาติไทย ซึ่งได้แก่พวกเอเชียตะวันออกเฉียงและชนชาติซึ่งอพยพจากพม่า จีน และลาว เข้ามาอาศัยอยู่ในภาคเหนือของประเทศไทยในช่วงระยะเวลาหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ซึ่งได้แก่ชาวเขาในตระกูลทิเบต - พม่า และจีนเดิม ก่อนที่ชนชาติไทยน้อย ไทยใหญ่ และลาว จะอพยพลงมาอาศัยอยู่ในเอเชียอาคเนย์ เจ้าของถิ่นเดิมของภูมิภาคนี้ได้แก่ชนชาติในตระกูลมอญ - ขแมร หลังจากนั้นพวกเขาก็ได้ตั้งถิ่นฐานดังกล่าวได้ถูกกลืนชาติไปบ้าง บางคนได้อพยพไปทางตะวันออกเฉียงใต้ และมีบางพวกได้อพยพหลบหนีเข้าไปอาศัยอยู่ตามป่าเขา ชนพวกเหล่านี้เองได้แก่ชาวเขาในตระกูลเอเชียตะวันออกเฉียง ชาวเขาในภาคเหนือซึ่งสืบเชื้อสายจากตระกูลนี้ได้แก่พวกละว้า ขมุ ถิ่น ผิองเหืองและฮาฮ่อ กล่าวอีกนัยหนึ่งชาวเขาในตระกูลเอเชียตะวันออกเฉียงนี้ได้เข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนชนชาติไทย เมื่อประมาณ 2,000 ปี ล่วงมาแล้ว

ชาวเขาพวกที่สองซึ่งอพยพมาจากพม่า จีน และลาว เข้ามาอาศัยอยู่ในภาคเหนือของประเทศไทยภายหลังพวกเอเชียตะวันออกเฉียงได้แก่ ชาวเขาในตระกูลทิเบต - พม่า และจีนเดิม พวกแรกได้รับอิทธิพลของชาวทิเบตเป็นส่วนใหญ่ ส่วนพวกหลังมีคุณสมบัติโดยทั่วไปคล้ายคลึงกับชนชาติจีนอยู่มาก ถิ่นที่อยู่ดั้งเดิมของชาวเขาในตระกูลทิเบตพม่า ได้แก่ดินแดนในตอนเหนือของ

พม่าและไทย สำหรับชาวเขาในตระกูลจีนเดิมนั้นเคยตั้งรกรากทำมาหากินอยู่ในมณฑลไควเจีย ยูนนาน ชุนหน่า และกวางสีในประเทศจีน ชาวเขาเหล่านั้นได้อพยพลงใต้ ผ่านดงเกี้ยว ลาว และพม่า เข้ามาอาศัยอยู่ในภาคเหนือของประเทศไทย เมื่อประมาณ 100 ปี มาแล้ว

กล่าวโดยสรุปแล้วชาวเขาในประเทศไทยแบ่งออกเป็นสองพวก คือพวกที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณนี้มาก่อนชนชาติไทย กับพวกที่เพิ่งอพยพเข้าสู่ประเทศไทยเมื่อประมาณ 100 ปี ที่ผ่านมานี้เอง การแบ่งชาวเขาเป็นสองพวกเช่นนี้ เป็นการพิจารณาในแง่ระยะเวลาการอพยพเข้าสู่ประเทศไทย

5.2 ลักษณะเผ่าพันธุ์ของชาวเขา

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการเข้าไปศึกษาค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในพื้นที่ของภาคเหนือของประเทศไทย ได้ให้ข้อคิดเห็นว่าหากใช้วิธีการการอพยพเป็นหลักในการแยกประเภทชาวเขาในภาคเหนือแล้ว อาจแบ่งชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทยออกเป็น 2 สาขา และใน 2 สาขาใหญ่นี้ ประกอบด้วยชาวเขาเผ่าต่าง ๆ จำนวน 20 เผ่าด้วยกัน ดังต่อไปนี้

กลุ่มชนชาติที่อพยพจากทางทิศใต้ไปสู่ภูมิภาคทางเหนือ ชนพวกนี้เรียกว่าพวกเอเชียตะวันออก หรือเรียกเป็นคำเฉพาะในวิชาชาติพันธุ์วิทยาว่า “Austro Asiatic” ตัวอย่างของชนชาตินี้ได้แก่พวกที่มีเชื้อสายเดียวกันกับเผ่าว่า (Wa) ซึ่งตกค้างอยู่ในภาคเหนือขณะนี้ สาขาของพวกนี้ซึ่งอาศัยอยู่ในภาคเหนือของประเทศไทย ได้แก่ ละว้า ขมุ ข่าฮ่อ ถิ่น และผิวดองเหลือง

ทิศเหนือไปสู่ภูมิภาคชนชาติอพยพจากทางใต้ ชนชาตินี้ได้แก่พวก จีน - ทิเบต (Sino Tibet) ได้อพยพลงใต้ตามเส้นทางขนานกับการอพยพจากเหนือลงมาได้ของชนชาติไทยแต่มาในระดับสูงกว่า ในขณะที่ชนชาติไทยอพยพเข้ามาอยู่อาศัยในที่ราบลุ่ม ชนพวกนี้ได้อพยพตามเส้นทางอันคดเคี้ยวซึ่งทำให้การเคลื่อนย้ายเป็นไปได้โดยลำช้า และได้เข้ามาอาศัยอยู่ในภาคเหนือของประเทศไทย ประมาณ 100 ปี มาแล้ว พวกจีน ทิเบต แยกสาขาออกไปเป็น 2 พวก ดังต่อไปนี้

1) พวกทิเบต - พม่า (Tibeto Burman) ชนพวกนี้สืบเชื้อสายมาจากพวกโลโลโนสุ (Lolo Nosu) และมีลักษณะส่อแสดงว่าได้รับอิทธิพลของชาติเบตอยู่มาก ชาวเขาซึ่งมีเผ่าพันธุ์เดียวกันกับพวกนี้ก็คือ อีเก้อ ลีซอ มูเซอ และกะเหรี่ยง พวกมูเซอและกะเหรี่ยงยังได้แบ่งแยกเผ่าพันธุ์ย่อยลงไปอีก สำหรับพวกมูเซอนั้น ประกอบด้วย มูเซอดำ มูเซอแดง มูเซอซี มูเซอเซและส่วนพวกกะเหรี่ยงนั้นประกอบด้วยกะเหรี่ยงโปว์ กะเหรี่ยงสกอ กะเหรี่ยงบเว และดองสู

2) พวกจีนเดิม (Main Chinese) ชนชาติในตระกูลจีนเดิมนี้นี้มีความใกล้ชิดกับชนชาติจีนเป็นอย่างมาก ชาวเขาซึ่งมีเผ่าพันธุ์เดียวกันกับชนพวกนี้ได้แก่แม้ว เหว้า และจีนฮ่อ พวกแม้วนั้นมี 3 พวกด้วยกันคือแม้วดำ แม้วขาว และแม้วกวมป่า สำหรับพวกจีนฮ่อมีถิ่นที่อยู่เดิมในมณฑลยูนนาน และมณฑลอื่น ๆ ในประเทศจีน ซึ่งเพิ่งมาตั้งหลักแหล่งบนภูเขาในจังหวัดเชียงใหม่และเชียงรายเมื่อไม่นานมานี้เอง พวกนี้ไม่ควรถือว่าเป็นชาวเขาในความหมายเช่นเดียวกับพวกชาวเขาที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น พวกฮ่อที่มีอาชีพและการศึกษาทุกระดับและหลายคนได้เข้ามาอยู่บางจังหวัดในภาคเหนือของไทยนานแล้ว และได้แต่งงานกับคนพื้นเมืองมีลูกหลานที่ได้กลายเป็นคนไทยไปหมดแล้ว อย่างไรก็ตาม ฮ่องกงส่วนใหญ่ได้ละทิ้งถิ่นฐานเดิมของตนในบริเวณมณฑลยูนนานมา ระหว่างสงครามกลางเมืองในประเทศจีนขณะนี้ ภายหลังที่เกิดการปะทะระหว่างทหารพวกนี้กับทหารพม่า พวกฮ่อเหล่านี้ก็อ้างสิทธิในการเข้ามาอยู่ในประเทศไทยในฐานะผู้ลี้ภัยทางการเมือง

ในบรรดาชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ได้กล่าวไว้ว่า มีชาวเขาเผ่าใหญ่ ๆ เพียง 6 เผ่าเท่านั้นที่ควรให้ความสนใจ และในการพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาซึ่งทางกองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ ร่วมกับหน่วยราชการต่าง ๆ กำลังดำเนินงานอยู่ในขณะนี้ ก็เกี่ยวข้องโดยตรงกับชาวเขา 6 เผ่า ซึ่งได้แก่ แม้ว เหว้า มูเซอ อีเกอ และกะเหรี่ยง

5.3 จำนวนประชากรและถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวเขา

จำนวนประชากร แต่เดิมนั้นยังไม่ได้ผู้ใดทำการสำรวจจำนวนชาวเขาอย่างจริงจัง เพียงแต่ประมาณอย่างคร่าว ๆ ว่ามีจำนวนตั้งแต่ 200,000 ถึง 500,000 คน แม้กระทั่งปัจจุบันนี้จำนวนชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ยังไม่ได้รวมอยู่ในการสำรวจสำมะโนประชากรหรือเอกสารของหน่วยราชการตามท้องถิ่นอย่างทั่วถึง เมื่อมีการอ้างถึงจำนวนประชากรชาวเขาแล้วมักจะใช้การคาดคะเนกันเป็นส่วนมาก และมักจะเป็นประมาณการที่แตกต่างกันเสมอ อย่างไรก็ตามยังนับว่าโชคดีอยู่ที่มีชาวต่างประเทศหลายคนสนใจเรื่องราวเกี่ยวกับชาวเขาอย่างจริงจัง และได้เดินทางเข้าไปสำรวจจำนวนชาวเขา ในบรรดาผู้ที่สนใจเหล่านั้นนับได้ว่ากอร์ดอน ยัง เป็นผู้หนึ่งที่ให้ความสนใจในด้านนี้อย่างแท้จริง เขาได้ทำการสำรวจชาวเขาในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ เชียงราย น่าน แพร่ ลำปาง ลำพูน ดาก สุโขทัย และอุดรดิตถ์ โดยการประมาณจากจำนวนหมู่บ้าน จำนวนบ้าน และจำนวนคนต่อโดยเฉลี่ยในเดือนพฤศจิกายน 2503 ปรากฏว่าชาวเขา 20 เผ่า ใน 1,146 หมู่บ้านที่เข้าไปถึง ซึ่งมีบ้านรวมทั้งสิ้น 29,675 หลังคาเรือน มีจำนวนชาวเขาทั้งสิ้น 217,000 ต่อมาประเทศไทยได้ขอความช่วยเหลือจากองค์การสหประชาชาติให้ช่วยทำการสำรวจจำนวนประชากรชาวเขา และตัวเลขที่แท้จริงเกี่ยวกับการปลูกฝิ่นในประเทศไทย เพื่อประโยชน์ในการปราบปรามฝิ่นของทางราชการไทย และเพื่อประโยชน์ของสหประชาชาติที่จะได้ทราบสถิติแน่นอน ในการ

นี้ทางรัฐบาลไทยได้แต่งตั้งคณะกรรมการเตรียมการสำรวจความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากรชาวเขาในบริเวณภาคเหนือของประเทศไทยเพื่อทำการสำรวจให้ได้ข้อมูลหลักฐานต่าง ๆ สมบูรณ์ คณะสำรวจของคณะกรรมการ ฯ ซึ่งดำเนินการในปี พ.ศ. 2508 - 2509 ปรากฏว่ามีประชากรชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทยรวม 275,249 คน โดยแบ่งเป็น

เผ่า	จำนวนประชากร	อัตราร้อยละของประชากรทั้งหมด
มั่ว	53,031	19.3
เย้า	16,119	5.9
มูเซอ	15,994	5.8
ลีซอ	9,440	3.4
อีเก้อ	6,442	2.4
กะเหรี่ยง	123,380	44.8
อ้อ	1,008	4
เผ่าอื่น ๆ	49,835	18.1

ต่อมาในปี 2527 คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติโครงการสำรวจประชากรชาวเขาตามข้อเสนอของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ โครงการดังกล่าวนี้เป็นโครงการรวมระหว่างกรมประชาสงเคราะห์สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน กรมการปกครอง และสำนักงานสถิติแห่งชาติ ดำเนินการสำรวจชาวเขาในพื้นที่ 21 จังหวัดโดยเริ่มปฏิบัติงานตั้งแต่ปี 2528 จนถึงปี 2531 ได้รวบรวมตัวเลขชาวเขาในประเทศไทยไว้ดังนี้

เผ่า	จำนวนหมู่บ้าน	จำนวนหลังคนเรือน	จำนวนประชากร
กะเหรี่ยง	2,082	52,177	275,354
มั่ว	232	10,432	82,356
มูเซอ	402	11,045	59,813
เย้า	192	4,625	34,757
อีเก้อ	196	5,572	32,245
ลีซอ	126	4,069	24,573
ฉิ่น	153	4,819	28,015
ลัวะ	42	1,703	9,345
ขมุ	38	1,396	7,714
อื่น ๆ	90	5,204	25,067
รวม	3,553	101,078	579,239

6. ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources)

ทรัพยากร เป็นคำสนธิที่มาจากคำว่า ทรัพย กับ อากร ทรัพย หมายถึงสิ่งที่สิ่งที่มีประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สามารถนำมาใช้เพื่อสนองตอบความต้องการของมนุษย์ ส่วนคำว่า อากร หมายถึง หมู่ กอง บ่อเกิด ดังนั้นทรัพยากรธรรมชาติ คือบ่อเกิดของทรัพยที่นำมาตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีประโยชน์ มนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ เช่น อากาศ ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ แร่ธาตุ พลังงาน

ดังนั้นอาจสรุปคำว่าทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสามารถนำใช้ประโยชน์เพื่อสนองตอบความต้องการของมนุษย์ในทุก ๆ ด้านตามที่มนุษย์ต้องการ และสามารถนำมาใช้

7. แนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พบว่าเป็นแนวคิดที่ได้มีการดำเนินงานอยู่ในสถานการณ์ที่สภาพแวดล้อมได้ยู่ในขั้นที่นำเป็นห่วง รวมทั้งได้มีการนำเอาความคิดเดิมมาใช้อันได้แก่การนำเอาแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งหมายถึงการรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างถูกต้องตามกาลเทศะเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่มวลมนุษย์ให้มากที่สุด แต่การจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้นหมายถึง การใช้วิธีการที่มีประสิทธิภาพในการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติออกใช้ประโยชน์ให้ได้เต็มที่ (เทวี สวรรยาธิปติ . 2542 : หน้า 6)

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หรือการจัดการทรัพยากรใด ๆ เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติ ถิ่นอาศัยประโยชน์ต่อมนุษย์ตลอดไปไม่ขาดแคลน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินั้นมิได้เป็นความรับผิดชอบของกลุ่มบุคคลใดเพียงกลุ่มหนึ่งเท่านั้น แต่ว่าเป็นบทบาทและความรับผิดชอบที่คนทุกคนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ดังนั้นแนวคิดในเรื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่จะทำให้ทรัพยากรธรรมชาตินั้นคงอยู่ต่อไปตราบที่มนุษย์ยังคงดำเนินชีวิตอยู่

การจัดการ (Management) หมายถึง การดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ ที่มีลักษณะและรูปแบบที่มีทำให้เกิดผลเสียหายนหรือสร้างประสิทธิภาพของสิ่งที่จะถูกดำเนินการนั้นให้น้อยลงไป กล่าวก็คือ การดำเนินการที่เ็นไปด้วยความรอบคอบและการดำเนินการอย่างสุขุม และมีความละเอียดอ่อนให้เป็นไปตามวิธีการอนุรักษ์ทั้ง 8 วิธีคือ การใช้ การเก็บกัก การรักษน/ซ่อมแซม การ

ฟื้นฟู การพัฒนา การป้องกัน การสงวน และการแบ่งเขต แต่ละวิธีจะมีแนวทางปฏิบัติในการดำเนินการ ทั้งสิ้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง การจัดการนั้นเป็นการประยุกต์วิธีการอนุรักษ์ดำเนินการด้วยการมี ลักษณะและรูปแบบเฉพาะเพื่อนำไปสู่การรักษาประสิทธิภาพให้เกิดขึ้น นักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยทั่วไปเข้าใจความหมายของ “การจัดการสิ่งแวดล้อม” (Environment Management) ก็คือ “การ ดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพที่ไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม” กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ การ จัดการสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นการกำหนดกิจกรรมที่จะทำ ซึ่งเป็นกิจกรรมใดก็ได้ และกิจกรรมเหล่านั้น ต้องไม่ทำให้เกิดอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม เมื่อดำเนินการไปแล้วสิ่งแวดล้อมทั้งระบบนั้น ๆ สามารถ จะเอื้ออำนวยให้มวลมนุษย์พืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อม เมื่อดำเนินการไปแล้วสิ่งแวดล้อมอื่นอย่าง ถาวรต่อไป โดยไม่ขัดสนหรือเป็นปัญหาแต่อย่างใด ได้ให้ความหมายของการจัดการสิ่งแวดล้อมไว้ ว่า “ การจัดการสิ่งแวดล้อม คือ กระบวนการดำเนินการตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น มีส่วนให้ประโยชน์ตามความต้องการของมนุษย์ขั้นต่ำหรือมากกว่าในอนาคต ” จากคำนิยามนี้ส่วนที่สำคัญยิ่งก็คือ การจัดการสิ่งแวดล้อมเน้นคำว่า กระบวนการ ให้เห็นอย่างเด่นชัด อีกประเด็นหนึ่งก็คือ ไม่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งท่่มนุษย์สร้างขึ้น โดยได้มีการชี้ให้เห็นว่า ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งท่่มนุษย์สร้างขึ้นนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วย (ในเกษม จันทรเมษฐ์, 2540 : หน้า 467)

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การจัดการสิ่งแวดล้อมจึง หมายถึง กระบวนการดำเนินการอย่าง อย่างเป็นระบบในการจัดการเพื่อใช้ทรัพยากรธรรมชาติมาสนองความต้องการของมนุษย์ ด้วยการ สร้างกลไกควบคุมเพื่อมิให้เกิดผลกระทบต่อบรรยากาศสิ่งแวดล้อม เพื่อการมีใช้ในอนาคตตลอดไป

8. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (วิถีชีวิต)

การศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการศึกษาอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งสามารถแยกตาม ความสนใจในด้านต่าง ๆ ซึ่งจะมีความเกี่ยวข้องกันในระดับและขอบเขตต่าง ๆ ส่วนภูมิปัญญาเกี่ยวกับการ จัด การทรัพยากรป่าไม้ นั้น ได้มีผู้สนใจศึกษาอยู่จำนวนหนึ่งจำนวนไม่มากนัก เพราะตลอดเวลาที่ผ่านมา แนวทางการพัฒนาประเทศได้นำเอาระบบทุนนิยมนำเทคโนโลยีแนวคิดจากที่อื่น ๆ ทำให้ภูมิ ปัญญาท้องถิ่นจากการดูแลและฟื้นฟูหลายองค์ความรู้ได้หายไปกับกาลเวลาและตัวบุคคลที่มีความรู้ ในปัจจุบันได้มีหน่วยงานองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนมีความสนใจและพยายามดำเนินการศึกษา เกี่ยวกับภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาติ ก่อนจะกล่าวถึงรายงานการวิจัยนี้ผมจะ ขอกล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนโคกองค์กรชุมชนก่อน

ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้มีผู้ให้ความหมายได้หลายลักษณะซึ่งมีส่วนคล้ายคลึงกัน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสะสมการเรียนรู้เป็นระยะเวลาที่ยาวนาน มีการผสมผสานกลมกลืนกับวัฒนธรรม เชื้อโยงกัน (ประเวศ วะสี , 2530 : หน้า 75)

ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตอันยาวนานจนกลายเป็นวิถีชีวิตของชุมชน โดยผ่านกระบวนการจัดเกลาทางสังคมกลายเป็นรากฐานสำคัญของการดำเนินชีวิตและสังคม เป็นสิ่งที่นำไปสู่การปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม (ฉลาดชาย รมิดานนท์ , 2537 : หน้า 2)

“ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หมายถึงพื้นเพความรู้ของชาวบ้าน (เสรี พงศ์พิศ , 2536 : หน้า 48)

“ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสม” (ธวัช ปุณโณทก , 2536 : หน้า 68)

“ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ในการแก้ปัญหาคำดำเนินชีวิต ได้ในท้องถิ่นอย่างเหมาะสมจะเห็นว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสะสมเรียนรู้ มาเป็นเวลานานมีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขา ไม่เฉพาะเจาะจงเหมือนแบบเรียนมีปัจจุบัน เช่น สาขาวิทยาศาสตร์ สาขาการศึกษา สาขาสังคมศาสตร์ ฯลฯ (สามารถ จันทร์สุร , 2536 : หน้า 38)

ไทเลอร์ อธิบายความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้ว่า วัฒนธรรมหมายถึงส่วนใหญ่อันทั้งหมดอันซับซ้อน ซึ่งรวมไปถึงความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณีและสิ่งอื่นๆ ทั้งหลายที่อาจจะให้มันขึ้นได้ตลอดจนความเคยชินต่าง ๆ ซึ่งคนเราได้มาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ ปี 2485 กำหนดความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่าคือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศิลปกรรมอันดีงามของประชาชน

สิ่งที่มนุษย์ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือผลิตขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามในชีวิตของมนุษย์ ในส่วนรวมมีการถ่ายทอดกัน เรียนรู้กันได้หรือเอาอย่างกันได้ ได้ให้ความหมายวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ สิ้นค้า กระบวนการทางเทคนิค ความคิด นิสัย และค่านิยมทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นมรดกของมนุษย์

วัฒนธรรมหมายถึง วิธีการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่สมาชิกตั้งแต่ชั้นบรรพบุรุษเป็นต้นมา ร่วมกันสร้างสมอย่างต่อเนื่อง จนเห็นเป็นลักษณะเด่นเฉพาะสังคมมนุษย์นั้น ๆ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงอัจฉริยภาพและคุณค่าของมนุษยชาติ (สุพิศวง ธรรมพินทา , 2532 : หน้า 29)

ฉะนั้น วิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ เกี่ยวกับการวิจัย เกี่ยวกับการศึกษา วัฒนธรรมนั้นจะผสมผสานกลมกลืนเชื่อมโยงกันหมดทุกเรื่องของการดำเนินชีวิต จะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาของชาวบ้าน เพราะฉะนั้นจะมีการสืบทอดกันไปรุ่นแล้วรุ่นเล่า และปรับเปลี่ยนไปให้เหมาะสมกับตนเอง เพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่จะสมบูรณ์

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง เป็นเรื่องของกรสืบทอด ประสพการณ์ จากอดีตถึงปัจจุบันที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย เป็นธรรมชาติของชาวบ้านมีการเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่อกันมาไม่ได้ขาด เป็นลักษณะของความสัมพันธ์นั้นโดยชาวบ้านเองหรือเรียกว่า “คนในโดยคนนอก” ไม่เข้าไปในการครอบงำมากมายนัก ทำให้สังคมชาวบ้านเป็นไปกันตามมันคง ไม่แตกสลาย

ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านนั้นมีผู้ศึกษาได้แยกลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านออกมาเป็น 2 ลักษณะคือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ จิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้าน เช่น การทำนาทำกิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลาประเพณี และสิ่งอื่น ๆ ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด คือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชนความสัมพันธ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ได้สัมผัสได้หลาย ลักษณะที่สำคัญบางประการของภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์มีบรรณาการสูง มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่งเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุจากที่กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาเป็นเรื่องของความรู้ วัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม จินตนาการแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ดังนี้คือ ความรู้ในพจนานุกรม การศึกษา ซึ่งมี Carter V good เป็นบรรณาธิการได้ให้คำจำกัดความว่าเป็นการรวบรวมข้อเท็จจริง ความจริงหลักการ และข่าวสาร ซึ่งผ่านเข้าสู่สมองและความนึกคิดของมนุษย์ ความรู้ ว่าหมายถึง พฤติกรรมและสถานการณ์ต่าง ๆ การรวบรวมสาระต่าง ๆ จึงเน้นความจำ ไม่ว่าจะเป็นการระลึกได้ก็ตาม ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ โดยเริ่มจากการรวมสารต่าง ๆ เมื่อนั้นจนกระทั่งการพัฒนาไปสู่ที่มีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้นต่อไป ความรู้เรื่องระเบียบการและความรู้เรื่องสากล วัฒนธรรม เป็นภาษาบาลีและสันสกฤต หมายถึงความดี จึงถ้าแปลตามรากศัพท์ก็คือ สภาพอันเป็นความเจริญองงามหรือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญองงาม วัฒนธรรม

เป็นวิถีชีวิตหรือการดำเนินชีวิต ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งซึ่งหมายรวมถึงความคิด ศิลป วรรณคดี คณิตรี ปรัชญา ศิลปกรรม จรรยา ภาษา กฎหมาย ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งได้ถ่ายทอดแก่บุคคลรุ่นต่อไปมาเป็นเรื่องของกรเรียนรู้จากคนกลุ่มหนึ่งไปยังอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งถ้าสิ่งใดที่เก็บไว้สิ่งใดควรแก้ไขก็แก้ไขให้ดีขึ้น เพื่อจะได้ส่งเสริมให้มีลักษณะที่ดีประจำเขา ชาติต่อไปในลักษณะนี้ วัฒนธรรมจึงเป็นการแสดงออกมาซึ่งความเจริญของงาน ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดีงามของประชากร

9. ประเภทของวัฒนธรรม

เมื่อกล่าวถึงวัฒนธรรมได้มีการจัดประเภทของวัฒนธรรมเอาไว้ในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งสามารถนำมาสรุปไว้ได้ดังต่อไปนี้

วัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

วัฒนธรรมทางวัตถุ คือ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสขกาย เพื่อให้ผู้อยู่ดินดมีความสะดวกสบายในการครองชีพ ซึ่งได้แก่สิ่งจำเป็นเบื้องต้น ในชีวิต 4 อย่าง และสิ่งอื่นเครื่องมือเครื่องใช้ยานพาหนะ ตลอดจนเครื่องอาวุธยุโธปกรณ์ที่เป็นเครื่องป้องกันตัว

วัฒนธรรมทางจิตใจ หมายถึง สิ่งที่ทำให้ปัญญาและจิตใจมีความเจริญงอกงาม ได้แก่การศึกษาวิชาความรู้ อันนำารุงความคิดทางปัญญา และศาสนา จรรยา ศิลป วรรณคดี กฎหมาย ระเบียบประเพณี ซึ่งส่งเสริมความรู้สึทางจิตใจให้งอกงามหรือให้สบายใจ(เสถียร โกเศศ . 2514 : หน้า 46)

วัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 2 ส่วนเป็นนามธรรม คือ เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ ความคิด ความชอบเร้น เป็นสิ่งอยู่ภายในที่ประกอบด้วยบรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อ สถาบันเป็นต้น ซึ่งผสมผสานอยู่ในวิถีชีวิตของมนุษย์ วัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม คือเป็นวัฒนธรรมที่เห็นเป็นรูปร่างของสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ (Artif Acts) เช่นเครื่องมือเครื่องใช้ อาคารสิ่งก่อสร้าง เสื้อผ้า อาหาร เครื่องประดับตกแต่ง ผลงานศิลปะ แขนงต่าง ๆ ผลงานทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งสามารถเห็นเป็นกริยาการของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มคน (ศศ. สุพิสง ธรรมพินทา , 2532 : หน้า 36)

ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงประเภททางวัฒนธรรมสามารถแยกออกได้เป็นสองลักษณะ กล่าวคือ วัฒนธรรมที่สามารถจับต้องได้ หรือมองเป็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน กับวัฒนธรรมที่ไม่สามารถมองเห็นได้แต่มีการอธิบายและความเข้าใจความหมายที่ตรงกันว่าของสิ่งนั้น ๆ ว่าหมายถึงอะไร

10. ลักษณะของวัฒนธรรม

การแยกลักษณะของวัฒนธรรมนั้นได้มีผู้รู้หลายท่านได้แยกลักษณะของวัฒนธรรมเอาไว้ในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นสิ่งที่เหนืออินทรีย์ “มนุษย์เท่านั้นที่มีวัฒนธรรมซึ่งเป็นสิ่งเหนืออินทรีย์ กล่าวคือ สัตว์นั้นมีเพียงลักษณะของอินทรีย์ตามธรรมชาติ โดยสัตว์จะถ่ายทอดลักษณะอินทรีย์และการปรับตัวตามสภาวะธรรมชาติที่เรียกว่าสัญชาตญาณ ให้แก่ลูกหลาน ขณะที่มนุษย์มีการถ่ายทอดทั้งลักษณะอินทรีย์ และวิธีการปรับคนหรือธรรมชาติที่เป็นระบบสัญลักษณ์ อันเกิดจากการใช้ปัญญาที่มีอยู่ในตัวมนุษย์คิดสร้าง และเปลี่ยนแปลงลักษณะธรรมชาติให้เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตที่ดี การถ่ายทอดระบบสัญลักษณ์ต่อกันของมนุษย์นั้นกระทำเป็นกระบวนการเรียนรู้ จากพ่อแม่ลงสู่ลูกหลานหรือจากลูกหลานขึ้นไปสู่พ่อแม่ก็ได้”

2. วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นแบบแผนพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้พฤติกรรมที่จัดเป็นวัฒนธรรมหมายถึง พฤติกรรมที่กระทำกันภายในกลุ่มอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นแบบจลยหรือนิสัยของกลุ่มนั้น ๆ ผู้คนต้องเรียนรู้แบบแผนพฤติกรรมนี้จึงจะสามารถปรับตัวและมีชีวิตร่วมกับคนอื่น ๆ ได้ ลาล์ฟ ลินตัน กล่าวว่า “วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมเพราะได้เกิดกระบวนการที่วัฒนธรรมถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นอีกรุ่นหนึ่ง”

3. วัฒนธรรมแสดงให้เห็นเป็นผลงานของพฤติกรรม ผลงานซึ่งเป็นผลผลิตจากการกระทำของมนุษยชาติ มีทั้งที่เป็นลักษณะนามธรรม และลักษณะรูปธรรมผลผลิตที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ปรัชญา ความรู้ ความนิยม ความเชื่อ ประเพณี เป็นต้น

4. วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ ทุกคนต้องปฏิบัติตามวิถีชีวิตย่อมประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตมนุษย์ ฉะนั้นคำตอบบางอย่างจึงรู้เองจากการใช้ชีวิตเหมือนคนอื่น ๆ

5. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สมาชิกรู้สึกมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ เราสามารถทำนายพฤติกรรมของผู้อื่น หรือผู้อื่นคาดหวังสิ่งที่จะได้รับจากเรา จากการร่วมวัฒนธรรมนั้น ด้วยเหตุนี้จะทำให้ผู้คนเกิดความรู้สึก รัก ห่วงแหน ปราบจจะรักษาและเผยแพร่วัฒนธรรมของตน เนื่องจากพวกเขามีความรู้สึกเป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั่นเอง

6. วัฒนธรรมเป็นมรดกของสังคม ผลผลิตของมนุษย์ขึ้นที่มีคุณค่าและเกิดประโยชน์แก่ผู้คนทั่วไป จะส่งผ่านให้แก่กัน เพื่อใช้ภายในสังคม แล้วส่งต่อไปยังถึงรุ่นลูกหลานให้ใช้และมีการปรุงแต่งจนเกิดความงอกงามยิ่งขึ้นทุกปี

7. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมร้องมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับให้เหมาะสมกับสภาพสมัยการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมอาจจะเปลี่ยนแปลงด้วยอัตราแตกต่างกัน วัฒนธรรมของบรรพบุรุษมีความสำคัญที่เป็นรากฐานวัฒนธรรมของคนรุ่นปัจจุบัน สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมาจากหลายทาง (ผศ. สุพิศวง ธรรมพินทา . 2532 : หน้า 41)

11. ความเชื่อ (Beliefs)

ความเชื่อว่า หมายถึง ความคิดที่คนเรายอมรับและเชื่อถือ อาจเป็นความคิดที่เป็นสากลหรือเป็นที่ยอมรับของบางกลุ่มหรือเป็นความจริงทั้งหลายที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา มีข้อสังเกตว่า ผู้คนมักจะเชื่อเกี่ยวกับสถานะการณ์ที่ตนเองควบคุมไม่ได้ (ผศ. สุพิศวง ธรรมพินทา . 2532 : หน้า 49)

ความเชื่อที่ว่าความเชื่อเป็นความยึดถือของคนซึ่งเกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจ ของฟ้าดิน อาทศ ภัยจากธรรมชาติ หรือเหตุการณ์ที่มนุษย์ไม่อาจรู้สาเหตุว่าเกิดจากอะไร จึงเกิดความรู้สึกยอมรับและเชื่อถือในอำนาจของสิ่งเหล่านั้น บางครั้งก็วิงวอนขอเหลือต่อสิ่งที่ตนนับถือ ความเชื่อของคนในแต่ละถิ่นย่อมมีความเชื่อแตกต่างกันไป (มณี พยอมยงค์ . 2529 : หน้า 24)

พิธีกรรม คือการกระทำที่คนเราสวมมุขขึ้น เป็นขั้นตอน มีระเบียบวิธีให้เป็นสื่อ หรือแนวทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจ และมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป เช่น พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีพุทธบริษัทเป็นผู้ร่วมประกอบพิธี โดยแบ่งปราชญ์ธรรมให้เป็นหลักการของพิธีกรรมนั้นด้วย โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะเข้าใจหลักธรรมโดยไม่รู้ตัว ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมบุญงานศพ ก็จะมีคำสอนในพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับโดยตลอดเวลา

เนื่องจากการทำวิจัยฉบับนี้เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับปัญญากับป่าไม้ จึงขอแนะนำแนวคิดเกี่ยวกับป่าไม้ดังนี้

ป่าไม้ หรือทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง พื้นที่หรืออาณาบริเวณที่ปกคลุมไปด้วยต้นไม้หลายชนิดและมีขนาดใหญ่น้อยแตกต่างกันจนถึงขนาดเท่าหัวเข็มหมุด ทั้งมีสัตว์ป่านานาชนิดเป็นองค์ประกอบหนึ่งหรือหมายถึงสังคมของต้นไม้และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ซึ่งสัมพันธ์และเชื่อมโยงประโยชน์แก่กันด้วยแต่ใน พระราชบัญญัติป่าไม้ ทางรัฐบาลได้จำกัดความไว้ว่า

ป่า หมายถึง ที่ดินที่ไม่มีบุคคลหนึ่งบุคคลใดได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ครอบครองโดยกฎหมายที่ดิน การที่ภูมิปัญญาชาวบ้านคงอยู่นั้นเพราะได้ผ่านกระบวนการถ่ายทอดของคนแต่ละรุ่นและสืบทอดกันไป (วาตรี ภรา , 2538 : หน้า 14)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิตสังคม และสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน และถ่ายทอดออกมาเป็นวัฒนธรรม (ประเวศ วะสี , 2536 : หน้า)

ชาวบ้านทุกหมู่เหล่า ได้ใช้สติปัญญาของตนเอง สังคม ความรู้ ประสบการณ์ เพื่อให้ดำรงชีวิตมาโดยตลอด ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธาเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบทอดกันมา (สามารถ จันทร์สุร . 2536 : หน้า 38)

เด็กทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้น ในสิ่งใกล้ตัว กิจกรรมเกมปริศนาคำทาย ซึ่งวิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมนิสัย และบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนาซึ่งส่วนใหญ่เน้นเน้น จริยธรรม เป็นสิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรทำ (จารุวัฒน์ ธรรมรัตน์ , 2536 : หน้า 31)

12. การถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่

ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มามากพอสมควร เป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดมีหลายรูปแบบ เช่นการบอกเล่าโดยตรงหรือผ่านทางพิธีกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมทางขนบธรรมเนียมประเพณีจะเห็นจากพิธีแต่งงาน จะมีคำสอนจากผู้ใหญ่ทุกครั้งรวมทั้งการประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษ มีการถ่ายทอดประสบการณ์โดยตรงนอกเหนือการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านจะมาในรูปแบบของบันเทิงสอดแทรกในกระบวนการเนื้อหา เช่น ลิเก โกลง กำกลอน คำพญา คำขอ ของคนภาคเหนือเนื้อหาของทำนองกล่าวถึงประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณี คติธรรมคำสอนของศาสนา การเมือง การปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรค รวมถึงการปฏิบัติตามจารีตประเพณี จากท้องถิ่นนั้น ๆ (สามารถ จันทร์สุร , 2536 : หน้า 42)

ชาวบ้านมีพิธีกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาปามานแล้ว ชาวบ้านเลข เลี้ยงผีป่า เลี้ยงผีนุ่น ต้นโพธิ์ ต้นไทร ในหมู่บ้านก็เคยทำมาก่อนแล้ว (จอนิ โอโดเชา , 2535 : หน้า 24) ชาวบ้านในภาคเหนือมีความพยายามดูแลรักษาปามานแล้ว โดยทำเป็นจุด ๆ เล็ก ๆ ระวังหมู่บ้าน โดยเฉพาะเรื่องการบวชป่า ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน มีการเคารพ ป่า ผืนน้ำ ผีป่า เจ้าป่าเจ้าเขา (ชัชวาล ทองคิเลศ , 2535 : หน้า 31)

จากแนวความคิดต่าง ๆ ที่ได้นำมาเสนอข้างต้น เป็นเหตุผลหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญาชาวบ้านนั้นเป็นวิธีการหนึ่งที่เน้นแนวทางในการจัดการ แก้ไขสร้างสรรค์ชุมชนของตนเองในเรื่องต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับชีวิต ซึ่งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อ วัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชนที่จะดำเนินการกับสิ่งรอบ ๆ ตัว

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึงปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้สะสมถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น ทั้งประสบการณ์ตรงและทางอ้อม ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับ ทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อม องค์ประกอบของวิถีชีวิตในการศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นศึกษา ความเชื่อ พิธีกรรม องค์ความรู้ ในการปฏิบัติในการดูแลและจัดการป่า

13. แนวคิดการจัดการทรัพยากรที่ผ่านมา

แนวคิดของการจัดการจัดการกลุ่มน้ำ เป็นที่ยอมรับกันว่าพื้นที่ต้นน้ำลำธารที่เป็นภูเขาสูงทางภาคเหนือตอนบนเป็นแหล่งที่เอื้ออำนวยที่สำคัญที่สุดของประเทศ ทั้งนี้เพราะพื้นที่ดังกล่าวประกอบด้วยภูเขาสูงสลับซับซ้อน พืชพรรณขึ้นปกคลุมหนาแน่น ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ฝนตกชุก คุณสมบัติดิน ลมฟ้าอากาศ และลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสมต่อการปลดปล่อยน้ำให้แก่พื้นที่รับน้ำทั้งตอนบนและตอนล่าง เป็นประโยชน์ต่อการเกษตร การอุปโภคบริโภค การท่องเที่ยว การคมนาคม และกิจกรรมอื่น ทั้งนี้เพราะองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น พืชพรรณ ดิน น้ำ และลักษณะกายภาพอื่น ๆ ภายในลุ่มน้ำ ประกอบด้วยชนิด ปริมาณ สัดส่วน และหน้าที่ที่เหมาะสม ที่ก่อให้เกิดสมดุลของระบบนิเวศในลุ่มน้ำสม่ำเสมอตลอดมา แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากหลายปีที่ผ่านมา จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทยในทุกภูมิภาคได้ถูกทำลายเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ต้นน้ำลำธาร เกษตรกรใช้ประโยชน์ที่ดินในรูปแบบที่ไม่ถูกต้อง ทำให้คุณภาพของระบบนิเวศลุ่มน้ำที่เคยปกคลุมด้วยพืชพรรณแตกสลายและเสื่อมโทรมลงในเวลาอันรวดเร็ว อันเป็นผลก่อให้เกิดภาวะน้ำท่วมโดยฉับพลัน หรือเกิดช่วงฤดูแล้งที่ยาวนานขึ้นกว่าที่เคยเป็น ที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำในภาคเหนือและภาคกลาง ซึ่งเป็นแหล่งเพาะปลูกที่กว้างใหญ่ และประกอบด้วยชุมชนใหญ่น้อยเป็นจำนวนมากของประเทศ ได้รับความเสียหายจากอุทกภัยและพิบัติ หลายรูปแบบเป็นประจำ เหตุการณ์ดังกล่าวได้ทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นอย่างน่าเป็นห่วง แม้ว่ารัฐบาลทุกยุคทุกสมัยได้ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว และได้พยายามฟื้นฟูสภาพต้นน้ำลำธารให้มีกฎหมายรักษาป่าในรูปของอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และมติคณะรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ อย่างไรก็ตามการดำเนินงานปรับปรุงสภาพนิเวศของพื้นที่แหล่งต้นน้ำลำธารไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะว่าขาดความร่วมมือจากชุมชน

การดำเนินการเพื่อชักชวนประชาชนในพื้นที่สูงและชนบทให้หันมาช่วยมือกับรัฐในการปรับปรุงพื้นที่ต้นน้ำ เป็นเรื่องที่จะเอื้ออำนวย และแนวทางพัฒนาต้องให้บังเกิดผลร่วมกัน

ระหว่างรัฐ และประชาชน ซึ่งในปัจจุบันทั้งนักวิชาการ และผู้บริหารระดับสูง เห็นพ้องต้องกันว่า ความร่วมมือและดำเนินการร่วมกันระหว่างรัฐกับประชาชนในการวางแผนจะเป็นกรรมวิธีอีกแนวทางหนึ่งที่ช่วยลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นดังกล่าวได้ ทั้งนี้เพราะว่าการดำเนินการใด ๆ โดยทั่วไปมักก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนโดยส่วนรวมของประเทศในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ เป็นต้นว่า การอนุญาตให้เพาะปลูกพืช และ/หรือเลี้ยงสัตว์ในสวนป่า หรือป่าธรรมชาติโดยจัดระบบพื้นที่กำหนดขึ้นใหม่ให้ประกอบด้วย สัตว์ส่วน และน้ำใต้ของพืช และ/หรือสัตว์ ที่เอื้ออำนวยประโยชน์ซึ่งกันและกันทั้งทางตรงและทางอ้อม รักษาสภาพนิเวศที่ค่อนข้างมั่นคงได้ ในขณะเดียวกันก็ส่งผลในด้านเศรษฐกิจแก่ประชาชน

14. แนวความคิดเชิงอนุรักษ์ของชุมชนคนพื้นที่สูงเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร

ถ้าจะพูดถึงแนวคิดเชิงอนุรักษ์ของชุมชนคนพื้นที่สูงเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรนั้นจะพบว่าได้มีการพูดถึงกันมากในเชิงวิชาการและในเวทีชุมชนเพื่อศึกษาและหาแนวทางในการดำเนินกสนและหาคำตอบในการดำเนินการดังกล่าวมาตั้งแต่ปี 2526 ทั้งที่มีการศึกษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ปัจจัยที่สนับสนุนและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม รวมทั้งที่ผ่านมจะพบว่าได้มีการพูดถึงแนวคิดเชิงอนุรักษ์ของชุมชนคนพื้นที่สูงเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรในฐานะที่เป็นผู้อยู่กับทรัพยากรธรรมชาติมากที่สุดและพบว่ากลุ่มคนพื้นที่สูงในแต่ละชนเผ่าจะมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในแต่ละกิจกรรมซึ่งได้มีการศึกษาและวิจัยกันอย่างกว้างขวาง ดังนั้นในรายงานฉบับฉบับนี้จึงขอยกตัวอย่างของแนวคิดเชิงอนุรักษ์กับการจัดการทรัพยากรของชุมชนกะเหรี่ยงมาเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา

15. แนวความคิดเชิงอนุรักษ์ของชุมชนกะเหรี่ยง

กฎการใช้ชีวิตของชาวกะเหรี่ยงกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว ซึ่งเป็นหัวใจของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่าและธรรมชาติสิ่งแวดล้อมได้กล่าวไว้ว่า Au hit K' lauz hit auf kauj Pa k' lauz kauj ซึ่งแปลว่า ได้กินจากน้ำต้องรักษาน้ำ ได้กินจากป่าต้องรักษาป่า และได้แบ่งลักษณะของป่าที่มีการอนุรักษ์ได้ดังนี้

ป่ารอมาหมู่บ้าน (ป่าชุมชน) ซึ่งเป็นพื้นที่ให้ความร่วมมือแก่คนและสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านเป็นแหล่งน้ำดื่มกินของหมู่บ้าน เป็นป่าที่ใช้ประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านมีการตั้งกฎข้อห้ามอย่างชัดเจนและได้กล่าวถึงต้นไม้ใหญ่ ๆ ที่ใกล้หมู่บ้าน นี้ใช้เป็น deipau thooif หรือต้นสะดิ้ง นอกจาก

ได้มีการแยกประเภทของไม้แต่ละหมวดหมู่ซึ่งการใช้งานของต้นไม้แต่ละประเภทมีคุณสมบัติแตกต่าง ซึ่งได้กล่าวถึง Sei hkaon dof K'hlwi ซึ่งเป็นไม้ที่ใช้กับคนตาย

ป่าอนุรักษ์ (ป่าน้ำจืด)

ซึ่งเป็นป่าอนุรักษ์เด็ดขาดของชาวบ้าน ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ดังนี้

- ❖ ป่าจืดน้ำที่เรียกว่า deif muj bc แปลว่า เขียดแลวกกไข่
- ❖ ป่าน้ำจืด (na-ooov-rooj)
- ❖ ป่าหัวไร่, หัวนา
- ❖ ป่าชุมชนบ้าน

ป่าอนุรักษ์ไว้ เพื่อป้องกันภัย อันตรายทางธรรมชาติโดยทั่วไป ซึ่งมีลักษณะดังนี้

- ❖ ป่าที่อยู่ตามแนวสันเขา
- ❖ กว้างใหญ่
- ❖ การใช้ป่าไม้สอย

นอกจากนี้ในบทความยังได้กล่าวถึง การล่าสัตว์ และการเก็บของป่า ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการหนึ่งในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งได้ กล่าวถึงคำพังเพยของชาวกะเหรี่ยงในการหาของป่าคือ Lauz la hti ne hsgi Htauf ne go และได้ให้ความหมายว่า ลงน้ำติดกลืนควาปลา ขึ้นบกติดกลืนควาปลา ขึ้นบกติดกลืนสาบของสัตว์ป่าเป็นการแสดงถึงความสมบูรณ์ของธรรมชาติเหมือนของคนไทยที่ว่า ในน้ำมีปลาในนามีข้าว ในบทความได้แยกออกมาเป็นหลายลักษณะดังนี้

กฎการล่าสัตว์ ที่มีคำพังเพยที่ว่า “ชนิตายหนึ่งตัว ป่าเจ็ดป่าต้องเจียนเหงา นกตายหนึ่งตัว ต้นไทรเจ็ดต้นต้องวังเวง” ซึ่งชนินและนกตกเป็นสัตว์ห้ามฆ่าของชาวกะเหรี่ยง ซึ่งเป็นตัวอย่างของสัตว์ห้ามล่าของชาวกะเหรี่ยงเท่านั้น

การเก็บของป่า ชาวกะเหรี่ยงมีกฎหมายมากมายเกี่ยวกับการเก็บของป่ามาหากิน เช่น Taz duif hse มีกฎอยู่ว่าเก็บกินได้เฉพาะในป่า ห้ามนำเอากลับบ้าน การเก็บหน่อไม้ให้เก็บหน่อไม้ให้เก็บได้กอละไม่เกิน 2 หน่อ

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ ของชาวกะเหรี่ยงไว้ว่า การจัดการทรัพยากรของชาวกะเหรี่ยง ไม่ว่าจะเป็น กิน น้ำ ป่า ได้ดำเนินเนินไปตามรูปแบบวิถีทางวัฒนธรรมของเผ่า ฝิ่น้ำ ฝิ่นา ฝิ่นาย ฝิ่น้าน ฝิ่นือน จากความเชื่อเหล่านี้ ไวยิ่งได้สรุปไว้ว่า ความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงที่ว่า ทุกหนทุกแห่งมีเจ้าของมีฝิ่นาค้อยู่ทำให้ชาวกะเหรี่ยงมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างใกล้ชิด และมีผลต่อการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ด้วยความเกรงกลัว และเคารพต่อธรรมชาติสูง (ไวยิ่ง ทองปือ . 2535 : หน้า 39)

การศึกษาชีวิตและวัฒนธรรมชาวกะเหรี่ยงเพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ ซึ่งศึกษากรณีหมู่บ้านบน
แปะไว่ ซึ่งปลาได้กล่าวไว้ดังนี้ (ปลา อรุณวรวิทย์, 2533 : หน้า 41)

ชาวกะเหรี่ยงจะมีความเชื่อเรื่องผีเจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขา ซึ่งเชื่อว่า บริเวณป่าแต่ละแห่ง
จะมีเจ้าของอยู่ ชาวกะเหรี่ยงเรียกผีเหล่านี้ว่า “ตามือข้า” (Tamugaj) ผีเหล่านี้มีลักษณะนิสัยที่แตกต่าง
กัน นอกจากนี้แล้วยังเชื่ออีกว่าแม่น้ำแต่ละสายจะมีเจ้าของอยู่เรียกว่า “นาทิ” นาทินี้ชาวบ้าน
กล่าวว่าผีลักษณะคล้ายหมูสีขาว มีนิสัยที่ไม่ดุร้ายมาก จะทำอันตรายก็ต่อเมื่อมีคนมาลอบหลั่ง
หมันเท่านั้น ดังนั้นป่าบางแห่งบางพื้นที่ตามหมู่บ้านกะเหรี่ยงจะถูกอนุรักษ์ไว้ ปลาได้แยกป่า
อนุรักษ์ของบ้านขุนแปะ ตามหลักความเชื่อดังกล่าวไว้ด้วยกัน 4 แห่ง ซึ่งมีชื่อเฉพาะดังต่อไปนี้

- ❖ ประตุมือง
- ❖ เตะมื่อเบอ
- ❖ นาอุ้หู่
- ❖ แกล่อซอฮ่อ

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในชุมชนพื้นที่สูงที่ประกอบไปด้วยกลุ่มคนทางชาติพันธุ์ การ
ประเด็นการศึกษาได้เน้นเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรและระบบการเกษตรแบบการทำไร่ย้ายถิ่นหรือไร่
หมุนเวียน ซึ่งได้มีผลการศึกษาของ Milea 1969 Van Roy 1971 Keen 1972 Judd Cooper
1984 การศึกษาเป็นประเภทนิเวศวัฒนธรรม การปรับตัวของคนในกลุ่มชาติพันธุ์ให้เข้ากับสภาพ
แวดล้อม และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนพื้นที่สูงกับชุมชนพื้นที่ราบในลักษณะการพึ่งพิงกันภายใต้
ได้ระบบอุปถัมภ์ การศึกษาวิจัยเรื่องพฤติกรรมและการรับรู้ของประชาชนในารอนุรักษ์ทรัพยากร
ป่าไม้ (กิตติ จรรยวัฒน์, 2535 : หน้า 29) การศึกษากรณีการจัดการป่าชุมชน เช่นที่ บ้านแพะ
คันทองสันกำแพง บ้านทุ่งขาว จังหวัดลำพูน ที่มุ่งศึกษาถึงสภาพปัญหาการทำลายป่าในอดีต และ
การที่ชาวบ้านมาร่วมใจกันรักษาป่าเพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำ โดยกลุ่มผู้สูงอายุเป็นผู้ถ่ายทอดประส
ภการณ์ความแห้งแล้ง และสั่งสอนให้ความตระหนักรู้ให้กับลูกหลาน รวมทั้งได้มีนักวิจัยที่ดำเนิน
การศึกษาและเสนอการแก้ไขปัญหานั้นเน้นการพิจารณาภาพรวมของปัญหาการทำลายป่าโดยการ
มองแบบแยกส่วนมาเป็นการพึ่งพิงระหว่างคนกับป่า โดยเสนอว่าคนมีวิถีชีวิตที่พึ่งพิงอยู่กับป่า
ควรได้รับโอกาสในการควบคุม จัดการทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาลำพูนใน
ปัจจุบัน ซึ่งการศึกษาดังกล่าวประกอบไปด้วย งานศึกษาเรื่อง “ประสิทธิผลของหน่วยงานประชา
สมพันธ์เคลื่อนที่ในการให้ความรู้และทัศนคติด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้แก่ประชาชนใน
หมู่บ้าน จังหวัดเชียงใหม่” (สุพัตรา ผาสุข , 2533 : หน้า 25) งานศึกษาเรื่องความสัมพันธ์
ระหว่างความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ทัศนคติและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของ

ชาวบ้านแม่สอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่” (ลาวัญย์ อินทรรักษ์ , 2534 : หน้า 19) งานศึกษาเรื่อง “ความรู้ความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชนในเขตตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่” (อินทราณี สุขสมบรณ์ , 2536) งานศึกษาเรื่อง “การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีกิ่งอำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน” (มงคลสุภาส , 2536 : หน้า 26) งานศึกษาเรื่อง “งานศึกษาเรื่อง ทักษะคติของเกษตรกรชาวเขาที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : กรณีศึกษา คอยภูคา อำเภอปัว จังหวัดน่าน” (พชรินทร์ ยารานะ , 2537 : หน้า 19) งานศึกษาเรื่องบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : กรณีศึกษาการดำเนินงานของมูลนิธิธรรมนารถ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ (ศิริศักดิ์ มีเมส , 2537 : หน้า 29) งานศึกษาเรื่อง “ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านไวยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ” (สติหา พึ่งแสงแก้ว 2537 : หน้า 32) การศึกษาเรื่อง การจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ข้อพิจารณาอดีตสู่ปัจจุบัน” ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยที่เน้นการศึกษาที่ให้กลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องมารวมกันดำเนินการวางแผนในการจัดการทรัพยากรเพื่อให้ตรงกับสถานการณ์และความต้องการที่แท้จริง เพื่อก่อให้เกิดแนวทางการจัดการที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคต (จักรไชย รัตน์ไชย และคณะ , 2541 : หน้า 9) การศึกษาเรื่อง “ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร ” ซึ่งเป็นการศึกษาภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนในการจัดการทรัพยากร และการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อการปรับตัวทางวัฒนธรรมและศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรในชุมชน (ยศ สันติสมบัติ , 2544 : หน้า 198)

การศึกษาดังกล่าวทั้งหมดนี้จะได้ให้ความสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนโดยได้เน้นให้เห็นถึงศักยภาพของกลุ่มและองค์กรชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ในการดำเนินงานแก้ไขปัญหาดังกล่าว ได้อย่างเหมาะสม ดังนั้นกล่าวได้ว่า การศึกษาวิจัยเรื่องของการจัดการทรัพยากร โดยใช้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมจึงนับได้ว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งในสถานการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อสภาพของสังคมและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันนี้ ทั้งนี้เนื่องมาจากเรื่องของทรัพยากรที่มีในปัจจุบันนี้อยู่ในขั้นที่น่าเป็นห่วง หากยังไม่ให้ความสำคัญและดำเนินการแก้ไข ป้องกัน ในอนาคตมนุษย์จะดำรงอยู่ได้อย่างไรเมื่อไม่มีทรัพยากรมาตอบสนองความต้องการอีกต่อไป

บทที่ 2

วิธีการวิจัย

2.1 ขอบเขตของพื้นที่การวิจัย

พื้นที่ในการศึกษาการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและการบริหารทรัพยากรป่าโดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและ คนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบ ตำบลแม่ทะลบ อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่

2.2 แหล่งข้อมูล

➤ กลุ่มเครือข่ายชาวเขาลำหู่ 5 หมู่บ้าน

1. นายกะจ่อ	จะโม	ผู้นำหมู่บ้านห้วยปู้จา	ต.แม่ทะลบ	อ.ไชยปราการ	จ.เชียงใหม่
2. นายปะแต้	ปะนุ	กรรมการบ้านห้วยปู้จา	ต.แม่ทะลบ	อ.ไชยปราการ	จ.เชียงใหม่
3. นายปะติ	หามี	ผู้นำหมู่บ้านป่าหนา	ต.แม่ทะลบ	อ.ไชยปราการ	จ.เชียงใหม่
4. นายจะแส	จะอื้อ	ผู้ช่วยบ้านป่าหนา	ต.แม่ทะลบ	อ.ไชยปราการ	จ.เชียงใหม่
5. นายสุคำ	หมื่นคำ	ผู้นำหมู่บ้านห้วยโป่ง	ต.แม่ทะลบ	อ.ไชยปราการ	จ.เชียงใหม่
6. นายปะหยี	คะติ	กรรมการหมู่บ้าน	ต.แม่ทะลบ	อ.ไชยปราการ	จ.เชียงใหม่
7. นายยาใจ	จะแส	ผู้นำหมู่บ้านโป่งจ้อก	ต.แม่ทะลบ	อ.ไชยปราการ	จ.เชียงใหม่
8. นายสมบรูณ์	คูแสง	กรรมการหมู่บ้านโป่งจ้อก	ต.แม่ทะลบ	อ.ไชยปราการ	จ.เชียงใหม่
9. นายจะแตะ	แสนฮอ	ผู้นำหมู่บ้านห้วยทราย	ต.แม่ทะลบ	อ.ไชยปราการ	จ.เชียงใหม่
10. นายเสาร์แก้ว	จะกำ	กรรมการหมู่บ้าน	ต.แม่ทะลบ	อ.ไชยปราการ	จ.เชียงใหม่

➤ กลุ่มประชาชนที่อยู่พื้นราบ 5 หมู่บ้าน ตำบลแม่ทะลบ อำเภอไชยปราการ

1. นายบุญสง	ชมพู่	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1
2. นายวิโรจน์	บุญนาค	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3
3. นายก้อนจันทร์	ศรีชัย	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4
4. นายไมตรี	ไชยวงศ์แก้ว	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5

➤ องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทะลบ

1. นางสาวสริน	วงศ์คำปัน	ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทะลบ
2. นายพัฒน์พงษ์	จอมดี	ประธานบริหารส่วนตำบลแม่ทะลบ
3. นางสาวมานิดา	สนุกดี	ประชาสัมพันธ์เครือข่ายตำบล

4. นางสาวรัตนา หน่ออุณา

➤ องค์การราชการที่เกี่ยวข้อง

1. เจ้าหน้าที่ป่าไม้ 1 คน
2. เกษตรตำบล 1 คน
3. พัฒนาตำบล 1 คน
4. ครู กสน. 2 คน

2.3 เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การสัมภาษณ์ชาวบ้าน
2. การสำรวจเก็บข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติ และข้อมูลพื้นฐานแต่ละหมู่บ้าน โดยกระบวนการ PRA.
3. การจัดเวทีชาวบ้านในการวางแผนโดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและนำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินงาน
4. การจัดประชุมวางแผนการดำเนินงาน การติดตามและประเมินผลการดำเนิน PME.
5. การสำรวจเก็บข้อมูลพื้นที่หมู่บ้านและจัดทำแผนที่อยู่อาศัยและเพาะปลูก โดยกระบวนการ
6. การมีส่วนร่วมเก็บข้อมูล จัดทำแผน และตัดสินใจ AIC.

2.4 วิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณเพื่อนำมาวิเคราะห์เชิงคุณภาพ

2.5 ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

ขั้นตอนในการศึกษาการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและการบริหารทรัพยากรป่าโดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและ คนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบ ตำบลแม่ทะลบ อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีการดำเนินการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ช่วงประกอบไปด้วย

ช่วงที่ 1 การศึกษารวบรวมสภาพปัญหาและการหาแนวทางการดำเนินงานซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

1. จัดประชุมทีมการวิจัยชุมชนในการเตรียมความพร้อมของทีมวิจัย
2. การทบทวนเอกสารรายงานที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

3. จัดประชุมผู้นำหมู่บ้านละ 5 หมู่และผู้นำคนพื้นราบ 5 หมู่บ้าน เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และออกแบบเครื่องมือดำเนินงานสำรวจข้อมูล
4. ดำรวจข้อมูลพื้นฐานของแต่ละหมู่บ้าน รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้กระบวนการ PRA ทั้งการสัมภาษณ์บุคคลและการออกเดินป่าสำรวจข้อมูล และนำมาสรุปผลเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในตำบลแม่ทะลบเพื่อให้ประชาชนและคนทั่วไปได้รับทราบและนำไปวางแผนการจัดการทรัพยากรตำบลแม่ทะลบ
5. ประสานการจัดเวทีแลกเปลี่ยนกับองค์กรที่เกี่ยวข้องในการเวทีวิเคราะห์ปัญหา เช่น โรงเรียน ป่าไม้ สมาชิก อบต. เกษตรตำบล พัฒนาการ ผู้นำหมู่บ้าน และนำข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรที่มีอยู่จากการสำรวจมาวางแผนแบบมีส่วนร่วมในการหามาตรการแก้ไขปัญหาร่วมกันโดยใช้กระบวนการ AIC รวมทั้งคัดเลือกตัวแทนจากหน่วยต่าง ๆ มาเป็นคณะในการร่างระเบียบในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน
6. จัดประชุมปฏิบัติการเพื่อกำหนดแนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรในตำบลแม่ทะลบโดยคณะกรรมการตัวแทนชุมชนร่วมกับทีมวิจัย
7. จัดเวทีชาวบ้านเพื่อพิจารณาแผนการจัดการทรัพยากร ตำบลแม่ทะลบ
8. จัดประชุมเพื่อนำเสนอแผนงานการบริหารทรัพยากรให้กับองค์กรที่เกี่ยวข้อง อบต. ป่าไม้ เกษตรตำบล พัฒนาการตำบล เพื่อจะได้นำไปบรรจุไว้ในแผนการดำเนินงานในหน่วยงานของตนเอง
9. การจัดทำรายงานวิจัยในระยะที่ 1
10. การทดลองการดำเนินงานตามแผนการบริหารทรัพยากร
11. การติดตามและประเมินผลการดำเนินงานและสรุปบทเรียนในการจัดการทรัพยากรแหล่งต้นน้ำชุมชนแม่ทะลบ โดยองค์กรชาวเขาและคนพื้นที่ราบร่วมกับองค์กรบริหารส่วนตำบล

ช่วงที่ 2 การทดลองดำเนินการตามแนวทางที่ได้ในช่วงที่ 1 ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินงานดัง

ปี

1. การจัดเวทีเตรียมความพร้อมทีมวิจัยและตัวแทนคณะกรรมการชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจและเตรียมความพร้อมในการทดลองการดำเนินงาน
2. การรับสมัครอาสาสมัครแต่ละหมู่บ้านละ 10 คนเพื่อมาร่วมดำเนินการฟื้นฟูและบริหารจัดการทรัพยากรในระดับตำบลแม่ทะลบ

3. การจัดประชุมพัฒนาทีมคณะกรรมการฟื้นฟูและบริหารจัดการทรัพยากรในระดับตำบลแม่ทะลบ เพื่อวางแผนทดลองการดำเนินงานและสร้างกลไกการประสานงานระดับตำบลและหมู่บ้าน และแบ่งบทบาทหน้าที่ และผู้รับผิดชอบการดำเนินงานในด้านการฟื้นฟู ด้านการอนุรักษ์ ด้านการจัดการทรัพยากร พร้อมทั้งการกำหนดตัวชี้วัดในการดำเนินงานแต่ละกิจกรรม เพื่อวางแผนติดตามประเมินผลและปรับปรุงกิจกรรม พร้อมทั้งประกาศแต่งตั้งโดยองค์การบริหารส่วนตำบล
4. จัดประชุมคณะกรรมการฟื้นฟูและบริหารจัดการทรัพยากรในระดับตำบลแม่ทะลบฝ่ายอนุรักษ์เพื่อจัดทำร่างกฎกติกาในการดูแลรักษาทรัพยากร การลงโทษและการปรับ และคัดเลือกคณะกรรมการเพื่อมารับผิดชอบ และให้แต่ละหมู่บ้านนำไปพิจารณากติการ่วมกับประชาชนในพื้นที่
5. จัดประชุมคณะกรรมการฟื้นฟูและบริหารจัดการทรัพยากรในระดับตำบล เพื่อกำหนดกติกาในการอนุรักษ์ตามที่ประชาชนทั้ง คนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบเห็นชอบ เพื่อเป็นกฎกติกาของตำบล พร้อมทั้งนำเสนอให้องค์การบริหารส่วนตำบลประกาศเป็นข้อบังคับตำบล
6. จัดประชุมคณะกรรมการฟื้นฟูและบริหารจัดการทรัพยากรในระดับตำบลแม่ทะลบฝ่ายฟื้นฟูในการวางแผนทดลองการดำเนินการฟื้นฟูทรัพยากร รวมทั้งคัดเลือกผู้รับผิดชอบกิจกรรมต่าง ๆ พร้อมทั้งติดตามการปรับปรุงและประเมินผลกิจกรรม
 - ❖ การส่งเสริมการจัดทำเหมืองฝายแต่ละหมู่บ้าน
 - ❖ การส่งเสริมการปลูกป่าทั้งไม้ผลและสมุนไพร
 - ❖ การส่งเสริมการบวชป่า
7. จัดประชุมคณะกรรมการฟื้นฟูและบริหารจัดการทรัพยากรในระดับตำบลแม่ทะลบฝ่ายบริหารจัดการทรัพยากร ในการวางแผนทดลองการดำเนินการบริหารจัดการทรัพยากร รวมทั้งคัดเลือกผู้รับผิดชอบกิจกรรมต่าง ๆ พร้อมทั้งติดตามปรับปรุงและประเมินผลกิจกรรม
 - ❖ การประชุมคณะกรรมการฟื้นฟูและบริหารจัดการทรัพยากรในระดับตำบลเพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากร การกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่ใช้สอย การเก็บพืช สัตว์ อัตรการเก็บ ระยะเวลาการเก็บ และประกาศเป็นข้อบังคับตำบล พร้อมทั้งติดตามปรับปรุงและประเมินผลกิจกรรม

- ❖ การดำเนินการทดลองการจัดทำแผนที่อยู่อาศัยและพื้นที่เพาะปลูกแก่กะหล่ำปลี 6 หมู่บ้าน เพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ โดยใช้กระบวนการ AIC ระหว่างองค์กรชาวบ้านและหน่วยงานราชการ พร้อมทั้งติดตามปรับปรุงและประเมินผลกิจกรรม
 - ❖ การจัดประชุมคณะกรรมการเหมืองฝายในการวางระเบียบบริหารจัดการน้ำในตำบลแม่ทะลบ พร้อมทั้ง ประกาศเป็นข้อบังคับตำบล พร้อมทั้งติดตามปรับปรุงและประเมินผลกิจกรรม
 - ❖ การประชุมชาวบ้านเพื่อวางแผนการทดลองการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนมาส่งเสริมเป็นอาชีพ
 - ❖ ดำเนินการทดลองส่งเสริมการขายการปลูกผักกูด การเก็บและขยายพันธุ์สมุนไพรและหน่อไม้ พร้อมทั้งติดตามปรับปรุงและประเมินผลกิจกรรม
 - ❖ ดำเนินการทดลองส่งเสริมการเพาะอีโคโน พร้อมทั้งติดตามปรับปรุงและประเมินผลกิจกรรม
8. จัดเวทีเรียนรู้สรุปผลการดำเนินงาน 6 เดือนแรก เพื่อทบทวน ปรับปรุง รูปแบบ กลไกการดำเนินงานที่เน้นการนำเอาวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบมาดำเนินการ พร้อมทั้งติดตามปรับปรุงและประเมินผลกิจกรรม
 9. จัดทำรายงาน 6 เดือนแรก
 10. จัดเวทีสรุปบทเรียน การดำเนินงานการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและการบริหารทรัพยากรป่าไม้โดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบกลุ่มน้ำแม่ทะลบ เพื่อนำมาปรับเป็นแผนการดำเนินการดำเนินกิจกรรมของตำบลต่อไป
 11. จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

บทที่ 3

สายน้ำแม่ทะลบและทรัพยากรตำบลแม่ทะลบ

3.1 ข้อมูลพื้นฐานชุมชน

3.1.1 ประวัติตำบลแม่ทะลบ

คำว่า "แม่ทะลบ" มาจากชื่อสายน้ำที่ไหลผ่านตำบลแห่งนี้ "แม่" คือแม่น้ำ ส่วนคำว่า "ทะลบ" มาจากภาษาเหนือ "ทะ" หมายถึง การล้นทะลัก "ลบ" หมายถึงการลดลงอย่างรวดเร็ว รวมความเป็นปรากฏการณ์ของน้ำป่าหลากท่วมไร่นาแต่ก็แห้งไปในเวลาไม่นาน

เมื่อช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 มีหลักฐานหลายอย่างบ่งบอกถึงการก่อตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านภายในพื้นที่ตำบลแม่ทะลบ สืบเนื่องจากประวัติการสร้างวัดต่าง ๆ เช่น ในวัดป่าแดง ว่ามีการบูรณะวัดร้างขึ้นมาเมื่อประมาณ พ.ศ 2462 ซึ่งสมัยนั้นตำบลแม่ทะลบเกือบทั้งหมดเป็นพื้นที่นาป่าเขา ขณะเดียวกันคนในตำบลปงคำ มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทำให้การทำมาหากินค่อนข้างฝืดเคือง ชาวไทในบางส่วนจึงทะยอยอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนเนื่องจากพื้นที่แถบนี้ในขณะนั้นค่อนข้างที่จะอุดมสมบูรณ์กว่า และน้ำท่าสะดวก จากนั้นมีการย้ายเข้าจากหลายพื้นที่เข้ามา เช่น จากชาวบ้านบ้านน้ำดิบลำพูน หรือคนทางอำเภอพร้าว ทำให้เกิดหมู่บ้านใหม่ ๆ ขึ้นมา 6 หมู่บ้าน ดังนี้

1. บ้านแม่ทะลบ (หมู่ที่ 1)
2. บ้านป่าแดง(หมู่ที่ 2)
3. บ้านป่าจิวหรือดงป่าจิว(หมู่ที่ 3)
4. บ้านคอยหล่อ(หมู่ที่ 4)
5. บ้านดงหรือบ้านดงฉิมพลี(หมู่ที่ 5)
6. บ้านใหม่พัฒนาหรือหนองนกแก้ว(หมู่ที่ 6)

ส่วนประวัติการก่อตั้งตำบลนั้นประธานบริหาร อบต. ได้ให้ข้อมูลว่าปู่พระยาอินทร์ ซึ่งเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ภายในตำบล ได้ตั้งตำบลใหม่ขึ้นมาก่อน ชื่อว่า "ตำบลแม่ทะลบ" โดยปู่พระยาอินทร์เป็นกำนันเอง

ต่อมาสมัยของพระยาปงคำ ได้ยุบเอาตำบลแม่ทะลบรวมเป็น ตำบลปงคำเข้าด้วยกันและมีผู้ใหญ่บ้านสืบต่ออีก 13 สมัย คือ

1. นายจันทร์แก้ว ไม่ทราบนามสกุล
2. เทนตา อินลวด
3. นายโต๊ะ ดอนแก้ว

4. นายโย คอนแก้ว
5. นายทะ ปินยาสิน
6. นายเจย ไม่ทราบนามสกุล
7. นายดีบ จะเนตร
8. นายดีบ จะเนตร
9. นายทอน เบียงปัด
10. เทนานใจ ทราขมูล
11. นายธรรม ดาทะลา
12. นายยัง ทอนอินทร์
13. นายบุญส่ง ชมพู

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2525 ตำบลแม่ทะลบ ได้แยกจากตำบลปงคำอย่างเป็นทางการ และอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอไชยปราการ

3.1.2 ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะของภูมิประเทศของตำบลแม่ทะลบนั้นประกอบไปด้วยพื้นที่ที่เป็นภูเขาสูงสลับกันอยู่ทางทิศตะวันออกซึ่งติดกับจังหวัดเชียงราย ส่วนที่เหลือจะเป็นที่ราบลุ่มที่ใช้ในการเพาะปลูกและทำสวน ซึ่งมีอาณาเขตดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ	อำเภอฝาง
ทิศใต้	ติดกับ	ตำบลศรีดงเย็น
ทิศตะวันออก	ติดกับ	อำเภอฝาง และอำเภอแม่สรวย จ.เชียงราย
ทิศตะวันตก	ติดกับ	ตำบลปงคำ

3.1.3 ข้อมูลประชากร

มีจำนวนหมู่บ้านในการปกครอง 10 หมู่บ้าน จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 1,762 ครัวเรือน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 6,764 คน แยกเป็นชาย จำนวน 3,389 คน เป็นหญิง จำนวน 3,375 คน ซึ่งสามารถแจกแจงเป็นรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลประชากรในตำบลแม่ทะลบ

หมู่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	ประชากรทั้งหมด	เป็นชาย	เป็นหญิง
1	บ้านแม่ทะลบ	239	956	523	433
	บ้านห้วยต้นคอง	127	487	240	247
	บ้านห้วยโป่งพัฒนา (บนมดอย)	26	144	78	66
2	บ้านป่าแดง	541	2,030	1,020	1,010
	บ้านห้วยปู่จา (บนมดอย)	18	94	47	47
3	บ้านป่าจั่ว	216	716	363	353
4	บ้านดอยหล่อ	225	715	344	371
	บ้านโป่งลึกกนก (บนมดอย)	110	544	280	264
	บ้านป่าหนา	50	268	136	132
5	บ้านดงจิมพลี	210	810	358	452
รวม		1,762	6,764	3,389	3,375

3.1.5 พื้นที่อยู่อาศัยและการประกอบอาชีพตำบลแม่ทะลบ

ข้อมูลด้านที่อยู่อาศัยและการประกอบอาชีพในตำบลแม่ทะลบนั้นสามารถแยกได้ดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงข้อมูลพื้นที่ปลูกอาศัยในตำบลแม่ทะลบ

หมู่ที่	บ้าน	พื้นที่ตำบลทั้งหมด (ไร่)						รวม
		ไร่	สวน	นา	ป่าชุมชน	ป่าสงวน	ที่อยู่	
1	บ้านแม่ทะลบ	103,725	103,725	77,000	200	103,725	-	388,375
	บ้านห้วยต้นคอง	3,000	1,000	15	500	50,000	-	54,515
	บ้านห้วยโป่งพัฒนา	200	167	-	-	-	-	367
2	บ้านป่าแดง	-	-	-	-	-	-	-
	บ้านห้วยปู่จา	-	-	-	-	-	-	50
3	บ้านป่าจั่ว	-	100	150	-	-	-	250

หมู่ที่	บ้าน	พื้นที่ตำบลทั้งหมด (ไร่)						รวม
		ไร่	สวน	นา	ป่าชุมชน	ป่าสงวน	ที่อยู่	
4	บ้านคอยหล่อ	200	150	150	-	-	-	500
	บ้านโง้งจอก นอก	2,500	500	-	-	-	-	3,000
	บ้านป่าหนาม	200	100	-	-	-	-	300
5	บ้านดงจิมพลี	1,000	1,000	1,000	-	-	-	3,000
รวม		110,825	106,742	78,315	700	153,725	-	450,357

ดังนั้นจึงสามารถสรุปข้อมูลด้านที่อยู่อาศัยและการประกอบอาชีพในตำบลแม่ทะลบนั้นได้ ดังนี้ ตำบลแม่ทะลบมีพื้นที่ที่เป็นไร่จำนวน 110,825 ไร่ และพื้นที่เป็นสวนจำนวน 106,742 ไร่ พื้นที่เป็นไร่นาจำนวน 78,315 ไร่ พื้นที่ป่าชุมชนจำนวน 700 ไร่ พื้นที่ป่าสงวนจำนวน 153,725 ไร่

3.2 สถานการณ์ของสายน้ำแม่ทะลบและทรัพยากรป่าตำบลแม่ทะลบ

อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ในเขตเทือกเขาผีปันน้ำ ซึ่งทอดตัวไปทางทิศทาง ตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำแม่น้ำปิงตอนบนผ่านเส้นทางสายเชียงใหม่ – ผา่ง บริเวณ คอยหัวโท อำเภอเชียงดาว ทอดยาวไปตามแนวตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านคอยช้าง และคอยหาง สอบ ซึ่งเป็นสันปันน้ำแม่น้ำฝาง กก เทือกเขาผีปันน้ำนับว่าเป็นเทือกเขาที่มีความสำคัญมากต่อภูมิภาค นี้ กล่าวคือเป็นต้นน้ำสายสำคัญของการผลิตทางการเกษตร และเทือกเขาทั้งเทือกอยู่ในแผ่นดิน ไทย โดยที่ไม่มีพรมแดนประเทศเพื่อนบ้าน การจัดการเทือกเขาแห่งนี้ไม่มีความจำเป็นต้องอาศัย ความร่วมมือจากประเทศเพื่อนบ้านเช่นเดียวกับเทือกเขาอื่นๆ

ตำบลแม่ทะลบเป็นตำบลหนึ่งซึ่งอยู่ในพื้นที่อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ ลักษณะ ภูมิประเทศของตำบลแม่ทะลบ ส่วนมากเป็นพื้นที่เขาล้อมรอบที่ราบซึ่งอยู่ในเขตเทือกเขาผีปัน น้ำ ตำบลแม่ทะลบมีพื้นที่ทั้งหมด 62,087.5 ไร่ มีประชากรร้อยละ 60 เป็นชนพื้นราบ ร้อยละ 40 เป็นชาวเขาไม่มีสัญชาติ ซึ่งประกอบไปด้วยลาหู่ ลีซอ อาศัยอยู่ในแหล่งต้นน้ำและประกอบ อาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก

ตำบลแม่ทะลดตลอดระยะเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมาจากปี พ.ศ.2539 - 2545 นั้นพบว่า ปริมาณของน้ำในแหล่งน้ำธรรมชาตินั้นมีปริมาณลดลงเป็นอย่างมากอันเนื่องมาจากสถานการณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาของสภาพพื้นที่ที่มีลักษณะที่ไม่สามารถเก็บกักน้ำไว้ได้ ประกอบกับการเผาป่าเพื่อหาสัตว์ป่าการเก็บพืชที่เป็นแหล่งในการดูดซับน้ำมาขาย หรือการขยายพื้นที่เพื่อใช้ในการทำไร่ของชาวเขาอันเนื่องมาจากความต้องการทั้งในเรื่องรายได้ที่ต้องมาเลี้ยงดูครอบครัว ซึ่งส่งผลทำให้ปริมาณของน้ำในแหล่งต้นน้ำแม่ทะลบนั้นมีปริมาณลดลงได้อย่างชัดเจน โดยพบว่าปริมาณของน้ำได้มีปริมาณลดลงมากซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับจากอดีตที่ผ่านมาแล้วนั้นชาวเขาจะมีน้ำใช้ตลอดทั้งปีและในปัจจุบันนี้จะพบว่าในเดือนกุมภาพันธ์แหล่งน้ำจะแห้งทำให้ชาวเขาไม่มีน้ำใช้รวมทั้งชาวบ้านพื้นราบก็ได้รับความเดือดร้อนโดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่มีน้ำใช้ในการเกษตรยิ่งไปกว่านั้นจะพบว่าแหล่งน้ำแม่ทะลบซึ่งเป็นแหล่งต้นกำเนิดของสายน้ำฝางที่ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำกกที่อำเภอแม่อาว ซึ่งเป็นสายน้ำหลักที่ใช้ในการทำเกษตรของชาวบ้าน 3 อำเภอ คือ อำเภอไชยปราการ อำเภอฝาง และอำเภอแม่อาวได้เริ่มมีปริมาณน้ำลดลง จนเป็นเหตุที่ทำให้ชาวบ้านที่ใช้น้ำในการเกษตรต่างประสบกับปัญหาในเรื่องของน้ำเช่นเดียวกัน (ข้อมูลจากการประชุมวิเคราะห์ปัญหาเรื่องนี้ทางการเกษตรในตำบลเมืองเดือน พฤษภาคม 2543)

3.2.1 สภาพปัญหาและสาเหตุ

นับจากปี พ.ศ.2539 - 2545 นั้นพบว่าปริมาณของน้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติในตำบลแม่ทะลมีปริมาณลดลงเป็นอย่างมากโดยพบว่าปริมาณของน้ำได้มีปริมาณลดลงมากซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับจากอดีตที่ผ่านมาแล้วนั้นชาวเขาจะมีน้ำใช้ตลอดทั้งปีและในปัจจุบันนี้จะพบว่าในเดือนกุมภาพันธ์แหล่งน้ำจะแห้งทำให้ชาวเขาไม่มีน้ำใช้ รวมทั้งชาวบ้านพื้นราบก็ได้รับความเดือดร้อน จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจะพบว่าเกิดมาจากสาเหตุหลายประการ ที่มีความเชื่อมกันซึ่งประกอบไปด้วย

1. การขยายพื้นที่ทางการเกษตรโดยการบุกเบิกแผ้วถางป่า
2. การลักลอบตัดไม้เพื่อการค้า
3. เศรษฐกิจของครอบครัวไม่เพียงพอเมื่อเทียบกับจำนวนคนที่เพิ่มขึ้นขาดงบประมาณ
4. ราษฎรขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการทรัพยากร
5. เจ้าน้ำที่ป่าไม้ไม่เพียงพอ
6. ขาดแหล่งน้ำในฤดูแล้ง
7. น้ำท่วม
8. สภาวะเคมีตกค้างในแหล่งน้ำ

9. แหล่งน้ำไม่เพียงพอในการอุปโภค บริโภค
3. ทรัพยากร - สัตว์ป่าลดลง, สูญพันธุ์
10. ป่าไม้ใช้สอยไม่มี
11. คนขาดจิตสำนึกรักป่า
12. ประเพณีและวัฒนธรรมมาใช้ในการอนุรักษ์ป่าถูกทำลายในการเปลี่ยนของสังคม

จากปัญหาที่เกิดขึ้นพบว่ามีสาเหตุของปัญหาด้านทรัพยากร ป่าไม้ แหล่งน้ำ ในตำบลแม่ทะลบนั้นมีสาเหตุเกิดจากสิ่งต่าง ๆ ประกอบไปด้วย

1. ประชากรมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นแต่จำนวนพื้นที่มีจำกัด
2. เศรษฐกิจ
3. งบประมาณไม่เพียงพอ
4. ขาดการประชาสัมพันธ์
5. ขาดการติดตามผลการดำเนินงาน
6. ขาดงบประมาณ
7. การตัดไม้ทำลายป่า
8. ขาดความรู้ความเข้าใจในการทำการเกษตรอย่างถูกวิธี
9. ถูกบุกรุกป่า ไม่มีป่าให้สัตว์ได้อาศัย
10. เกิดจากการล่าสัตว์เอาสัตว์มาเป็นอาหารและเพื่อการค้าทำให้สัตว์ป่าสูญพันธุ์
11. ไม่มีป่าชุมชน
12. ขาดการรณรงค์ให้ข้อมูล
13. ขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ

จากปัญหาที่เกิดขึ้นหากมิได้รับการแก้ไขปัญหา ซึ่งในอนาคตปัญหาดังกล่าวจะก่อให้เกิดความรุนแรงขยายเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องหาแนวทางในการดำเนินงานแก้ไขปัญหาดังกล่าว ดังนั้นจึงได้มีการนำเอากระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยเริ่มจากการรวบรวมข้อมูลทรัพยากรที่มีอยู่มาจัดระบบเพื่อดำเนินการประเมินสถานภาพของทรัพยากรและนำไปสู่การวางแผนการบริหารจัดการ ซึ่งสามารถสรุปข้อมูลได้ดังต่อไปนี้

3.3 ทรัพยากรในตำบลแม่ทะลบ

ตำบลแม่ทะลบนับได้ว่าเป็นอีกตำบลหนึ่งที่มีทรัพยากรที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำ พืช สัตว์ ป่าไม้ และแหล่งน้ำ จากการศึกษาครั้งนี้สามารถสรุปได้ดังนี้

3.3.1 ข้อมูลด้านแหล่งน้ำในชุมชน

ตารางที่ 3 แสดงข้อมูลแหล่งน้ำในตำบลแม่ทะลบ

หมู่	บ้าน	แหล่งน้ำตำบลแม่ทะลบ (แห่ง)							รวม
		บ่อน้ำ	น้ำบาดาล	แม่น้ำ	คลอง	ห้วย	หนอง	น้ำตก	
1	บ้านแม่ทะลา	300	1	5	3 -ฝายดาจอ -ฝายผาแต -ฝายปง	3 -ห้วยโป่ง -ห้วยเมือง -ห้วยแม่ทะลบ	1 หนอง ฝายจอ	3 -ตาเดหมย -ห้วยตาด -ห้วยเมียง	316
1	บ้านห้วยต้นตอง	-	-	-	-	3 -ต้นตองคดอย กองแก้ว -หนองช้าง -คอกหมูซากอง เขตป่าซุ่ม	-	3 -ห้วยโป่ง -ห้วยสายน้ำ แม่ทะลบ	6
1	บ้านโป่งพัฒนา (บ้านคดอย)	3	-	-	-	2 -ห้วยเมียง - ห้วยโป่งผา	-	2 -ห้วยเมียง -โป่งผา	7

หมู่	บ้าน	แหล่งน้ำตำบลแม่ทะลบ (แห่ง)							รวม
		บ่อน้ำ	น้ำบาดาล	แม่น้ำ	คลอง	ห้วย	หนอง	น้ำตก	
2	บ้าน แดง	500	4	4 -น้ำห้วย ผักไถ -ห้วยน้ำ สาก -ห้วย กล้วย นวล	3 -ห้วยคัน -โป่งหญ้า ไซ -บึงโป่งข่อย	2 -ห้วยม่วงหวาน -ห้วยเคือ	2 -หนอง หมา เยือง -หนอง บึงไหว	1 -น้ำตกเต ผักชี	516
	บ้าน ห้วยปูล ลา	3	-	-	-	-	-	-	3
3	บ้าน ป่าจั่ว	-	1	1 -แม่ทะ ลบ	-	-	1 -หนอง ป่าจั่ว	-	3
4	บ้าน ดอย หล่อ	1	4	1 -น้ำแม่ ทะลบ	-	2 -ห้วยแม่ทะลบ -ห้วยม่วงหวาน	2 -หนอง น้ำหลง -หนอง นกเต้	-	10
	บ้าน โป่ง จอก นอก	25	-	1	-	2 -ห้วยโป่งจอก -ห้วยทราย	2	1 -น้ำตกห้วย ทราย	31
	บ้าน ป่า หมา	4	-	-	-	1 -ห้วยทราย	-	1 -น้ำตกห้วย ทราย	6
5	บ้าน ดง จิมพลี	120	1	1 -น้ำแม่ ทะลบ	-	-	-	-	122
รวม		956	11	13	6	15	8	11	1,020

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่าแหล่งน้ำในตำบลแม่ทะลบนั้นจะประกอบไปด้วยแหล่งน้ำที่มีการก่อสร้างขึ้นคือ บ่อน้ำในบ้านรวม 956 บ่อ บ่อน้ำบาดาล 11 บ่อ และแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองประกอบด้วย แม่น้ำ 13 สาย คลอง 6 แห่ง ห้วย 15 แห่ง หนอง 8 แห่ง น้ำตก 11 แห่ง จากข้อมูลที่พบจึงสามารถสรุปได้ว่าตำบลแม่ทะลบเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้านแหล่งน้ำ

หมายเหตุ

บ่อน้ำ คือบ่อที่มีการขุดเป็นวงกลมดินเฉลี่ยจะมีความกว้างประมาณ 1 – 2 เมตรและมีความลึกขบ่อโดยประมาณ 3 – 7 เมตร

น้ำบาดาล คือ แหล่งน้ำที่มีการขุดเจาะนำเอาน้ำใต้ดินมาใช้ โดยมีขนาดความกว้างตั้งแต่ 2 - 10 นิ้ว และมีความลึกประมาณ 15 – 30 เมตร

3.3.2 ข้อมูลพืชพันธุ์ที่พบในตำบลแม่ทะลบ

ในด้านพืชพันธุ์ไม้ที่มีอยู่ในตำบลแม่ทะลบนั้นจากการศึกษาพบว่าไม้พันธุ์ไม้ต่าง ๆ มากมาย ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

1) ประเภทไม้ยืนต้น

ตารางที่ 4 แสดงข้อมูลประเภทไม้ยืนต้นในตำบลแม่ทะลบ

ที่	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นเมือง	ชื่อทางวิทยาศาสตร์	วงศ์	จำนวน
1.	กระเทียม	มะคัง	Sandoricum Koetjape	MELIACEAE	ปานกลาง
2.	ขาม	หมะขาม	Artocarpus heterophyllus	MORACEAE	มาก
3.	ชะอม	ผักกระ	Acacia pennatawilld	LEGUMINOSAE	ปานกลาง
4.	ต้นกล้วย	ต้นกล้วย	Musa Paradisiala	MUSACEAE	มาก
5.	ต้นข่อย	ต้นข่อย	Streblus asper Lour	MORACEAE	มาก
6.	ต้นตาล	ต้นตาล	Borassusflabellifer Linn	PALMAE	น้อย
7.	ต้นมะกอก	ต้นมะกอก	Spondias pinnata kurz	ANACARDIACEAE	ปานกลาง
8.	ต้นสะเดา	ต้นสะเดา	Azadirachta indica Juss	MELIACEAE	ปานกลาง
9.	ต้นหวาย	ต้นหวาย	-	-	น้อย
10.	ต้นเคื่อ	ต้นเคื่อ	-	-	มาก

ที่	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นเมือง	ชื่อทางวิทยาศาสตร์	วงศ์	จำนวน
11.	ไผ่ปลายน	ไผ่ปลายน	-	GRAMINEAE	มาก
12.	มะกรูด	มะกรูด	Citrus hystrix DC	RUTACEAE	ปานกลาง
13.	มะขาม	มะขาม	Tamarindus indica	LEGUMINOSAE	มาก
14.	มะตูม	หมีปิ่น	Aegle marmelos	RUTACEAE	ปานกลาง
15.	มะนาว	หมีนาว	Citrus aurantifolia Swing	RUTACEAE	ปานกลาง
16.	มะปราง	มะปราง	Bouea macrophylla Griff	ANACARDIACEAE	น้อย
17.	มะพร้าว	มะพร้าว	Cocos nucifera	PALMAE	ปานกลาง
18.	มะเฟือง	มะเฟือง	Averrhoa carambola	AVERRHOACEAE	น้อย
19.	มะไฟ	มะไฟ	Baccaurea ramiflora	EUPHORBIACEAE	น้อย
20.	มะม่วง	หมีม่วง	Mangifera indica	ANACARDIACEAE	มาก
21.	มะเขือ	มะเขือ	Solanum	SOLANACEAE	ปานกลาง
22.	ลิ้นจี่	ลิ้นจี่	Litchi chinensis	SAPINDACEAE	มาก
23.	ลำไย	ลำไย	Dimocarpus longan Lour	SAPINDACEAE	มาก
24.	ส้มโอ	มะโอ	Citrus maxima	RUTACEAE	น้อย

หมายเหตุ

จำนวนมาก หมายถึง โดยเฉลี่ยจะพบในหมู่บ้านละ 500 ต้น ขึ้นไป

จำนวนปานกลาง หมายถึง โดยเฉลี่ยจะพบในหมู่บ้านละ 100 ต้น

จำนวนน้อย หมายถึง โดยเฉลี่ยจะพบในหมู่บ้านละ 50 ต้น

2) ประเภทพืชล้มลุก

ตารางที่ 5 แสดงข้อมูลประเภทพืชล้มลุกในตำบลแม่ทะลบ

ที่	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อทางวิทยาศาสตร์	วงศ์	จำนวน
1.	กระหล่ำดอก	กระหล่ำดอก	Oleracea Linn	BOTRYTIS LINN	น้อย
2.	กระหล่ำปลี	กระหล่ำปลี	Brassica oleracea Linn	CAPITATA LINN	น้อย
3.	กระเทียม	หอมเทียม	Allium Sativum	ALLIACEAE	มาก
4.	กระเพรา	หอมก้อ	Ocimum tenuiflorum Linn	LABIATAE	ปานกลาง
5.	ขิง	ขิง	Zingiber Officinale Roscoe	ZINGIBERACEAE	ปานกลาง

ที่	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อทางวิทยาศาสตร์	วงศ์	จำนวน
6.	ข่า	ข่า	Languas galanga [Swartz]	ZINGIBERACEAE	ปานกลาง
7.	ข้าวสาลี	ข้าวป้าง	-	-	ปานกลาง
8.	ข้าวโพด	ข้าวโพด	Zeamays Linn	GRAMINEAE	น้อย
9.	ตระไคร้	จักไคร	Cymbopogon citratus Stapf	GRAMINEAE	ปานกลาง
10.	แตงร้าน	แตงร้าน	Cucumis Sativus Linn	-	น้อย
11.	ถั่วฝักยาว	บะถั่ว	Vigna unguiculata Linn	LEGUMINOSAE	ปานกลาง
12.	ถั่วลิสง	ถั่วดิน	-	-	น้อย
13.	ถั่วเหลือง	ถั่วเหลือง	Glycine max merr	LEGUMINOSAE	ปานกลาง
14.	บุลย	บุลย	-	-	มาก
15.	ผักกระเฉด	ผักหนอง	Neptuniaoleracea Lour	LEGUMINOSAE	ปานกลาง
16.	ผักกูด	-	-	-	มาก
17.	ผักชี	หอมป้อม	Coriandrum Sativum Linn	UMBELLIFERAE	น้อย
18.	ผักบุ้งจีน	ผักบุ้งจีน	Ipomuea aquatica Forssk	CONVOLVULACEAE	ปานกลาง
19.	พริกขี้หนู	พริกขี้	Capsicum frutescens	SOLANACERE	มาก
20.	ฟักทอง	ฟักแก้ว	Cucurbita moschata Decne	CUCURBITACEAE	น้อย
21.	มะเขือพวง	มะเขือขี้กูด	Solanum Torrum	SOLANACERE	มาก
22.	มะเขือเทศ	มะเขือส้ม	Lycopersicum esculentum	SOLANACERE	ปานกลาง
23.	มันแกว	มันละแว	Pachyrhizus erosus Urban	LEGUMINOSAE	ปานกลาง
24.	มันฝรั่ง	มันอาดู	Solanum Tuberosum Linn	SOLANACERE	น้อย
25.	สวระหม่น	หอมคั่ว	-	-	ปานกลาง
26.	หอมแดง	หอมแดง	Eteuthetine bulbosa	TRIDACEAE	มาก

หมายเหตุ

จำนวนมาก หมายถึง โดยเฉลี่ยจะพบในหมู่บ้านละ 5,000 ต้น ขึ้นไป

จำนวนปานกลาง หมายถึง โดยเฉลี่ยจะพบในหมู่บ้านละ 1,000 ต้น

จำนวนน้อย หมายถึง โดยเฉลี่ยจะพบในหมู่บ้านละ 500 ต้น

3) ประเภทไม้สมุนไพร

ตารางที่ 6 แสดงข้อมูลประเภทไม้สมุนไพรในตำบลแม่ทะลบ

ที่	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อทางวิทยาศาสตร์	วงศ์	จำนวน
1.	กระชาย	หัวพะยอม	Boesenbergia Pandurata Holtb	ZINGIBERACEAE	มาก
2.	กระเทียม	หอมเทียม	Allium Sativum	ALLIACEAE	มาก
3.	กระเม็ง	ส้อมเกี้ยว	Eclipta prostrata	COMPOSITAE	ปานกลาง
4.	กล้วยน้ำว้า	กล้วยใต้	Musa	MUSACEAE	มาก
5.	กาฝากชะอม	กาฝากชะอม	Loranthaceae	-	ปานกลาง
6.	ขมิ้นชัน	ขมิ้นค้ำ	Curcuma longa Linn	ZINGIBERACEAE	ปานกลาง
7.	ชะจาว	ชะจาว	-	-	น้อย
8.	ขงกันนา	ขงกันนา	-	-	ปานกลาง
9.	ขิง	ขิง	Zingiber Officinale Roscoe	ZINGIBERACEAE	ปานกลาง
10.	ข่า	ข่า	Languas galanga [Swartz]	ZINGIBERACEAE	ปานกลาง
11.	ขี้เหล็ก	ขี้เหล็ก	Cassia Siamea Lamk	LEGUMINOSAE	มาก
12.	จิวแดง	จิวแดง	Bombax Ceib	BOMBACACEAE	ปานกลาง
13.	จักค่านเครือ	จักค่านเครือ	-	-	น้อย
14.	ชา (เมี่ยง)	ชา	Camelliasinensis	THEACEAE	น้อย
15.	ชุมเห็ดเทศ	ชุมเห็ดเทศ	Alata Linn	LEGUMINOSAE	น้อย
16.	ควดิง	ควดิง	-	-	น้อย
17.	คิปลิ	คิปลิ	Longum Linn	PIPERACEAE	ปานกลาง
18.	ตะไคร้	จักไคร	Cymbopogon citratus Stapf	GRAMINEAE	ปานกลาง
19.	ตะไคร้หอม	จักไครหอม	Cymbopogon nardus Rendle	GRAMINEAE	น้อย
20.	ตะเภา	ตะเภา	-	-	ปานกลาง
21.	ต้นก่องข้าว	ต้นก่องข้าว	-	-	ปานกลาง
22.	ต้นเดือยหิน	ต้นเดือยหิน	-	-	ปานกลาง
23.	ต้นมะกั่วขม	ต้นมะกั่วขม	-	-	ปานกลาง
24.	ต้นไม้ตาย	ต้นไม้ตาย	-	-	ปานกลาง
25.	ทองแดง	ก้านทอง	Erythrina Stricta	LEGUMINOSAE	ปานกลาง
26.	ทับทิม	ก้อ	Punica granatum Linn	PUNICACEAE	น้อย

ที่	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อทางวิทยาศาสตร์	วงศ์	จำนวน
27.	บอระเพ็ด	จูงจาลิง	Tinosporatuberculata Beumee	MENISPERMACEAE	น้อย
28.	บัวบก	ผักหนอก	Centella asiatica	UMBELLIFERF	ปานกลาง
29.	ใบกล้วยดิบ	ใบกล้วยดิบ	-	-	น้อย
30.	ใบพลู	ใบพลู	Piper nigrum Linn	PIPERACEAE	ปานกลาง
31.	ใบสาระแน	หอมด่วน	-	-	ปานกลาง
32.	ป่านเถื่อน	ป่านเถื่อน	-	-	น้อย
33.	ปิวแดง	ปิวแดง	-	-	น้อย
34.	ปูเลย	ปูเลย	-	-	ปานกลาง
35.	เปาหนาม	เปาหนาม	-	-	น้อย
36.	เป้าน้อย	เป้าน้อย	-	-	น้อย
37.	เป้าหลวง	เป้าหลวง	Croton roxburghii	EUPHOBACEAE	มาก
38.	ผักขม	ผักขม	Amaranthus	AMARANTHACEAE	มาก
39.	ผักคืด	ผักคืด	-	-	ปานกลาง
40.	ผักตำลึง	ผักเกลบ	Coccinia indica wight	CUCURBITACEAE	มาก
41.	ผักหวานบ้าน	ผักหวานบ้าน	Sauropus androgynus Merr	EUPHOBACEAE	ปานกลาง
42.	ฝรั่ง	บะก้วยกำ	Psidiumguajara Linn	MYRTACEAE	ปานกลาง
43.	เพชรสังฆาต	เพชรสังฆาต	Cissus quadrangularis Linn	VITIDACEAE	น้อย
44.	ฟ้าทะลายโจร	สามสิบสองคี่	Andrographis paniculata	ACANTHACEAE	ปานกลาง
45.	รากผักฮ้วนหมู	รากผักฮ้วนหมู	-	-	น้อย
46.	ลูกมะระจีนก	มะห่อย	Momordica charantia Linn	CUCURBITACEAE	ปานกลาง
47.	มะกรูด	มะปูด	Citrus hystrix DC	RUTACEAE	ปานกลาง
48.	มะกอก	หมะกอก	Spondiaspinnata	ANACARDIACEAE	ปานกลาง
49.	มะขาม	หมะขาม	Tamarindus indica	LEGUMINOSAE	มาก
50.	มะขามป้อมดิน	ลูกใต้ใบ	Phyllanthus urinaria lin	LEGUMINOSAE	มาก
51.	มะนาว	หมะนาว	Citrus aurantifolia Swing	RUTACEAE	ปานกลาง
52.	มะเฟือง	หมะเฟือง	Averrhoa carambola	AVERRHOACEAE	น้อย
53.	มะไฟ	หมะไฟ	Baccaurea ramiflora	EUPHORBIACEAE	น้อย
54.	มะม่วง	หมะม่วง	Mangifera indica	ANACARDIACEAE	มาก
55.	มะม่วงกรดน้อย	มะม่วงกรดน้อย	-	-	น้อย

ที่	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อทางวิทยาศาสตร์	วงศ์	จำนวน
56.	มะเร่้งครุดหลวง	มะเร่้งครุดหลวง	-	-	น้อย
57.	มะละกอก	บะก้วยเตด	<i>Carica papaya</i> Linn	CARICACEAE	มาก
58.	มังคุด	มังคุด	<i>Garcinia mangostana</i> Linn	GUTTIFERAE	น้อย
59.	ไม้กำสะลอง	ไม้กำสะลอง	-	-	ปานกลาง
60.	ไม้ขางหัวหมู	ไม้ขางหัวหมู	-	-	มาก
61.	ไม้จำเคี่ยม	ไม้จำเคี่ยม	-	-	ปานกลาง
62.	ไม้คานเลื่อ	ไม้คานเลื่อ	<i>Dysoxylum polystachya</i> Parker	MELIACEAE	ปานกลาง
63.	ไม้ดินเป็ด	ไม้ดินเป็ด	<i>Alstonia scholaris</i>	APOCYNACEAE	มาก
64.	ไม้ปัดเคื่อะ	ไม้ปัดเคื่อะ	-	-	ปานกลาง
65.	ไม้ฝาง	ไม้ฝาง	<i>Caesalpinia sappan</i> Linn	LEGUM	ปานกลาง
66.	ไม้มะข่าง	ไม้มะข่าง	-	-	ปานกลาง
67.	ไม้ลมแล้ง	ไม้ลมแล้ง	-	-	น้อย
68.	ไม้ลงเย็น	ไม้ลงเย็น	-	-	ปานกลาง
69.	ไม้สีเสื่อ	ไม้สีเสื่อ	-	-	ปานกลาง
70.	ไม้ส้มเห็ด	ไม้ส้มเห็ด	-	-	ปานกลาง
71.	ไม้หลัก	ไม้หลัก	-	-	ปานกลาง
72.	ไม้หวัด	ไม้หวัด	-	-	ปานกลาง
73.	ไม้หนนเครือ	ไม้หนนเครือ	<i>Combretum exten</i>	ZINGIBERACEAE	ปานกลาง
74.	ไม้หนนดัน	ไม้หนนดัน	<i>Lerminatia bellirica</i>	COMBRETACEAE	มาก
75.	ว่านหรมาน	ว่านหรมาน	-	-	ปานกลาง
76.	ว่านหางจระเข้	ว่านหางจระเข้	<i>Aloe barba densis</i> Mill	LILIACEAE	ปานกลาง
77.	สะเดา	สะเรียม	<i>Azadirachta indica</i> Juss	MELIACEAE	ปานกลาง
78.	สะเปาลม	สะเปาลม	-	-	น้อย
79.	สับปะรด	มะเขือหนัด	<i>Ananas comosus</i>	BROMELIACEAE	น้อย
80.	หญ้าป่อง	หญ้าป่อง	-	-	มาก
81.	หญ้าปังก่อ	หญ้าปังก่อ	-	-	ปานกลาง
82.	หญ้าฝากควาย	หญ้าฝากควาย	-	-	ปานกลาง
83.	หญ้าสามวัน	หญ้าสามวัน	-	-	ปานกลาง
84.	หญ้าหนวดแมว	หญ้าหนวดแมว	<i>Grandiflorus</i> Bolding	LABIATAE	ปานกลาง

ที่	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อทางวิทยาศาสตร์	วงศ์	จำนวน
85.	หญ้าหางวบ	หญ้าหางวบ	-	-	ปานกลาง
86.	หมาก	หมาก	Areca catechu	PALMAE	มาก
87.	เหงือกปลาหมอ	เหงือกปลาหมอ	Erbracteatus Vahl	ACANTHACEAE	ปานกลาง
88.	อ้อยคำ	อ้อยคำ	-	-	ปานกลาง
89.	อังกาบ	อังกาบ	Acorus Calamus Linn	ARACEAE	ปานกลาง

หมายเหตุ

จำนวนมาก หมายถึง โดยเฉลี่ยจะพบในหมู่บ้านละ 5,000 ต้น ขึ้นไป

จำนวนปานกลาง หมายถึง โดยเฉลี่ยจะพบในหมู่บ้านละ 1,000 ต้น

จำนวนน้อย หมายถึง โดยเฉลี่ยจะพบในหมู่บ้านละ 500 ต้น

3.3.3 ข้อมูลประเพณีในตำบลแม่ทะลบ

ตารางที่ 7 แสดงข้อมูลด้านประเพณีและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในตำบลแม่ทะลบประกอบไปด้วย

ที่	กิจกรรม	ช่วงเวลา (เดือน)	พื้นที่หมู่บ้าน (หมู่ที่)
1.	เลี้ยงผีปู่ย่า	มิถุนายน	หมู่ 1 แม่ทะลบ หมู่ 3 ป่าจิว
2.	สู่ขวัญ	ทุกวันพระของ เดือน	หมู่ 4 ป่าหนา
3.	เลี้ยงผีฝ่าย	มิถุนายน	หมู่ 3 ป่าจิว

ผลจากการศึกษาจึงสามารถสรุปได้ว่า ตำบลแม่ทะลบนับเป็นพื้นที่แหล่งต้นน้ำที่มีความสำคัญในการผลิตทางการเกษตร ประกอบกับในตำบลแม่ทะลบมี พื้นที่ไร่ 110,852 ไร่ พื้นที่สวนจำนวน 106,742 ไร่ พื้นที่นาจำนวน 78,315 ไร่ พื้นที่ป่าชุมชนจำนวน 700 ไร่ พื้นที่ป่าสงวนจำนวน 153,725 ไร่ รวมทั้งหมด 450,357 ไร่ รวมทั้งมีแหล่งน้ำที่เป็น บ่อน้ำ มีจำนวน 956 แห่ง น้ำบาดาล 11 แห่ง แม่น้ำ 13 แห่ง คลอง 6 แห่ง ห้วย 15 แห่ง หนอง 8 แห่ง น้ำ

ตก 11 แห่ง และมีอินตันที่พบในตำบลแม่ทะลบประกอบไปด้วย 24 ชนิด ส่วนพืชล้มลุกที่พบมีจำนวน 26 ชนิด นอกจากนี้ยังพบสมุนไพรซึ่งมีจำนวน 89 ชนิด รวมทั้งในตำบลแม่ทะลบยังมีพิธีกรรมที่ส่งเสริมการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรที่ประกอบไปด้วย การเลี้ยงผีปู่ย่า การสวดขวัญและเลี้ยงผีฝ่าย ซึ่งจากการศึกษาทำให้ทราบว่าตำบลแม่ทะลบนั้นมีทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายและเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตดังนั้นที่ผ่านมาประชาชนได้มีการนำเอาความเชื่อมาผสมผสานในการดำเนินชีวิตในรูปแบบของพิธีกรรมเพื่อมาเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรที่มีอยู่และให้คงอยู่ต่อไป

บทที่ 4

องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรและแนวทางการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบ

การดูแลรักษาทรัพยากรจะพบว่าในอดีตกาลที่ผ่านมาในแต่ละชุมชนได้มีการดูแลรักษาทรัพยากรของตนเอง และถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จนถึงปัจจุบัน รูปแบบองค์ความรู้ไม่ถ่ายทอดมานั้นส่วนมากจะอยู่ในรูปแบบของความเชื่อที่ได้รับการหล่อหลอมเข้ากับการดำเนินวิถีชีวิตประจำวัน ประชาชนในตำบลแม่ทะลบเองก็มีการดูแลรักษาทรัพยากรของตนเองและยังคงปฏิบัติอยู่

4.1 แนวคิดการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและการบริหารทรัพยากรป่าไม้โดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบ

4.1.1 แนวคิดการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและการบริหารทรัพยากรป่าไม้โดยวิถีชีวิตคนพื้นที่ราบ

จากการจัดเวทีเพื่อเรียนรู้สถานการณ์ปัญหา รวมทั้งการสัมภาษณ์เจาะลึกเกี่ยวกับแนวคิดในเรื่องการฟื้นฟูและการบริหารจัดการป่าของคนพื้นที่ราบนั้นจะพบว่าสิ่งที่มีคุณค่าและประโยชน์นั้นเราจะรักษา เช่น สิ่งไหนที่ใช้แล้วจะหมดไปและไม่สามารถเกิดมาใหม่ได้เราจะใช้อย่างประหยัดและรักษาไว้โดยมีการนำเอาความเชื่อทางศาสนามาร่วมในการรักษา เช่น พื้นที่ไหนที่มีต้นไม้ใหญ่และเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญชาวบ้านจะเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของเทพยดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะกำหนดเป็นสถานที่หวงห้ามมิให้ใครเข้าไปทำลาย อะไรที่มีอยู่และนำมาใช้แล้วและสามารถเกิดใหม่ได้ก็จะใช้โดยรักษาไว้ครั้งหนึ่งเพิ่มให้เกิดใหม่ เช่น การตัดหน่อไม้ในหนึ่งกอจะพบว่ามีหน่อใหม่เกิดขึ้น 5 หน่อชาวบ้านจะตัดเพียง 2-3 หน่อเพื่อนำมารับประทาน จะเหลือ 2-3 หน่อไว้เพื่อให้เติบโตลงไว้เป็นต้นใหม่และให้หน่อไม้ต่อไปในอนาคต

ดังนั้นสรุปได้ว่าความคิดของคนพื้นที่ราบในการบริหารจัดการและฟื้นฟุนั้นจะมีการวางระบบการใช้โดยคำนึงถึงสิ่งที่มีอยู่ว่าสิ่งใดบ้างที่ยังพอใช้ได้ สิ่งใดบ้างที่จะหมดไปและจะร่วมกันรักษาโดยมีการกำหนดกฎกติกาในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชนที่อยู่ร่วมกันเป็นที่ปฏิบัติตาม

4.1.2 แนวคิดการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและการบริหารทรัพยากรป่าไม้โดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูง

แนวคิดการฟื้นฟูป่าและการบริหารจัดการป่าคนพื้นที่สูงจะพบว่า คนพื้นที่สูงมีความเชื่อที่ว่าป่าคือสถานที่เกิดของอาหาร หากมีป่าคนพื้นที่อยู่ยังสามารถมีชีวิตอยู่ได้ ดังนั้นจะพบว่าคนพื้นที่

ที่สูงจะมีการกำหนดการใช้ป่าในการดำรงชีพ คือ พื้นที่แหล่งต้นน้ำจะเป็นเขตหวงห้ามเพราะเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทุกปีจะมีการประกอบพิธีเพื่อทำความเคารพ ส่วนพื้นที่นันทนาการจะพบว่าในแต่ละปีจะมีการปลูกพืชในพื้นที่ที่แตกต่างกันออกไปโดยจะมีลักษณะของการหมุนเวียน เช่น ในปีที่ 1 จะปลูกในพื้นที่ 1 ในปีที่ 2 จะปลูกในพื้นที่ 2 ในปีที่ 3 จะปลูกในพื้นที่ 3 ในปีที่ 4 จะปลูกในพื้นที่ 4 ในปีที่ 5 จะปลูกในพื้นที่ 1 และในปีที่ 6 จะปลูกในพื้นที่ 2 โดยมีความเชื่อว่าพื้นที่ปลูกแล้วจะต้องการพักเพื่อฟื้นฟูสภาพ 2-3 ปี ดังนั้นจึงจะสามารถกลับมาใช้ได้อีกครั้ง

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่าแนวคิดการฟื้นฟูป่าและการบริหารจัดการป่าทั้งคนพื้นที่ราบและคนพื้นที่สูงนั้นจะมีแนวคิดในการฟื้นฟูป่าและการบริหารจัดการป่าที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ การกำหนดพื้นที่แหล่งต้นน้ำเป็นพื้นที่หวงห้ามโดยเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ผู้ใดจะเข้าไปทำลายมิได้ ด้านการใช้ทรัพยากรนั้นคนทั้งจะใช้เพื่อให้ตนเองอยู่ได้และสิ่งนั้นยังคงอยู่มิให้หมดไป

4.2 องค์ความรู้ในการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและการบริหารทรัพยากรป่าไม้โดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบ

4.2.1 องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรในด้านมิติวัฒนธรรม (วิถีชีวิตลาหู่)

มุเซอ (ลาหู่) เป็นชนกลุ่มน้อย ที่มีเชื้อชาติ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และภาษาพูดเป็นของตนเอง มุเซอเรียกตัวเองว่า “ ลาหู่ ” ซึ่งมีหลายเผ่าได้ มุเซอแดง , มุเซอกุ้ย , มุเซอดำ , มุเซอบ่หล่า ชนเผ่าเหล่านี้ต่างมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไปบ้าง เช่น การใช้ภาษาพูด , การแต่งกาย , การแต่งงาน เป็นต้น จำนวนประชากรของชนเผ่าลาหู่ มักจะควบคู่ไปกับความจำกัดของพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย เนื่องจากอยู่บนพื้นที่ที่สูง เป็นเขตป่าสงวน/อุทยานแห่งชาติ ด้วยเหตุนี้การอพยพโยกย้ายสูง

ลักษณะการใช้ที่ดินของลาหู่ในการทำการเกษตรแบบแผนใหม่ในแต่ละปีจะมีการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ข้าว , ฝ้าย , ข้าว หมุนเวียนกันไปในแต่ละพื้นที่แต่ละแปลง ไม่มีการบำรุงดินโดยการใส่ปุ๋ยหรือปลูกพืชตระกูลถั่ว ดังปฏิทินเกษตรของลาหู่ที่ผสมผสานระหว่างเกษตรแบบยั่งยืนและเกษตรแบบพืชเศรษฐกิจ ดังนี้

ชื่อพืชพันธุ์	ระยะเวลาปลูก	พื้นที่ปลูกมาก (หมู่ที่)
งา	เมษายน	หมู่ 4 ป่าหนา
ขิง	พฤษภาคม	หมู่ 1 หัวยั้งตอง หมู่ 2 ป่าแดง หมู่ 3 ป่าจิว หมู่ 4 โป่งจ้อกนอก หมู่ 4 ป่าหนา หมู่ 5 ดงจิมพลี
ฟักทอง	มิถุนายน	หมู่ 1 โป่งพัฒนา
ข้าวโพด	มิถุนายน	หมู่ 1 แม่ทะลบ หมู่ 1 หัวยั้งตอง หมู่ 1 โป่งพัฒนา
ดอกดาวเรือง	มิถุนายน	หมู่ 2 คอยหล่อ
ข้าวกล้า	มิถุนายน	หมู่ 4 ป่าหนา
ข้าวไร่	มิถุนายน	หมู่ 1 แม่ทะลบ หมู่ 1 หัวยั้งตอง หมู่ 1 โป่งพัฒนา หมู่ 2 หัวยั้ง หมู่ 4 โป่งจ้อกนอก
ปะยี่	สิงหาคม	หมู่ 1 หัวยั้งตอง หมู่ 4 โป่งจ้อกนอก
ถั่วแดงหลวง	กันยายน	หมู่ 1 หัวยั้งตอง
กล้าปลี	กันยายน	หมู่ 1 แม่ทะลบ
ลิ้นจี่	สิงหาคม	หมู่ 1 หัวยั้งตอง
ถั่วดำ	สิงหาคม	หมู่ 4 โป่งจ้อกนอก
มะม่วง	สิงหาคม	หมู่ 1 หัวยั้งตอง หมู่ 4 ป่าหนา
กระหล่ำดอก	สิงหาคม	หมู่ 1 แม่ทะลบ หมู่ 4 คอยหล่อ
สาเล่	สิงหาคม	หมู่ 1 หัวยั้งตอง

จากการจำกัดพื้นที่อยู่อาศัยและการเกษตรทำให้ราษฎรต้องมีการวางระบบการจัดการทรัพยากรของตนเองเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด โดยพบว่าราษฎรมีความเชื่อเรื่องผีและ พิธีกรรม กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในเช่นเรื่องของการใช้น้ำ เฝ้าราษฎรจะมีการนับถือเช่นไหว้ ผีน้ำ เพื่อขอบคุณน้ำที่ให้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทุกอย่าง และจะทำในช่วงกินวอ ในเวลาตอนเช้า เป็นต้น

พิธีกรรมเลี้ยงผีฝ่าย ซึ่งเป็นพิธีกรรมในการขอบคุณผีฝ่ายในการดูแลและให้ผลผลิต ซึ่งอุปกรณ์ประกอบไปด้วย การสานไม้ไผ่ต่อกันใช้ 4 วง และการทำกรวยใส่ข้าวสาร รูป-เทียน ไว้ที่ฐานไม้ไผ่ จากนั้นดำเนินการสวดเพื่อขอขมาผีน้ำ เทวดา ที่รักษาดินน้ำ หมายเหตุ รูป-เทียน ใช้อย่างละ 4 เล่ม และพิธีกรรมนี้ทำเพื่อเป็นการอนุรักษ์ป่าไม้ที่เป็นแหล่งดินน้ำ

4.2.2 องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรของชุมชนคนพื้นราบแม่ทะลบ

คนพื้นราบตำบลแม่ทะลบส่วนมากจะเป็นคนพื้นเมืองที่อพยพมาจากอำเภอพร้าวและ จังหวัดเชียงราย เมื่อประมาณ 102 - 103 ปีที่ผ่านมา จากอดีตที่ผ่านมาพบว่าบ้านแม่ทะลบมีจำนวนประชากรเพียง 10 ครอบครัวเท่านั้น มีวัดอยู่ 1 วัดซึ่งครูบาศรีวิชัยเป็นผู้มาสร้างไว้

ลักษณะของการใช้ที่ดินของคนพื้นราบนั้นส่วนมากจะสร้างบ้าน 1 งาน ทำสวน 3 - 4 ไร่ ในแต่ละปีจะมีการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ข้าว, ฝรั่ง, ขำ มันฝรั่ง ถั่ว หมุนเวียนกันไปภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร(การทำไร่หมุนเวียน, การทำพิธีการของน้ำ,ระบบเหมืองฝาย, การบวชป่า) คนพื้นราบจะมีการบูชาน้ำในกรณีที่ฝนไม่ตก จะมีการทำพิธีการขอฝนโดยจะมีการแห่และนำเอา ดอกไม้ รูปเทียน พระ ไปกลางป่าและสวดคำอภิลาชน เพื่อทำให้ฝนตก

การเลี้ยงผีฝ่าย จะเป็นการเลี้ยงในช่วงเดือนสิงหาคมเพื่อเป็นการขอบคุณที่ทำให้น้ำใช้ในการเพาะปลูกอุดมสมบูรณ์ และในทุกปีจะมีการลงเหมืองฝายในเดือน พฤษภาคม แหล่งที่มา : ข้อมูลจากการสำรวจข้อมูลตำบล เมื่อเดือนกันยายน 2544

ดังนั้นการดำเนินการเพื่อชักชวนประชาชนในพื้นที่สูงและคนพื้นราบให้หันมาร่วมมือในการปรับปรุงพื้นที่ดินน้ำ เป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน ความร่วมมือและดำเนินการร่วมกันจึงเป็นวิธีอีกแนวทางหนึ่งที่ช่วยลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นดังกล่าวได้ ทั้งนี้เพราะว่าการดำเนินการใด ๆ โดยทั่วไปมักก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อม รักษาสภาพนิเวศที่ค่อนข้างมั่นคงได้ ในขณะที่เดียวกันก็ส่งผลในด้านเศรษฐกิจแก่ประชาชน ดังนั้นการส่งเสริมการให้ประชาชนไม่

ว่าจะเป็นคนในพื้นที่สูงและคนในพื้นที่ราบ รวมทั้งหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมกันในการดำเนินการแก้ไขปัญหาร่วมกันโดยให้โอกาสแก่ประชาชนได้นำเอาองค์ความรู้และวิถีชีวิตมาเป็นแนวในการดำเนินงานนั้น จึงเป็นเรื่องที่ควรได้รับการสนับสนุนเพื่อพัฒนาศักยภาพทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่นในกระแสนของการกระจายอำนาจที่เน้นให้ประชาชนในพื้นที่ต้องเข้ามามีบทบาทหน้าในการจัดการปัญหาของชุมชนตนเอง

กิจกรรมดังกล่าวที่ดำเนินการคือการสร้างความชัดเจนของกลุ่มชาวบ้านในการมีส่วนร่วมในการกำหนดและการบริหารจัดการทรัพยากรตลอดไปถึงการปกป้องดูแลรักษาทรัพยากรของแต่ละชุมชนเพื่อให้มีทรัพยากรคงอยู่และใช้ประโยชน์ต่อไปในอนาคตอย่างมีประสิทธิภาพ แต่การดำเนินการดังกล่าวยังมีอุปสรรคในการดำเนินการไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของ การขาดกรรมสิทธิ์ในที่ดิน การขาดงบประมาณในการลงทุน การขาดองค์กรหรือหน่วยงานที่จะเข้ามาส่งเสริมการพัฒนาระบบการเกษตรกรรมทางเลือกที่เหมาะสมตลอดไปถึงการการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเอง

4.3 แนวทางการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและบริหารจัดการทรัพยากรโดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบ

การดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหายาน้ำแม่ทะลบที่ผ่านมาพบว่ามีตั้งแต่ปี 2539 จนถึงปัจจุบันได้มีปริมาณน้ำที่ลดลงก่อให้เกิดผลกระทบกับประชาชนทั้งในด้านการบริโภคและการเกษตรกรรม จากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นประชาชนในตำบลแม่ทะลบจึงได้นำเอากระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาเป็นแนวทางแก้ไขปัญหายา ซึ่งตลอดระยะเวลาในการดำเนินงานตามแผนงานโครงการวิจัยในระยะเวลา 2 ปี แต่ผลการดำเนินงานจริงรวมทั้งการรวบรวมข้อมูลจากการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ทำให้ใช้เวลารวม 3 ปี ซึ่งผลการดำเนินงานที่ผ่านมาก่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรเพื่อแก้ไขปัญหายาที่เกิดขึ้น โดยสามารถสรุปเป็นแนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรโดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบได้ดังต่อไปนี้

1. แนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบ

แนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบเป็นแนวทางหนึ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมจะเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหายา ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายซึ่งจะต้องประกอบไปด้วยผู้ที่มีส่วนได้ผลประโยชน์และผู้ที่มีส่วนเสียผลประโยชน์ ซึ่งหมายถึงคนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง คนที่อาศัยอยู่บน

พื้นที่ราบ รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในส่วนที่เป็นองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นที่ได้รับบทบาทหน้าที่ในการบริหารในท้องถิ่นของตนเอง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ นั้นนี้เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายดังกล่าวจะได้ร่วมกันหาทางออกบนพื้นฐานของความต้องการและสถานการณ์ที่เกิดขึ้น และในการดำเนินงานการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมนั้นจะต้องเริ่มจากการให้กลุ่มเป้าหมายได้เข้ามารับรู้สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริงของชุมชนโดยการนำเอาข้อมูลมาเป็นตัวอธิบายผลที่เกิดขึ้น จากนั้นจึงให้กลุ่มเป้าหมายได้โอกาสในการคิดและตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาโดยให้ดูศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่ทั้งในเรื่องของทรัพยากร องค์ความรู้มาเป็นตัวกำหนดแนวทางการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหา จากนั้นจึงให้ชุมชนได้มีโอกาสตัดสินใจและร่วมรับผิดชอบการดำเนินงาน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะก่อให้เกิดการขับเคลื่อนการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้

ดังนั้นอาจสรุปได้กระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการหนึ่งที่สามารถทำให้การดำเนินงานนั้นประสบความสำเร็จและลักษณะของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานจะต้องประกอบไปด้วย

1. การมีส่วนร่วมในการรับรู้ปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการคิดและวิเคราะห์ปัญหา
3. การมีส่วนร่วมในการวางแผน
4. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
5. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ
6. การมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบการดำเนินงาน

2. แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรตำบลแม่ทะลบ

แนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรตำบลแม่ทะลบที่ผ่านมาได้มีการหามาตรการที่นำมาเป็นแนวทางในการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ ซึ่งประกอบไปด้วย การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์ ซึ่งทั้ง 3 แนวทางดังกล่าวมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ควรดำเนินการและควรดำเนินการไปพร้อม ๆ กัน เนื่องจากหากดำเนินการเพียงจุดใดจุดหนึ่งแล้วย่อมจะส่งผลกระทบต่ออีกจุดหนึ่ง เช่น หากดำเนินการในด้านที่ใช้ประโยชน์เพียงอย่างเดียวทรัพยากรก็จะหมดไปเพราะไม่มีการฟื้นฟู หรือหากดำเนินการส่งเสริมด้านการฟื้นฟูแต่ไม่ดำเนินการใช้ประโยชน์ประชาชนที่อาศัยและต้องพึ่งพิงทรัพยากรป่าในการดำรงชีวิตนั้นจะเดือดร้อน ดังนั้นแนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรนั้นจะต้องดำเนินการไปพร้อมกันทั้ง การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์ จึงจะสามารถทำให้การจัดการทรัพยากรเป็นประโยชน์ต่อผู้อาศัย

2.1 แนวทางการอนุรักษ์

แนวทางการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรพบว่าในการดำเนินงานนั้นชุมชนได้นำเอาข้อมูลจากการศึกษาทรัพยากรที่มีอยู่มาเป็นตัวกำหนดสิ่งที่ควรอนุรักษ์โดยการแสดงความคิดเห็นร่วมกันและตัดสินใจร่วมกันประเมินว่ามีสิ่งใดบ้างที่เหลือน้อยหรือใกล้สูญพันธุ์จากนั้นได้ร่วมกันกำหนดกฎระเบียบในการใช้และห้ามใช้เพื่อนำไปสู่กฎกติกาในการปฏิบัติต่อไป ซึ่งกฎกติกาดังกล่าวชุมชนจะเป็นผู้สร้างและเป็นผู้ปฏิบัติ สิ่งที่ชุมชนดำเนินการอนุรักษ์จะประกอบไปด้วย

- 1) ดินไม้ในเขตพื้นที่ป่าต้นน้ำ
- 2) สัตว์ป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ เช่น กวาง , ไก่ป่า , นกยูง ฯลฯ

ซึ่งยังรวมถึงการวางกฎเพื่อลงโทษผู้กระทำความผิดที่ทุกคนได้ร่วมกันตกลงไว้ซึ่งประกอบไปด้วย

- 1) การลักลอบตัดต้นไม้ในพื้นที่ป่าชุมชนจะถูกจับและปรับถ้าต้นไม้ขนาดทุกขนาดปรับตั้งแต่ 2,000 บาท
- 2) การลักลอบตัดต้นไม้เข้ามาเผาถ่านปรับกระสอบละ 500 บาท
- 3) การถางป่าในเขตหวงห้ามปรับตารางวาละ 500 บาท
- 4) จุดไฟเผาป่าปรับ 5,000 บาท
- 5) สัตว์ 2 ขา ตัวละ 500 บาท
- 6) สัตว์ 4 ขา ตัวละ 5,000 บาท
- 7) การลักลอบฆ่าสัตว์เลื้อยคลานในป่าตัวละ 300 บาท (ยกเว้นงูที่มีพิษ)

2.2 แนวทางการฟื้นฟู

แนวทางในการดำเนินงานการฟื้นฟูทรัพยากรนั้น พบว่า ชุมชนได้ดำเนินการโดยได้นำเอาข้อมูลจากการศึกษาทรัพยากรที่มีอยู่มาเป็นตัวกำหนดสิ่งที่ควรได้รับการฟื้นฟูซึ่งประกอบไปด้วย

- 1) การจัดทำพื้นที่ป่าชุมชนในแต่ละชุมชน
- 2) การวางขอบเขตพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทางการเกษตรเพื่อลดการขยายพื้นที่ทำการเกษตรเพิ่มขึ้น
- 3) ทุกหมู่บ้านจะต้องดำเนินการจัดทำแนวกันไฟป่า
- 4) การดำเนินการฟื้นฟูพันธุ์ไม้และสัตว์ป่าให้เพิ่มขึ้น
- 5) การดำเนินการบวขป่าและปลูกป่าเพิ่มขึ้นอย่างน้อยปีละ 1,000 ต้นต่อปี

- 6) การสร้างจิตสำนึกในการดูแลรักษาป่า
- 7) ประเพณีและวัฒนธรรมการดูแลรักษาป่าควรได้รับการฟื้นฟูและดำเนินการอย่างต่อเนื่องรวมทั้งการดำเนินงานดังกล่าวควรถ่ายทอดถึงเยาวชนเพื่อให้สามารถการดำเนินกิจกรรมต่อไป

ผลจากการดำเนินงานในช่วง 2 ปีที่ผ่านมาพบว่าชุมชนในพื้นที่สูงได้มีการจัดทำแผนที่ชุมชนโดยกำหนดพื้นที่ป่าชุมชน 20 % การวางขอบเขตพื้นที่อยู่อาศัย 30 % และพื้นที่ทางการเกษตร 50 % รวมทั้งพบว่าการขยายพื้นที่ทำการเกษตรในพื้นที่สูงนั้นลดลงเนื่องจากชุมชนเกิดความรู้และเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งก่อให้เกิดจากการสร้างความเข้าใจ ระหว่างหน่วยงานราชการและประชาชนทำให้เกิดความเข้าใจและร่วมกันดำเนินงานที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ หน่วยงานราชการเริ่มยอมรับประชาชนและเริ่มให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการดูแลรักษาทรัพยากรเพิ่มมากขึ้นการดำเนินงานที่ผ่านมาพบว่าพื้นที่ป่าต้นน้ำเพิ่มมากขึ้น 20 ไร่ มีต้นไม้ที่ได้รับการปลูกทดแทนพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม 12,000 ต้น รวมถึงการรักษาต้นไม้ในแหล่งต้นน้ำโดยการบวขรวม 999 ต้น จึงนับได้ว่าเป็นการดำเนินงานเริ่มต้นของการฟื้นฟูทรัพยากรแม่ทะเลที่ชุมชนเป็นผู้ดำเนินงานอย่างแท้จริง

2.3 แนวทางการใช้ประโยชน์

แนวทางในการดำเนินงานการบริหารจัดการทรัพยากรโดยเน้นการใช้ประโยชน์นั้นพบว่าชุมชนได้ร่วมกันกำหนดอัตราการใช้ทรัพยากรที่ไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรที่มีอยู่ โดยชุมชนได้กำหนดกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากร เช่น

- 1) ทุกหมู่บ้านจะต้องดำเนินการจัดทำระบบเหมืองฝาย และมีคณะกรรมการเหมืองฝาย
- 2) การเก็บของป่าโดยเฉพาะเห็ดต่าง ๆ ควรใช้ตระกร้าในการเก็บเนื่องจากจะก่อให้เกิดการกระจายของเชื้อเห็ดในพื้นที่ใหม่
- 3) การตัดหน่อไม้มาทานได้วันละ 30 หางต่อครอบครัวต่อวัน ฯลฯ
- 4) การดำเนินการส่งเสริมอาชีพโดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่มาขยายพื้นที่ที่ดำเนินการผลิตเป็นรายได้เสริม เช่นการปลูกผักกูด การเพาะเลี้ยงอีโคโน

ซึ่งที่ผ่านมาชุมชนได้เรียนรู้การนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและใช้อย่างมีคุณค่า

2.4 แนวทางสร้างกลไกในการดำเนินงาน

การดำเนินงานสร้างกลไกในการดำเนินนับได้ว่ามีความสำคัญมากเนื่องจากจะเป็นกระบวนการในการขับเคลื่อนการดำเนินงาน ซึ่งในครั้งนี้ได้เริ่มจากการให้ผู้มีส่วนได้เสียในแต่ละชุมชนที่ผ่านการประชุมในการเรียนรู้ปัญหาของสายน้ำแม่ทะลบไปพูดคุยกับคนในชุมชนและให้แต่ละชุมชนได้สมัครเพื่อมาเป็นอาสาสมัครในแต่ละหมู่บ้าน 10 คนมาร่วมดำเนินการ ในระดับหมู่บ้าน รวมทั้งคัดเลือกตัวแทนจากหมู่บ้านเป็นคณะกรรมการระดับตำบลโดยจะเป็นตัวแทนในการสอดส่องดูแลทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนรวมทั้งนำกฎกติกาที่ได้มีการจัดทำขึ้นมาสู่การปฏิบัติใช้ ทั้งในด้านการอนุรักษ์การใช้ประโยชน์และการฟื้นฟู โดยในการดำเนินงานนั้นจะดำเนินงานไปพร้อมๆ กับการปฏิบัติการกิจในชีวิตประจำวันซึ่งเมื่อพบเห็นผู้กระทำผิดสามารถประสานกับคณะกรรมการระดับตำบลเพื่อดำเนินการตามกฎหมายที่ได้วางไว้ ดังนั้นจึงพบว่าการสร้างกลไกที่ดีควรเกิดจากความพร้อมในระดับชุมชนและขับเคลื่อนสู่ตำบลในลักษณะของการดำเนินงานที่เริ่มจากข้างล่างขึ้นสู่ข้างบน ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวจะสร้างความมั่นคงเนื่องจากการดำเนินงานมาจากความต้องการที่แท้จริงของชุมชน

บทที่ 5

กระบวนการและกลไกการฟื้นฟูสถานน้ำแม่ทะลบโดยวิถีชีวิต คนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบ

ในการดำเนินการศึกษาวิจัยการฟื้นฟูและบริหารจัดการทรัพยากรป่าโดยวิถีชีวิตของคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบนั้นได้มีกระบวนการที่ได้มุ่งเน้นการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเรียนรู้และเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน เพื่อเป็นการสร้างฐานที่จะนำมาเป็นกลไกในการดำเนินงานฟื้นฟูสถานน้ำแม่ทะลบ

5.1 กระบวนการและการสร้างกลไกการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบ

กระบวนการดำเนินงานในครั้งนี้ได้เริ่มจากทีมวิจัยได้จัดประชุมเพื่อสร้างความเข้าใจกับกลุ่มเป้าหมายโดยเฉพาะกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียเนื่องจากกลุ่มคนเหล่านี้ได้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งในส่วนที่เป็นผู้ดูแลรักษา ทั้งเป็นผู้ใช้ประโยชน์ ซึ่งประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชนที่เป็นผู้นำของแต่ละบ้านทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการและประชาชนของแต่ละหมู่บ้าน ทั้งคนพื้นที่ราบและคนพื้นที่สูง รวมถึงสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลแต่ละหมู่บ้าน และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องซึ่งได้แก่ป่าไม้อำเภอ เจ้าหน้าที่อนุรักษ์ต้นน้ำ เจ้าหน้าที่อุทยาน ประชาสงเคราะห์ชาวเขา และสถานศึกษาโรงเรียนเพื่อให้แต่ละส่วนได้รับทราบและเริ่มเข้ามามีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมและในการดำเนินงานดังกล่าวเพื่อที่จะให้แต่ละส่วนเข้ามามีส่วนร่วมนั้น จำเป็นจะต้องให้แต่ละส่วนเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อให้เห็นภาพความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นจากพื้นที่จริง และได้เล็งเห็นความสำคัญในการดำเนินงานดังนั้นจึงได้เริ่มจากการรวบรวมและจัดระบบข้อมูลในตำบลทั้งทางด้านทรัพยากร สังคม วิถีชีวิตของคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบรวมถึงสภาพปัญหาและความต้องการเพื่อที่จะได้นำเอาข้อมูลดังกล่าวมาเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ของการดำเนินกิจกรรมการแก้ไขปัญหา ซึ่งการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวจะพบว่าคนทั้งพื้นที่สูงและพื้นที่ราบนั้นได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพปัญหาและสาเหตุที่เกิดขึ้นซึ่งรวมไปถึงข้อจำกัดของร่วมงานของรัฐที่มีต่อการดำเนินงาน

ภายหลังที่ได้ให้แต่ละชุมชนได้เรียนรู้สภาพปัญหาและสาเหตุที่เกิดขึ้นจนเกิดเป็นความเข้าใจในสิ่งที่เกิดขึ้น กลุ่มคนทั้งพื้นที่ราบและคนพื้นที่สูงรวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงได้ร่วมกัน

ประชุมปรึกษาเพื่อแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยเน้นการดำเนินงานในการฟื้นฟู
สายน้ำแม่ทะลอบซึ่งแต่ละฝ่ายได้เสนอแนวทางในการดำเนินงานฟื้นฟูโดยซึ่งประกอบไปด้วย

1. การสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินระหว่างคนพื้นที่สูง และคนพื้นที่ราบ อบต.และ
หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยการจัดเวทีเรียนรู้และร่วมกันดำเนินงานฟื้นฟูและบริหารทรัพยากร

2. การสร้างกลไกในการดำเนินงาน

- ❖ จัดเวทีคณะกรรมการจัดการทรัพยากรตำบลแม่ทะลอบเพื่อสร้างกลไกการ
ดำเนินงาน ในรูปคณะกรรมการตำบล โดยมีการแบ่งฝ่ายบทบาทหน้าที่การ
ดำเนินการ รวมทั้งรับสมัครอาสาสมัครจากหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 10 คนมา
ร่วมดำเนินการ ในระดับหมู่บ้าน รวมทั้งคัดเลือกตัวแทนจากหมู่บ้านเป็นคณะ
กรรมการระดับตำบลเพื่อดำเนินการ และประกาศแต่งตั้งจาก อบต.

3. การฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลอบ

ด้านการอนุรักษ์

- ◆ กำหนดกติกา ตามที่ แต่ละหมู่บ้านพิจารณาเห็นชอบ เพื่อเป็นกติกา กฎ
เกณฑ์ในการฟื้นฟูและจัดการบริหารทรัพยากรตำบลแม่ทะลอบ ในเรื่องการฟื้นฟู
 การดูแลรักษาและการใช้ทรัพยากรในตำบล พร้อมทั้งนำเสนอ อบต.
ประกาศเป็นข้อบังคับตำบล
- ◆ การจัดทำแผนที่หมู่บ้าน 10 หมู่ โดยให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ คณะกรรมการตำบล
และประชาชน ออกสำรวจพื้นที่และร่วมกันจัดทำแผนที่หมู่บ้านแต่ละบ้าน
และประกาศให้ทุกคนรับทราบ

ด้านการฟื้นฟู

- ◆ จัดการบวชป่าและจัดพิธีการปลูกป่า

ด้านการใช้ประโยชน์

- ◆ จัดประชุมการบริหารเหมืองฝายแต่ละหมู่บ้าน
- ◆ การจัดประชุมชาวบ้านเพื่อดำเนินการจัดการทรัพยากรในตำบลมาเพื่อรายได้
- ◆ การจัดอบรมการขายการปลูกผักกูดเพื่อเพิ่มรายได้
- ◆ การจัดอบรมการส่งเสริมการเลี้ยงอีโชน

เมื่อชุมชนได้ร่วมกันกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาและได้นำมาสู่การร่วมกันตัดสินใจ
ในการดำเนินงานซึ่งในการดำเนินงานครั้งนี้ได้เน้นการสร้างกลไกโดยการสร้างฐานมาจากชุมชน
และเชื่อไปสู่ระดับตำบล โดยในการดำเนินงานสร้างกลไกครั้งนี้ ได้เริ่มจากการให้มีส่วนร่วมได้เสียใน
แต่ละชุมชนที่ผ่านการประชุมในการเรียนรู้ปัญหาของสายน้ำแม่ทะลอบไปพูดคุยกับคนในชุมชน

และให้แต่ละชุมชนได้สมัครเพื่อมาเป็นอาสาสมัครในแต่ละหมู่บ้าน 10 คนเพื่อเป็นตัวแทนในการ สอดส่องดูแลทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนรวมทั้งนำกฎกติกาที่ได้มีการจัดทำขึ้นมาสู่การปฏิบัติใช้ ทั้ง ในด้านการอนุรักษ์การใช้ประโยชน์และการฟื้นฟู โดยในการดำเนินงานนั้นจะดำเนินงานไป พร้อมๆ กับการปฏิบัติการกิจในชีวิตประจำวันซึ่งเมื่อพบเห็นผู้กระทำความผิดสามารถประสานกับคณะกรรมการระดับตำบลเพื่อดำเนินการตามกฎหมายที่ได้วางไว้ คณะกรรมการดำเนินงานในระดับ ตำบลจะมาจากตัวแทนแต่ละหมู่บ้านจำนวนบ้านละ 2 คน โดยจะมีการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็น กรรมการร่วมในการดำเนินงานและเป็นที่ปรึกษาในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งในการดำเนินงานครั้งนี้ จะพบว่ามียุทธศาสตร์ที่สำคัญโดยเฉพาะการที่รัฐได้เน้นการกระจายอำนาจการดำเนินงานสู่ท้องถิ่นจึง เป็นโอกาสที่ทำให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานในครั้งนี้น่าขึ้น ซึ่งในการดำเนินงานจะ มีการประชุมเพื่อติดตามความก้าวหน้า 2 เดือนครั้ง ดังนั้นการสร้างกลไกในการดำเนินงานวิจัยใน ครั้งนี้จึงเป็นการสร้างฐานการดำเนินงานมาจากชุมชนและนำไปสู่การดำเนินงานระดับตำบล ซึ่ง กลุ่มคนที่เข้ามามีนั้นเกิดมาจากความสนใจในการดำเนินงานดังนั้นการดำเนินงานจึงไม่ต้องอาศัย งบประมาณซึ่งต่างกับงานอื่น ๆ ประกอบกับการดำเนินที่มาจากชุมชนจึงมีการดำเนินงานที่สะดวก และรวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่ากระบวนการที่สำคัญในการดำเนินงานศึกษาวิจัยในครั้งนี้คือการนำ เอากระบวนการ AIC มาใช้ซึ่งประกอบไปด้วย

- A คือการศึกษาข้อมูลเพื่อรับรู้ปัญหา
- I คือการเรียนรู้และแสวงหาแนวทางการแก้ไข
- C คือการตัดสินใจ

และในกระบวนการของ AIC นั้นได้เน้นการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ ดำเนินงานแก้ไขปัญหา โดยได้เน้นการให้ผู้ใช้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เรียนรู้สภาพปัญหาและได้เข้ามามี ส่วนร่วมในการเป็นผู้กำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหารวมไปถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และร่วมดำเนินการ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวจึงจะเกิดมาจากความต้องการของชุมชนโดยแท้ จริงซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาก็สามารถดำเนินงานได้อย่างยั่งยืน

บทที่ 6

ผลการศึกษาการบริหารจัดการทรัพยากรโดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบ ลุ่มน้ำแม่ทะลบและบทเรียนในการดำเนินงานวิจัย

ผลจากการดำเนินงานที่เน้นการให้ชุมชนทั้งคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบเข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมคิด การวางแผน และร่วมตัดสินใจรวมทั้งร่วมรับผิดชอบในการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและบริหารจัดการทรัพยากรป่าโดยวิถีชีวิตของคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบ ซึ่งผลจากการดำเนินงานตลอดระยะเวลา 1 ปีนั้นสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

1. ด้านการสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินระหว่างคนพื้นที่สูง และคนพื้นที่ราบ อบต.และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การดำเนินงานในครั้งนี้ได้เริ่มจากทีมวิจัยได้จัดประชุมเพื่อสร้างความเข้าใจกับกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียเนื่องจากกลุ่มคนเหล่านี้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งในส่วนที่เป็นผู้ดูแลรักษา ทั้งเป็นผู้ใช้ประโยชน์ ซึ่งประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชนที่เป็นผู้นำของแต่ละบ้านทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการและประชาชนของแต่ละหมู่บ้านทั้งคนพื้นที่ราบและคนพื้นที่สูง รวมถึงสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลแต่ละหมู่บ้าน และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องซึ่งได้แก่ ป่าไม้อำเภอ เจ้าหน้าที่อนุรักษ์ต้นน้ำ เจ้าหน้าที่อุทยาน ประชาสงเคราะห์ชาวเขา และการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อให้แต่ละส่วนได้รับทราบและเริ่มเข้ามามีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมและในการดำเนินงานดังกล่าวเพื่อให้แต่ละส่วนเข้ามามีส่วนร่วมนั้นจำเป็นจะต้องให้แต่ละส่วนเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อให้เห็นภาพความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นจากพื้นที่จริงและได้เล็งเห็นความสำคัญในการดำเนินงานดังนั้นจึงได้เริ่มจากการรวบรวมและจัดระบบข้อมูลในตำบลทั้งทางด้านทรัพยากร สังคม วิถีชีวิตของคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบรวมถึงสภาพปัญหาและความต้องการเพื่อที่จะได้นำเอาข้อมูลดังกล่าวมาเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ของการดำเนินกิจกรรมการแก้ไขปัญหา ซึ่งการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวจะพบว่าคนทั้งพื้นที่สูงและพื้นที่ราบ รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพปัญหาและสาเหตุที่เกิดขึ้นซึ่งรวมไปถึงข้อจำกัดของร่วมงานของรัฐที่มีต่อการดำเนินงาน จนเกิดเป็นความเข้าใจในสิ่งที่เกิดขึ้นกลุ่มคนทั้งพื้นที่ราบและคนพื้นที่สูงรวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานโดยเริ่มจากการเข้ามามีส่วนร่วมในการรับรู้ปัญหา การเข้ามามีส่วนร่วมในการคิดวางแผนการแก้

ไขปัญหา จากนั้นจึงได้ร่วมกันตัดสินใจในการดำเนินงาน ซึ่งรวมไปถึงการร่วมกันรับผิดชอบในการดำเนินงาน ซึ่งการดำเนินงานที่ผ่านมามีสรุปได้ว่าการสร้างการมีส่วนร่วมนั้นสามารถดำเนินการได้ นั้นจำเป็นจะต้องเข้าถึงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและจะต้องให้เขาเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการตั้งแต่แรก รวมไปถึงการเข้ามามีส่วนร่วมนั้นจะต้องให้โอกาสในการดำเนินงานรวมทั้งการให้อำนาจในการตัดสินใจและดำเนินงาน

2. การสร้างกลไกในการดำเนินงาน โดยการจัดตั้งคณะกรรมการจัดการทรัพยากรตำบลแม่ทะลบเพื่อสร้างกลไกการดำเนินงาน ในรูปคณะกรรมการตำบล โดยมีการแบ่งฝ่ายบทบาทหน้าที่การดำเนินการ รวมทั้งรับสมัครอาสาสมัครจากหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 10 คนมาร่วมดำเนินการ ในระดับหมู่บ้าน และประกาศแต่งตั้งจาก อบต.

การดำเนินงานสร้างกลไกครั้งนี้ ได้เริ่มจากการให้ผู้มีส่วนได้เสียในแต่ละชุมชนที่ผ่านการประชุมในการเรียนรู้ปัญหาของสายน้ำแม่ทะลบไปพูดคุยกับคนในชุมชนและให้แต่ละชุมชนได้สมัครเพื่อมาเป็นอาสาสมัครในแต่ละหมู่บ้าน 10 คนมาร่วมดำเนินการ ในระดับหมู่บ้าน รวมทั้งคัดเลือกตัวแทนจากหมู่บ้านเป็นคณะกรรมการระดับตำบลเพื่อดำเนินการ และประกาศแต่งตั้งจาก อบต. โดยจะเป็นตัวแทนในการสอดส่องดูแลทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนรวมทั้งนำกฎกติกาที่ได้มีการจัดทำขึ้นมาสู่การปฏิบัติใช้ ทั้งในด้านการอนุรักษ์การใช้ประโยชน์และการฟื้นฟู โดยในการดำเนินงานนั้นจะดำเนินงานไปพร้อมๆ กับการปฏิบัติการกิจในชีวิตประจำวันซึ่งเมื่อพบเห็นผู้กระทำผิดสามารถประสานกับคณะกรรมการระดับตำบลเพื่อดำเนินการตามกฎหมายที่ได้วางไว้ คณะกรรมการดำเนินงานในระดับตำบลจะมาจากตัวแทนแต่ละหมู่บ้านจำนวนบ้านละ 2 คน โดยจะมีการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการร่วมในการดำเนินงาน ซึ่งจะมีการประชุมเพื่อติดตามความก้าวหน้า 2 เดือนครั้ง ดังนั้นการสร้างกลไกในการดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้จึงเป็นการสร้างฐานมาจากชุมชนและนำไปสู่การดำเนินงานระดับตำบล ซึ่งกลุ่มคนที่เข้ามานั้นเกิดมาจากความสนใจในการดำเนินงานดังนั้นการดำเนินงานจึงไม่ต้องอาศัยงบประมาณซึ่งต่างกับงานอื่น ๆ ประกอบกับการดำเนินการที่มาจากชุมชนจึงมีการดำเนินงานที่สะดวกและรวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ด้านคณะกรรมการระดับตำบล

1. นายทอง	จันทร์พรหม
2. นายดวงคำ	หลวงแสน
3. นายธงชัย	หนอกฤณา

4. นายเจริญ	พันธ์เหล็ก	
5. นายสงวน	สายนันท์ตะ	
6. นายมา	เรือนงาม	
7. นายดวงทิพย์	ใจตรง	
8. นายบุญรัตน์	ใจตรง	
9. นายทองแก้ว	โนป็น	
10. นายทักษิณ	พานจันทร์	
11. นายศิริ	เตจันตร	
12. นายอ้วน	บุญตัน	
13. นายสุนทร	ยี่ลังกา	
14. นายสมศักดิ์	มาลา	
15. นายสมศักดิ์	ศรีสุวรรณ	
16. นายกะจ่อ	จะโม	
17. นายปะเต้	ปะนุ	
18. นายปะติ	หามี่	
19. นายจะแส	จะอื้อ	
20. นายสุคำ	หมื่นคำ	
21. นายปะหิ	กะติ	
22. นายยาใจ	จะแส	
23. นายสมบูรณ์	ดูแสง	
24. นายจะแตะ	แสนฮอ	
25. นายเสาร์แก้ว	จะกำ	
26. นายพิชัย	แสนแหล่	
27. นายประพันธ์	จิตตดู	อุทยานแห่งชาติคอยเวียงผา
28. นายเกียรติชัย	ยาลังกา	หน่วยจัดการต้นน้ำแม่ทะลบ
29. นางสาวรสริน	วงศ์คำป็น	ปลัดอบต.
30. นายพัฒน์พงษ์	จอมติ	กำนันตำบลแม่ทะลบ

3. การกำหนดกติกาการบริหารจัดการทรัพยากร เพื่อเป็นกติกา กฎเกณฑ์ในการฟื้นฟูและจัดการบริหารทรัพยากรตำบลแม่ทะลบ ตามที่ แต่ละหมู่บ้านพิจารณาเห็นชอบ พร้อมทั้งนำเสนอ อบต. ประกาศเป็นข้อบังคับตำบล

ผู้ที่เกี่ยวข้องได้นำเอาข้อมูลปัญหาและความต้องการของชุมชนมาร่วมกันเรียนรู้ถึงความจำเป็นและข้อจำกัดเพื่อเป็นแนวทางในการร่วมกันกำหนดมาตรการในการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบโดยเสนอเป็นกฎระเบียบที่ตนเองสามารถดำเนินการได้ซึ่งได้ร่วมกันร่วมร่างโดยแบ่งเป็นเรื่องของการอนุรักษ์ฟื้นฟูและบทลงโทษที่จะให้คณะกรรมการนำไปเป็นแนวทางการดำเนินงานทั้งในระดับหมู่บ้าน และระดับตำบล

กฎระเบียบในการดูแลรักษาทรัพยากรในตำบลแม่ทะลบ

1. ทุกหมู่บ้านจะต้องดำเนินการปลูกต้นไม้ปีละ 3,000 ต้น
2. ทุกหมู่บ้านจะต้องดำเนินการจัดทำระบบเหมืองฝาย และมีคณะกรรมการเหมืองฝาย
3. ทุกหมู่บ้านจะต้องดำเนินการจัดทำแนวกันไฟฟ้า
4. ทุกหมู่บ้านจะต้องมีอาสาสมัครในการดูแลรักษาป่าอย่างน้อยบ้านละ 5-10 คน
5. ทุกหมู่บ้านจะต้องดำเนินการจัดทำแผนที่อยู่อาศัยและแผนที่ทำการเกษตร
6. ทุกหมู่บ้านจะต้องดำเนินการกำหนดป่าต้นน้ำและประชุมชน

กฎกติกาในการลงโทษ

ผู้ฝ่าฝืนหรือลักลอบตัดต้นไม้จะถูกดำเนินการจับกุมส่งให้ตำรวจและปรับนำเงินเข้าชุมชนใช้ในการดำเนินการดูแลรักษาฟื้นฟูทรัพยากรในตำบลแม่ทะลบ

1. ลักลอบตัดต้นไม้จะถูกจับและปรับถ้ำต้นไม้ขนาด 5 นิ้ว ปรับต้นละ 5,000 บาท
2. ลักลอบตัดต้นไม้จะถูกจับและปรับถ้ำต้นไม้ขนาด 8 นิ้ว ปรับต้นละ 10,000 บาท
3. ลักลอบตัดต้นไม้จะถูกจับและปรับถ้ำต้นไม้ขนาด 10 นิ้ว ปรับต้นละ 20,000 บาท
4. ลักลอบตัดหน่อไม้ในเขตต้องห้าม ปรับต้นละ 100 บาท

กฎระเบียบในการดูแลรักษาทรัพยากรในตำบลแม่ทะลบ

1. ทุกปีจะต้องมีการบวชป่าและปลูกป่าอย่างน้อยปีละ 3,000 ต้น เป็นต้นไม้ทั่วไปหรือไม้ผล และสมุนไพร ในเขตต้นน้ำ

2. ทุกหมู่บ้านจะต้องดำเนินการปลูกต้นไม้ปีละ 1,000 ต้น
3. ทุกหมู่บ้านจะต้องดำเนินการจัดทำระบบเหมืองฝาย และมีคณะกรรมการเหมืองฝาย
4. ทุกหมู่บ้านจะต้องดำเนินการจัดทำแนวกันไฟป่า
5. ทุกหมู่บ้านจะต้องมีอาสาสมัครในการดูแลรักษาป่าอย่างน้อยบ้านละ 5 คนในพื้นที่ราบ และบ้านละ 10 คนในพื้นที่สูง
6. ทุกหมู่บ้านจะต้องดำเนินการกำหนดป่าต้นน้ำและป่าชุมชนรวมทั้งป่าใช้สอย
7. ในการเก็บของป่าควรใช้ตระกร้า

กฎกติกาในการลงโทษ

1. ผู้ฝ่าฝืนหรือลักลอบตัดต้นไม้จะถูกดำเนินการจับกุมส่งให้ตำรวจและปรับนำเงินเข้าชุมชนใช้ในการดำเนินการดูแลรักษาพื้นที่ทรัพยากรในตำบลแม่ทะลบ
2. ลักลอบตัดต้นไม้จะถูกจับและปรับถ้ำต้นไม้ขนาดทุกขนาดปรับต้นละ 2,000 บาท
3. ลักลอบตัดต้นไม้เข้ามาเผาถ่านปรับกระสอบละ 500 บาท
4. การถางป่าในเขตหวงห้ามปรับตารางวาละ 500 บาท
5. การตัดหน่อไม้มาทานได้วันละ 30 หางต่อครอบครัวต่อวัน หากเกินปรับหางละ 50 บาท
6. จุดไฟเผาป่าปรับ 5,000 บาท
7. สัตว์ 2 ขา ตัวละ 500 บาท
8. สัตว์ 4 ขา ตัวละ 5,000 บาท
9. การลักลอบฆ่าสัตว์เลื้อยคลานในป่าตัวละ 300 บาท (ยกเว้นงูที่มีพิษ)

ซึ่งผลการดำเนินงานดังกล่าวจะพบว่าชาวบ้านได้มีโอกาสในการกำหนดกฎระเบียบในการดำเนินงานทั้งในด้านการป้องกันและฟื้นฟูได้อย่างมีเหตุการณ์สามารถดำเนินงานได้จริง โดยที่ผ่านมาภายหลังจากการกำหนดกฎกติกาดังกล่าวทุกหมู่บ้านได้ร่วมกันนำไปปฏิบัติใช้ ซึ่งหลายหมู่บ้านได้มีการนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพอันเนื่องมาจากการที่แต่ละชุมชนเกิดความตระหนักรู้และร่วมกันดำเนินการโดยถือว่างานดังกล่าวเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นและเป็นเรื่องที่ตนเองต้องรับผิดชอบ แต่ในการเชื้อประสานในหน่วยงานราชการ โดยเฉพาะหัวหน้าป่าไม้อำเภอ นั้นจะพบว่ายังขาดความเชื่อมั่นในการดำเนินงานของชาวบ้านซึ่งทำให้การประสานงานกับหน่วยงานในระดับอำเภอ ยังไม่สามารถดำเนินงานได้แต่สามารถทำได้ในระดับหัวหน้าหน่วยเท่านั้น

4. การดำเนินการจัดทำแผนที่หมู่บ้าน 10 หมู่ โดยให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ คณะกรรมการตำบล และประชาชน ออกสำรวจพื้นที่และร่วมกันจัดทำแผนที่หมู่บ้านแต่ละบ้าน และประกาศให้ทุกคนรับทราบ

การดำเนินการจัดทำแผนที่หมู่บ้าน 10 หมู่ โดยให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ คณะกรรมการตำบล และประชาชน ออกสำรวจพื้นที่และร่วมกันจัดทำแผนที่หมู่บ้านแต่ละบ้าน นั้นพบว่าในอดีตที่ผ่านมา ชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังมิได้มีการวางแผนในการคิดร่วมกันซึ่งในบางครั้งความเข้าใจของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่ตรงกันหลายครั้งนำไปสู่การจับกุมในการบุกรุกป่า ดังนั้นการจัดทำแผนที่ในครั้งนี้จึงมุ่งเพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจระหว่างชาวบ้านบนพื้นที่สูงและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้มีเวทีมาร่วมกันกำหนดพื้นที่และวางขอบเขตในการอยู่อาศัยเพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ รวมทั้งการดำเนินงานดังกล่าวจะสร้างบรรทัดฐานในการกำหนดพื้นที่ร่วมกันระหว่างชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

จากการดำเนินงานเริ่มจากการให้ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านได้แสดงความคิดโดยใช้สัญลักษณ์ เช่น เม็ดถั่วหรือเม็ดหินในการแทนว่าของกลุ่มคนและใช้ประกอบสัญลักษณ์ในการอธิบาย ได้ดีกว่าการอธิบายโดยไม่มีอะไรประกอบและพบว่าแต่ละหมู่บ้านนั้น ๆ มีประชากรเท่าไรรวมไปถึงพื้นที่การเกษตรว่าแต่ละครอบครัวมีเท่าไร จุดใดบ้างที่จะเป็นพื้นที่เพาะปลูก และจุดใดบ้างที่จะเป็นพื้นที่ป่าชุมชน จากการดำเนินงานจะพบว่าคนบนพื้นที่สูงนั้นไม่สามารถอธิบายความคิดได้ครบถ้วน รวมทั้งหลายคนจะไม่กล้าพูด ซึ่งการดำเนินงานโดยให้ใช้สัญลักษณ์ในการอธิบายพบว่าทุกคนกล้าที่จะอธิบายในสิ่งที่ตนมีอยู่ได้ ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนที่ ซึ่งจากการดำเนินงานทุกหมู่บ้านจะพบว่า

บ้านห้วยปูจา

พบว่าบ้าน มีจำนวนครัวเรือนรวม 18 ครัวเรือน

ประชากรรวม 95 คน เป็นชาย 51 คน เป็นหญิง 44 คน

บ้านป่าเนา

พบว่าบ้าน มีจำนวนครัวเรือนรวม 50 ครัวเรือน

ประชากรรวม 292 คน เป็นชาย 151 คน เป็นหญิง 141 คน

บ้านโป่งจ้อก

พบว่าบ้าน มีจำนวนครัวเรือนรวม 110 ครัวเรือน

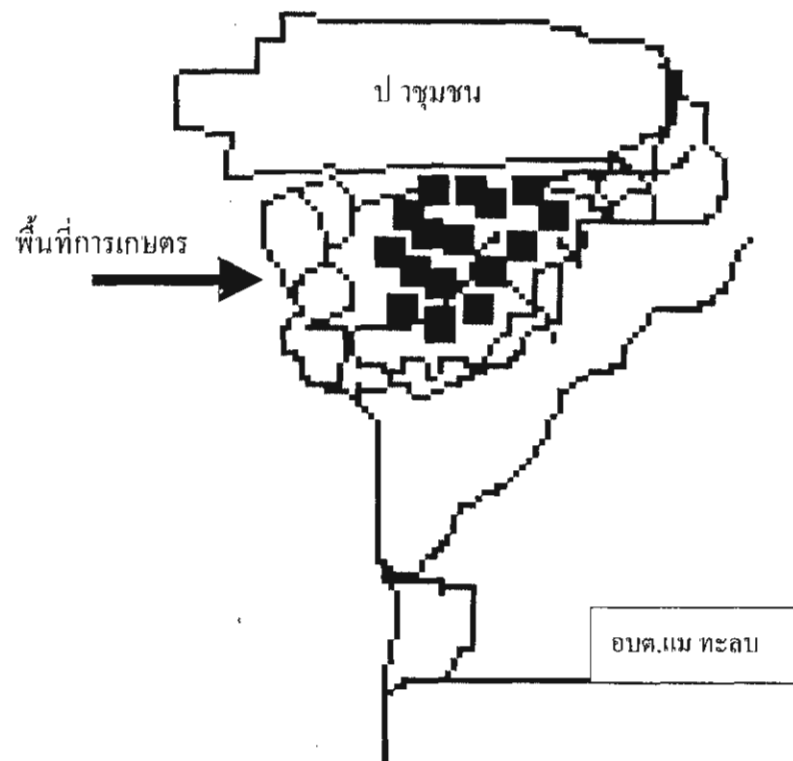
ประชากรรวม 544 คน เป็นชาย 280 คน เป็นหญิง 264 คน

บ้านห้วยโป่ง

พบว่าบ้าน มีจำนวนครัวเรือนรวม 26 ครัวเรือน
ประชากรรวม 144 คน เป็นชาย 78 คน เป็นหญิง 66 คน
บ้านห้วยทราย

พบว่าบ้าน มีจำนวนครัวเรือนรวม 98 ครัวเรือน
ประชากรรวม 347 คน เป็นชาย 180 คน เป็นหญิง 167 คน

แผนที่บ้านห้วยปูละ

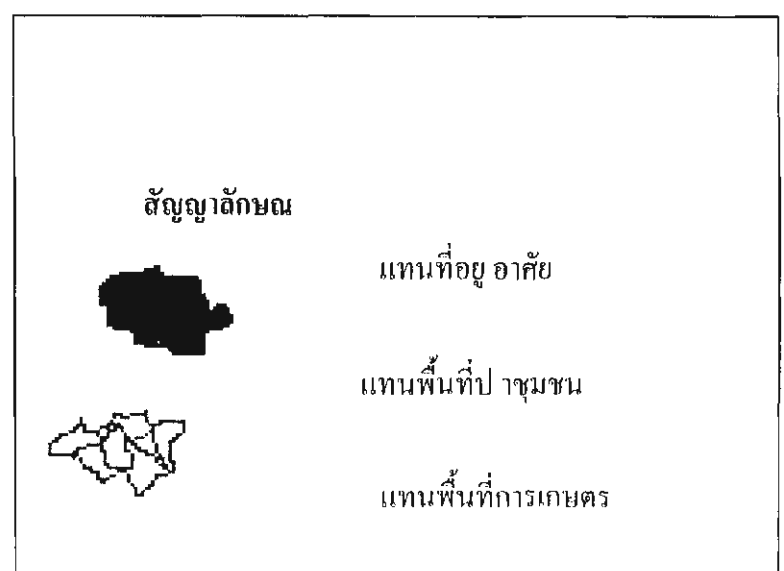
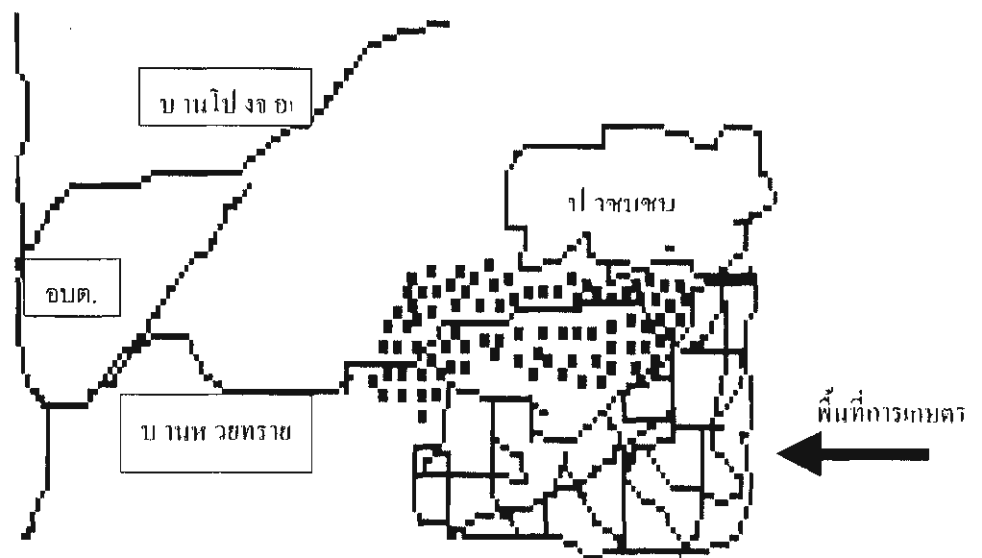

บ้านห้วยปูละ

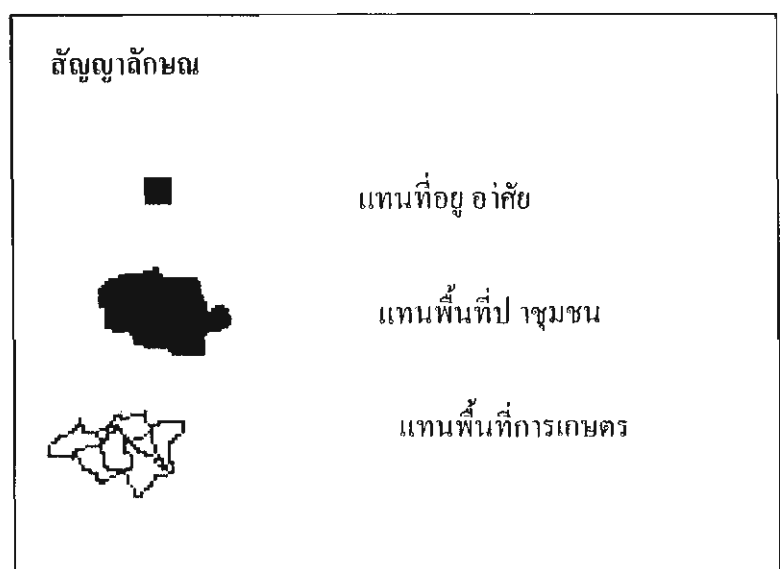
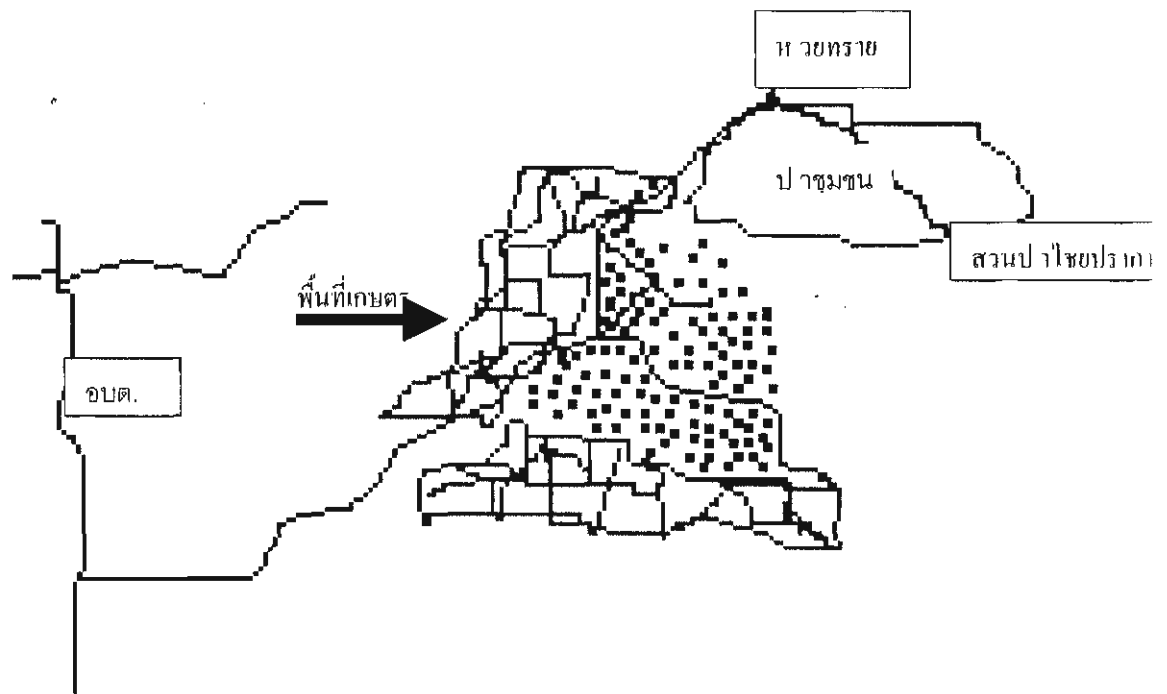
สัญลักษณ์

- แทนที่อยู่อาศัย
- แทนพื้นที่ป่าชุมชน
- แทนพื้นที่การเกษตร

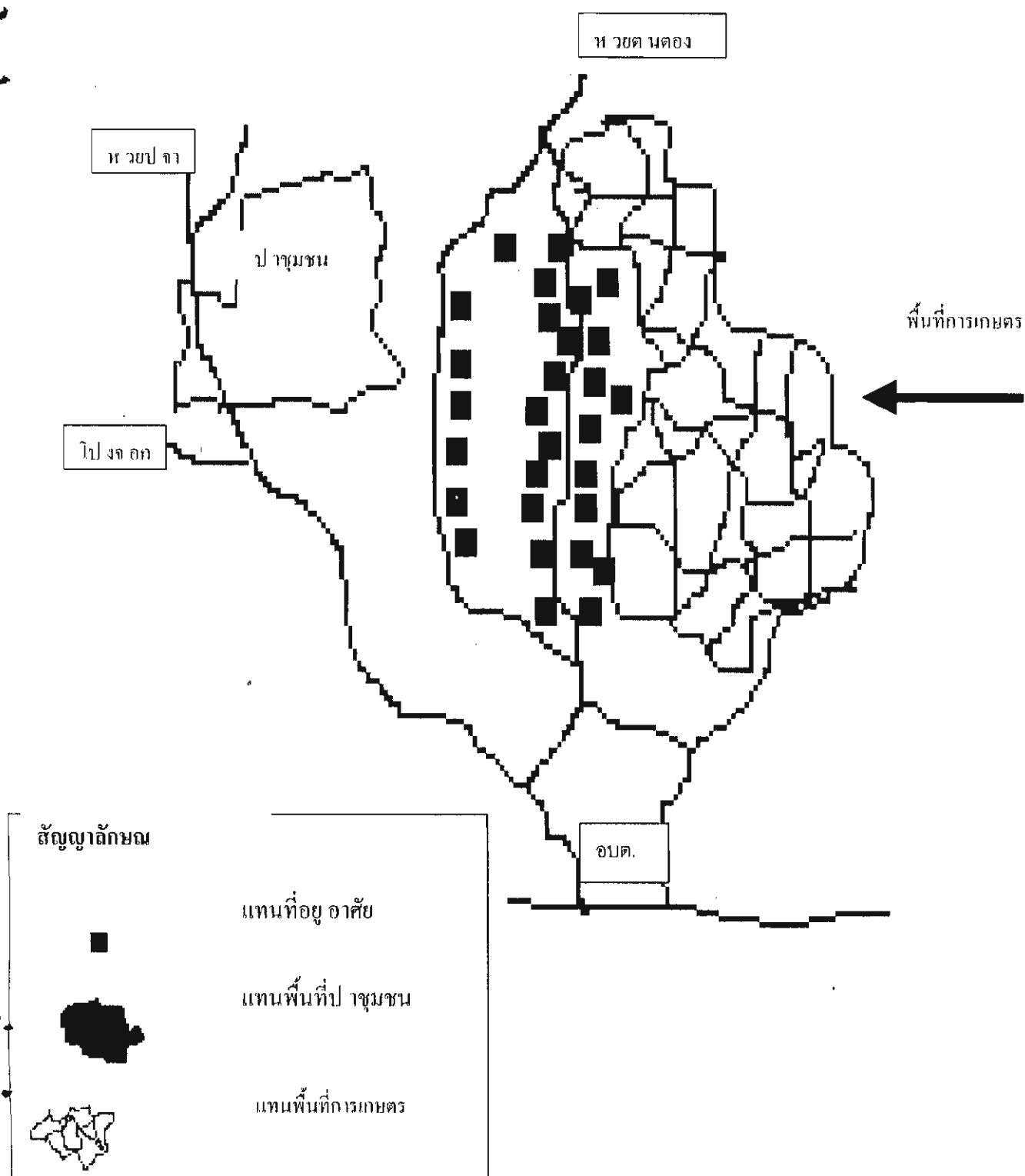
แผนที่บ้านป่าหนา

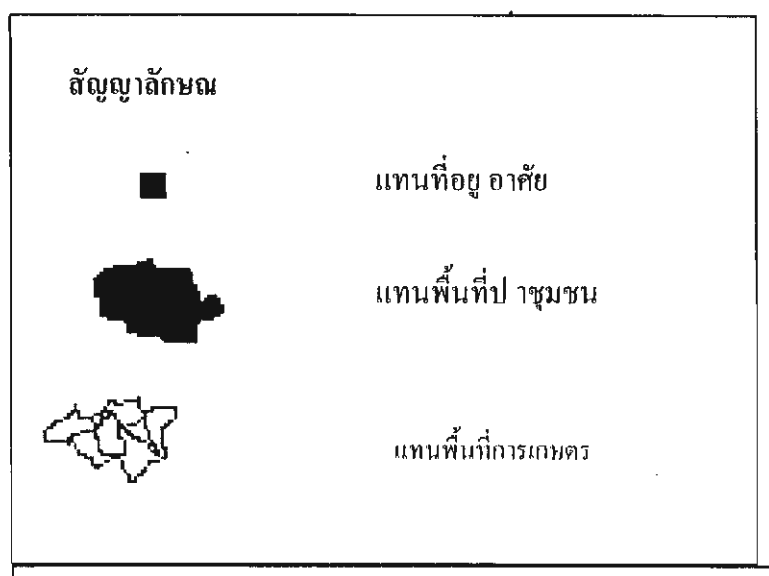
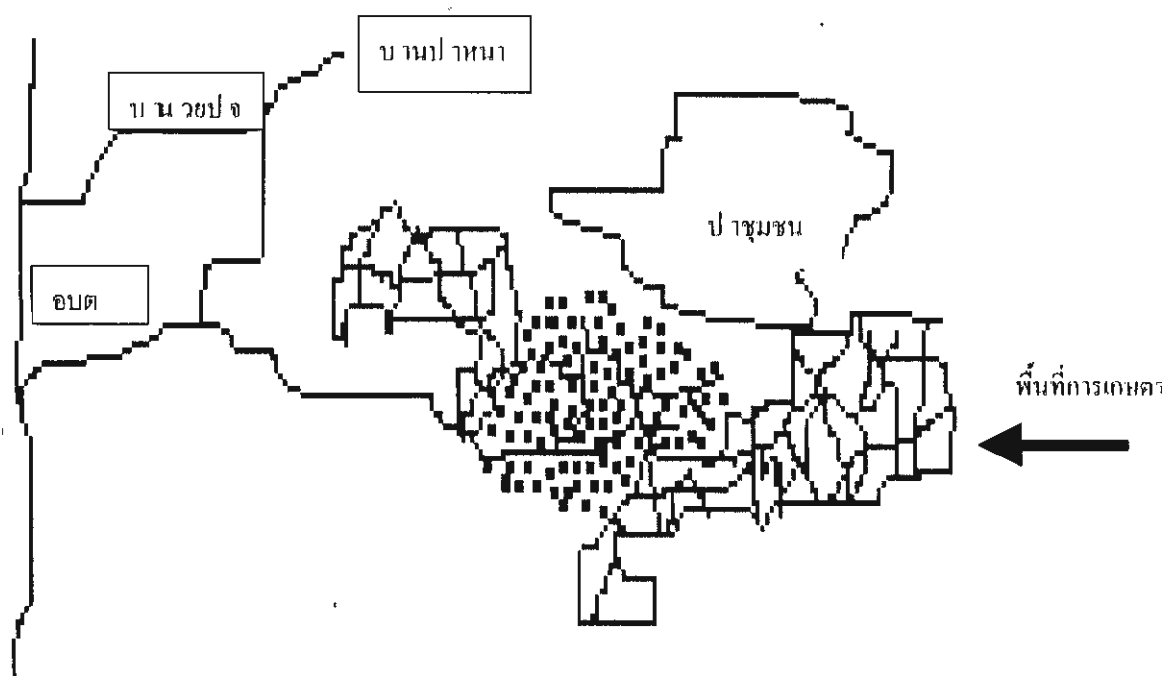
แผนที่บ้านโป่งจ๊อก

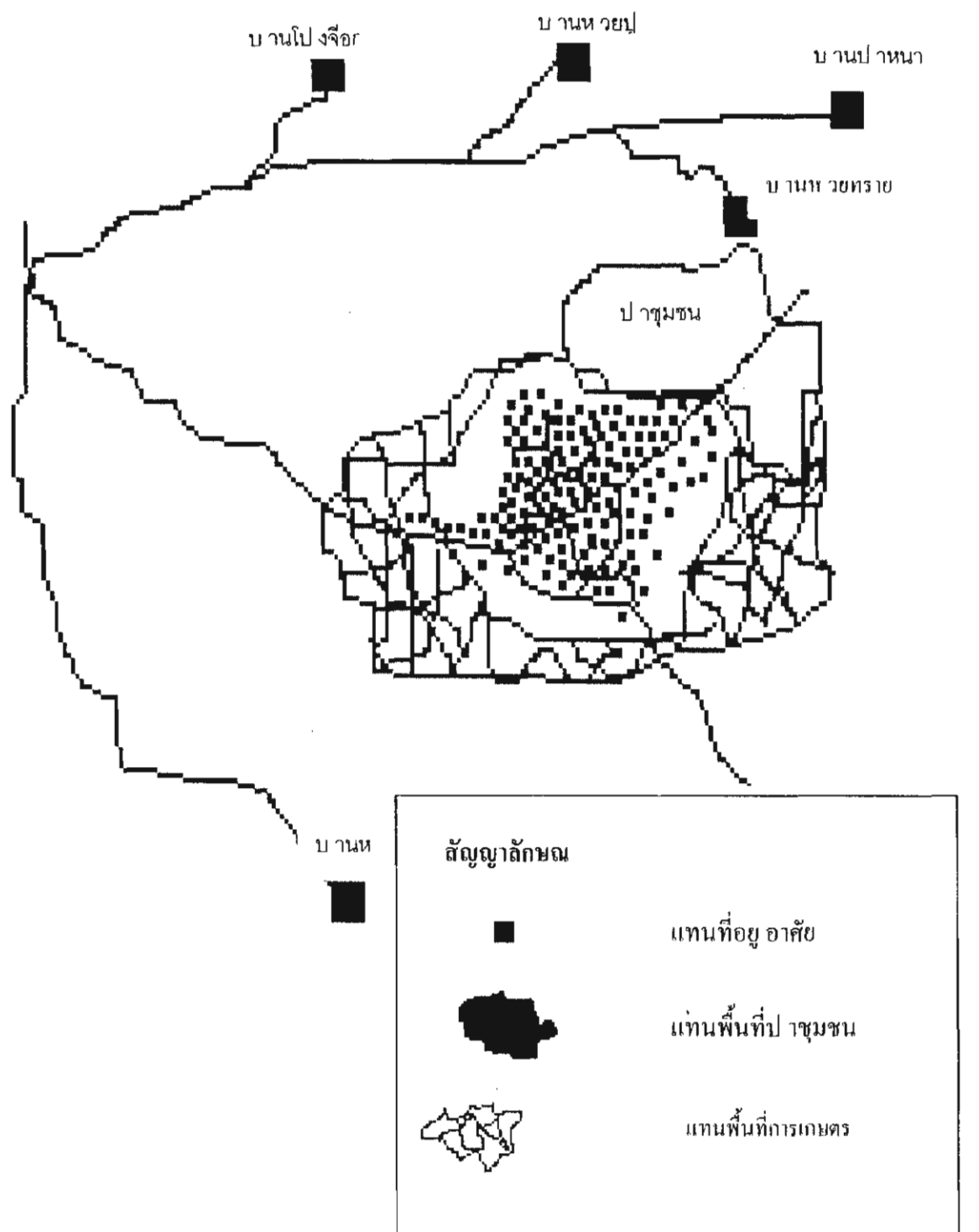
แผนที่บ้านห้วยโป่ง

แผนที่บ้านบ้านห้วยทราย

แผนที่บ้านบ้านห้วยต้นตอง

โดยทั่วไปจะมีพื้นที่การเกษตรอยู่โดยเฉลี่ยนครอบครัวละ 3-5 ไร่ โดยมีพื้นที่ทางการเกษตรอยู่ใกล้กับพื้นที่อยู่อาศัย รวมทั้งพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าชุมชนอยู่ใกล้กับที่อยู่อาศัยและพื้นที่เกษตร ซึ่งผลจากการทำแผนที่ดังกล่าวหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เรียนรู้และนำเอาข้อมูลที่ได้รับกลับไปเป็นฐานในการกำหนดพื้นที่ดำเนินงานโดยให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชน

5. การส่งเสริมการฟื้นฟูโดยการบวชป่าและจัดพิธีการปลูกป่า

จากการวางกฎกติกาในการดูแลรักษาทรัพยากรในตำบลแม่ทะลบในข้อที่ว่าทุกปีจะต้องมีการบวชป่าและปลูกป่าอย่างน้อยปีละ 3,000 ต้น โดยจะเป็นต้นไม้ทั่วไปหรือไม้ผลและสมุนไพร ในเขตต้นน้ำและทุกหมู่บ้านจะต้องดำเนินการปลูกต้นไม้ปีละ 1,000 ต้น ซึ่งในการปฏิบัตินั้นพบว่ามียศการบริการส่วนตำบลแม่ทะลบร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้และประชาชนทุกหมู่บ้านได้ร่วมกันปลูกป่าและบวชป่ารวมจำนวน 5,000 ต้นในเขตพื้นที่หมู่ที่ 1 เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2545 โดยกิจกรรมดังกล่าวจะดำเนินงานทุกปี รวมทั้งการดำเนินงานดังกล่าวจะเป็นการสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนในการดูแลรักษา พื้นที่ป่าของตนเองเพื่อให้คนในชุมชนได้อาศัยป่าในการใช้สอย และคนจะเป็นผู้คอยดูแลรักษาป่า

6. การส่งเสริมการบริหารจัดการน้ำโดยการจัดประชุมคณะกรรมการเหมืองฝายแต่ละหมู่บ้าน

ลักษณะทางภูมิประเทศทางเขตภาคเหนือส่วนมากจะเป็นพื้นที่มีลักษณะเป็นภูเขาที่มีระดับสูงลดหลั่นกันไป ประกอบกับการทำการเกษตรทางของชุมชนจะมีพื้นที่กว้าง จึงจำเป็นต้องมีระบบชลประทานที่เหมาะสม

ระบบการจัดการน้ำแบบเหมืองฝาย คือ ฝายและลำเหมืองต่างๆ การควบคุมการจ่ายแจกน้ำ การยุติข้อพิพาทแย่งชิงน้ำกัน และการแก้ปัญหาอุปสรรค การบริหารจัดการโดยเฉพาะการจัดระเบียบสังคมที่สัมพันธ์กับการจัดสรรน้ำ ช่วยกันทำงานให้เกิดประโยชน์โดยทั่วถึง จึงเป็นโครงสร้างหลักระดับพื้นฐานของสังคมล้านนา ในระบบการจัดตั้งของชาวบ้าน หัวน้ำใหญ่ที่คอยดูแลเหมืองฝายให้เกิดประโยชน์เหมาะสม เรียกว่า แก่ฝาย ส่วนการระบายน้ำเข้าไปหล่อเลี้ยงไร่นาให้ทั่วถึง ก็ต้องมีผู้ใหญ่จัดการ เรียกว่า แก่เหมือง สำหรับแก่เหมือง ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านน้ำจะต้องเลือกคนที่มีคุณธรรมเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของชาวบ้าน เพราะแก่เหมืองจะต้องเป็นผู้ดูแลลำเหมืองและจัดสรรปันน้ำให้แก่ลูกเหมืองอย่างถูกต้อง ยุติธรรม แก่เหมืองจึงต้องเป็นคนที่ผู้นำสูง เป็นที่ยอมรับนับถือ เพราะ

จะต้องเป็นหัวหน้าแก่มืองทั้งหมด โดยปกติแก่งฝ่ายคนหนึ่งจะมีแก่มืองเป็นลูกน้อง 10 – 20 คน ซึ่งจำนวนนี้จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับว่าฝ่ายลูกหนึ่งจะปันน้ำให้แก่มือบ้าน มีผู้ใช้น้ำมากน้อยเพียงใด

การอยู่ในตำแหน่งแก่งฝ่าย แก่มือง ตามธรรมเนียมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาไม่มีกำหนดเวลาตายตัว สุดแต่จะตกลงกันเป็นระเบียบแต่ละแห่ง บางแห่งถ้าได้คนประพฤตินไม่เหมาะสม ชาวบ้านก็จะขอร้องให้ลาออกหรือถึงกับไล่ออกก็มี ธรรมเนียมปฏิบัติของแก่งฝ่าย แก่มือง แต่เดิมก็คงเป็นไปตามสืบสานกันมา ไม่จำเป็นต้องทำให้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่เมื่อมีปัญหาและมีความเห็นผิดแผกแตกต่างกันบ่อยขึ้น ต่อมาจึงมีการจารึกลงบน “ปืบสา” หรือใบลาน ในกฎหมายแม่บทของล้านนาคือ กฎหมายของพระเจ้ามังราย หรือมรราชศาสตร์ ก็ได้กำหนดหลักเกณฑ์ข้อวัตรปฏิบัติเรื่องแก่มืองฝ่ายไว้ และชาวล้านนาก็ใช้เป็นธรรมเนียมปฏิบัติปกครอง และกรอบอ้างอิงอันศักดิ์สิทธิ์สืบทอดกันมาหลายศตวรรษแล้ว โดยปกติแก่งฝ่ายแก่มืองต้องทำงานหลายอย่าง และต้องใช้เวลามากในการดูแล รับผิดชอบคล่องแคล่วคล่องของระบบ แก่มืองของแต่ละหมู่บ้านจะคอยบอกกล่าวความต้องการใช้น้ำของชาวนาให้แก่แก่มืองที่ดูแลคลองส่งน้ำที่ใหญ่กว่าขึ้นไปเป็นลำดับ ไปจนถึงแก่งฝ่าย และรับถ่ายทอดคำสั่งข้อมูล การตัดสินใจจาก แก่งฝ่ายและแก่มืองอื่นๆ ตามลำดับ และจะมีการประชุมปรึกษาหารือกันทั้งหมดเพื่อซ่อมแซมฝ่ายปันน้ำในฤดูแล้ง หรือบอกกล่าวเกณฑ์แรงงานลูกบ้าน แก่มืองแต่ละคนจะมีหน้าที่ตัดสินใจ ภายในเขตพื้นที่รับผิดชอบของแก่มืองและแก่งฝ่ายดังนี้

ก.แก่มือง

1. จัดสรรปันน้ำให้ทั่วถึงยุติธรรมในหมู่บ้าน
2. ตรวจสอบดูแลแก่มืองและประตูน้ำในหมู่บ้านไม่ให้ชำรุดเสียหาย
3. นัดหมายชาวบ้านให้มาช่วยกันทำ ซ่อมแซมแก่มืองฝ่าย
4. รับความคิด คำสั่ง แก่งฝ่ายมาสู่การปฏิบัติในหมู่บ้านภายใต้ความควบคุมดูแลของตน
5. แก้ไขปัญหาและตัดสินใจเมื่อเกิดกรณีพิพาทในเรื่องน้ำ
6. ทำบัญชีรายชื่อชาวนาและผู้ร่วมใช้น้ำที่เป็นสมาชิกแก่มืองฝ่าย

ข แก่งฝ่าย

1. ทำบัญชีรายชื่อแก่มืองฝ่ายและสมาชิก
2. ตัดสินใจเกี่ยวกับการบำรุงรักษาแก่มืองฝ่าย
3. การขุดลอกตกแต่ง ซ่อมแซมแก่มืองฝ่าย
4. ตรวจสอบควบคุม การจัดสรร ปันน้ำให้แก่สมาชิก

5. ตรวจตราดูแลประตูน้ำของทุกหมู่บ้านให้อยู่ในสภาพเรียบร้อย หากพบว่ามีผู้ฝ่าฝืนระเบียบ หรือทำความเสียหาย ต้องหาตัวมารับโทษ หรือปรับไหม รวมทั้งส่งตัวให้ฝ่ายปกครองดำเนินการ
6. ตัดสินใจกำหนดวัน ช่อมแซม ขุดลอก ตกแต่งลำเหมืองและประตูน้ำ รวมไปถึงการเลี้ยงฝายที่นิยมทำหลังสงกรานต์
7. ประสานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และฝ่ายปกครอง เพื่อนำเสนอปัญหา ความเดือดร้อน และเสนองบประมาณ ตลอดจนใกล้เคียงข้อพิพาท
8. เป็นผู้ตัดสิน หากเกิดกรณีพิพาทเรื่องน้ำ
9. ให้ความคุ้มครองดูแลผลประโยชน์ส่วนร่วม ของสมาชิกในความรับผิดชอบ

เพื่อเป็นการตอบแทนเหมืองฝาย จะได้รับการยกเว้นภาษีที่ดิน 30 ไร่ ส่วนแก่ฝายจะมีการจ่ายน้ำวันละ ๒ -๓ ชั่วโมงตอนเช้า หากแก่ฝายไม่ดำเนินการ ถูกปรับ วันละ ๒00บาท และหากใครทำลายหรือทำให้ฝายเสียหายจำถูกปรับตามขนาด ฝายเล็ก 500 บาท กลาง 1,000 บาท และใหญ่ 1,500 บาท ที่ผ่านมาประชาชนในพื้นที่ราบในทุกหมู่บ้านมีระบบเหมืองฝายอยู่แล้วเพียงแต่จะต้องการปรับปรุงในแต่ละฝายเท่านั้น

ส่วนคนพื้นที่สูงนั้นระบบเหมืองฝายยังไม่ได้ดำเนินการ แต่ทางหน่วยงานต้นน้ำแม่ทะลบมีแผนงานในการจัดทำเหมืองฝาย เริ่มเริ่มดำเนินงานในปีงบประมาณ 2546 ดังนั้นแต่ละหมู่บ้านในพื้นที่สูงจึงได้ประสานเพื่อเรียนรู้การบริการจัดการน้ำแบบเหมืองฝายจากคนพื้นที่ราบ

7. การส่งเสริมการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่มาส่งเสริมเป็นอาชีพรวมทั้งการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพเพื่อลดพื้นที่ในการทำลายป่า

ประชาชนแต่ละหมู่บ้านได้ร่วมกันสรุปอาชีพที่ดำเนินงานปัจจุบันและสรุปข้อดีและข้อจำกัดในต่าง ๆ อาชีพรวมทั้งได้ร่วมกันดูข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรทั้งพืชและสัตว์ว่าในตำบลมีอะไรบ้างที่สามารถนำมาส่งเสริมเป็นอาชีพเสริมได้ ซึ่งผลจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นนั้นพบว่าด้านพืชนั้นพบว่าบนพื้นที่สูงนั้นมีเป็นจำนวนมากและสามารถนำมาเป็นส่งเสริมเป็นอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้นั้นได้แก่การปลูกผักกูดซึ่งคนในพื้นที่ราบนิยมนำมารับประทาน ประกอบกับขึ้นอยู่ในพื้นที่แหล่งน้ำและไม่ค่อยดูแลรักษา และในด้านการส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์นั้นจะพบว่าในพื้นที่แม่ทะลบมีลูกอีด (อีโถน) ซึ่ง

เป็นลูกกบชนิดหนึ่งซึ่งมีขนาดใหญ่และในบริเวณนี้จะมีอยู่แม่ทะเลบนที่นั่นเนื่องจากสัตว์ชนิดนี้จะอาศัยอยู่ในแหล่งต้นน้ำที่สะอาดเท่านั้น ประกอบกับราคาในการจำหน่ายมีกิโลกรัมละ 200 บาท

ผลจากการดำเนินงานจะพบว่า การนำเอาผักกูดมาวางระบบการเพาะปลูกในแหล่งใกล้น้ำนั้นในแต่ละหมู่บ้านสามารถดำเนินงานได้เป็นอย่างดี เนื่องจากหากปล่อยให้ออกตามธรรมชาติมันมักจะออกในบางพื้นที่เท่านั้น แต่เมื่อนำมาแยกเป็นแนวโดยมีการทำเป็นแถว พบว่าสามารถเก็บผักได้ในปริมาณที่เพิ่มขึ้น โดยพบว่าประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้นครอบครัวละ 600 บาท / เดือน แต่ในการดำเนินงานกลับพบว่าทางกลุ่มประสบปัญหาในด้านการตลาดเนื่องจากมีการนำมาจำหน่ายที่เฉพาะในพื้นที่ตลาดในตำบลเท่านั้นรวมทั้งผักกูดนั้นชาวบ้านสามารถแปรรูปอาหารได้ 2 อย่างคือ ผัดและยำเท่านั้น ซึ่งในการดำเนินงานต่อไปควรพัฒนาการผลิตในเชิงคุณภาพและการส่งออกในต่าง ๆ ประเทศ

ส่วนในการเพาะ (อีโอิน) นั้นพบว่า ประสบปัญหาเนื่องจากชาวบ้านยังขาดประสบการณ์ในการดำเนินการ โดยพบว่า

กรณีที่ 1 ชาวบ้านได้ทดลองนำ (อีโอิน) มาเพาะเลี้ยงในอ่างโดยพบว่า (อีโอิน) ไม่สามารถอยู่ได้เนื่องจากจะต้องมีการเปลี่ยนถ่ายน้ำอยู่ตลอดเวลา

กรณีที่ 2 ชาวบ้านได้นำเอา (อีโอิน) มาเพาะเลี้ยงในบ่อดินโดยพบว่า (อีโอิน) ไม่สามารถอยู่ได้เนื่องจากจะต้องมีการเปลี่ยนถ่ายน้ำอยู่ตลอดเวลา

กรณีที่ 3 ชาวบ้านได้นำเอา (อีโอิน) มาเพาะเลี้ยงในกระชังในแหล่งน้ำโดยพบว่า (อีโอิน) สามารถอยู่ได้ดีแต่มีขนาดเล็ก รวมทั้งต้องประสบกับปัญหาน้ำหลากทำให้กระชังที่ทำไว้ได้รับความเสียหาย

ดังนั้นจึงพบว่า การดำเนินงานทดลองการเลี้ยงในครั้งนี้ไม่ประสบความสำเร็จ แต่ชุมชนนั้นได้เรียนรู้และประสบการณ์ในการดำเนินงาน

ผลการวิจัยในครั้งนี้สามารถสรุปได้ว่า ในการดำเนินงานนั้นควรเน้นการให้ชุมชนทั้งคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบเข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมคิด การวางแผน และร่วมตัดสินใจและร่วมรับผิดชอบในการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะเลและบริหารจัดการทรัพยากรป่าโดยวิถีชีวิตของคนที่สูงและคนพื้นที่ราบกลุ่มน้ำแม่ทะเล เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ได้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพและรวมทั้งเพื่อสร้างแนวทางในการความสัมพันธ์คนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบในการอยู่ร่วมกันและร่วมกันดำเนินงานกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมของประชาชนในการดำเนินงานกับการกระจายอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่น ตามรัฐธรรมนูญปี 2540 และพระราชบัญญัติการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามเจตจำนงที่ได้มีการวางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

ภาพ ดังนั้นการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จึงจะเป็นรูปแบบและแนวทางในการดำเนินงานด้านการจัดการ
ทรัพยากรที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานอย่างแท้จริงและเหมาะสมรวมทั้งสามารถดำเนิน
งานได้อย่างแท้จริง

บทที่ 7

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ตำบลแม่ทะลอบอยู่ในพื้นที่อำเภอไชยปราการ มีประชากรร้อยละ 60 เป็นชนพื้นราบ ร้อยละ 40 เป็นชาวเขาไม่มีสัญชาติ อาศัยอยู่ในแหล่งต้นน้ำ ในช่วงปี 2539 - 2544 ที่ผ่านมามีพบว่าแหล่งน้ำมีปริมาณที่ลดลงอย่างมากอันเนื่องมาจากสถานการณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเผาป่าเพื่อหาสัตว์ป่าการเก็บพืชที่เป็นแหล่งในการดูดซับน้ำมาขาย หรือการขยายพื้นที่เพื่อใช้ในการทำไร่ของชาวเขาซึ่งได้ส่งผลทำให้ปริมาณของน้ำในแหล่งต้นน้ำแม่ทะลอบนั้นมีปริมาณลดลงโดยพบว่าในเดือนกุมภาพันธ์แหล่งน้ำบนพื้นที่สูงจะแห้งทำให้ชาวเขาไม่มีน้ำใช้ รวมทั้งชาวบ้านพื้นราบได้รับความเดือดร้อนโดยเฉพาะไม่มีน้ำใช้ในการเกษตร จากสภาพปัญหาดังกล่าวประชาชนในพื้นที่ตำบลแม่ทะลอบจึงได้รวมตัวกันดำเนินงานศึกษาวิจัยเรื่องการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลอบและการบริหารทรัพยากรป่าไม้โดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลอบ โดยมุ่งเน้นที่จะศึกษาหาแนวทางในการดำเนินงานแก้ไขปัญหานี้ที่เน้นการนำเอาวิถีชีวิตของคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบมาใช้เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

ซึ่งผลจากการศึกษาและสำรวจข้อมูลเกี่ยวข้องกับทรัพยากรลุ่มน้ำแม่ทะลอบนั้นพบว่าตำบลแม่ทะลอบเป็นทิวเขาของผืนน้ำที่ทอดยาวตามแนวตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นต้นน้ำของแม่น้ำฝาง น้ำกก และน้ำลาว พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นภูเขาที่มีความสูงสลับกับอยู่ทางทิศตะวันออกซึ่งติดกับจังหวัดเชียงราย ส่วนที่เหลือจะเป็นที่ราบลุ่มที่ใช้ในการเพาะปลูกและทำสวน ซึ่งมีอาณาเขตทิศเหนือติดกับ อำเภอฝาง ทิศใต้ติดกับ ตำบลศรีดงเย็น ทิศตะวันออก ติดกับ อำเภอฝาง และอำเภอแม่สรวย จ.เชียงราย ทิศตะวันตกติดกับ ตำบลปงด้า ในตำบลแม่ทะลอบมีประชากรจำนวนหมู่บ้านในการปกครอง 10 หมู่บ้าน จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 1,762 ครัวเรือน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 6,764 คน แยกเป็นชาย จำนวน 3,389 คน เป็นหญิง จำนวน 3,375 คน ในด้านทรัพยากรนั้นมีน้ำตก 10 แห่ง มีหนองน้ำ 6 แห่ง มีลำห้วย 15 แห่ง คลอง 6 แห่ง มีพื้นที่ทั้งตำบลรวม 450,357 ไร่ กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ประกอบไปด้วยชนบนพื้นที่สูงได้แก่ ชาวเขาเผ่าลาหู่ ลีซอ คนพื้นที่ราบเป็นคนพื้นเมือง ประกอบอาชีพการทำไร่ ทำสวน ได้แก่ การปลูกข้าว มันฝรั่ง กระเทียม หอมแดง ข้าวโพด พริก และในพื้นที่มีกลุ่มองค์กรต่างๆ รวม 17 กลุ่ม

ด้านวิถีชีวิตหรือองค์ความรู้ในด้านการจัดการทรัพยากรวิถีชีวิตหรือองค์ความรู้ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น พบว่า ประชาชนในพื้นที่ได้มีการจัดการในชีวิตประจำวันมาตั้งแต่อดีตกาลแล้ว โดยพบว่าในเรื่องของการเพาะปลูกนั้นชาวเขามีการปลูกพืชหมุนเวียนเพื่อให้ดินได้มีการพักและให้พืชได้แปรสภาพเป็นปุ๋ยให้กับดิน รวมทั้งการจัดตั้งกฎระเบียบในการตัดต้นไม้ที่ใน

บริเวณแหล่งต้นน้ำ การจัดระบบน้ำนั้นได้มีการวางระบบการจัดการน้ำในรูปเหมืองฝาย ส่วนการฟื้นฟูนั้นได้มีหลักศาสนาใช้ในการป้องกัน เช่นการประกอบพิธีการบวชป่า และการปลูกป่า การจัดแบ่งพื้นที่ป่าใช้สอยและป่าต้นน้ำ หรือการประกอบพิธีการขอฝนในกรณีที่ฝนไม่ตกตามฤดูกาล และการเลี้ยงผีตามไร่นาหรือเหมืองฝาย

ซึ่งมีแนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรโดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบประกอบไปด้วย

1. แนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบเป็นแนวทางหนึ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมจะเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาดังนั้นกลุ่มเป้าหมายจะประกอบไปด้วยผู้ที่มีส่วนได้ผลประโยชน์และผู้ที่มีส่วนเสียผลประโยชน์จะได้ร่วมกันหาทางออกบนพื้นฐานของความต้องการและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นและลักษณะของการมีส่วนร่วมนั้นจะต้องร่วมตั้งแต่ในการรับรู้ปัญหา การมีส่วนร่วมในการคิดและวิเคราะห์ปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และนำมาสู่การมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบการดำเนินงาน

2. แนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรตำบลแม่ทะลบจะต้องดำเนินงานในด้านต่าง ๆ ซึ่งประกอบไปด้วย การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์ ซึ่งทั้ง 3 แนวทางดังกล่าวมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ควรดำเนินการและควรดำเนินการไปพร้อม ๆ กัน เนื่องจากหากดำเนินการเพียงจุดใดจุดหนึ่งแล้วย่อมจะส่งผลกระทบต่ออีกจุดหนึ่ง

2.1 แนวทางการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากร โดยการร่วมกันกำหนดกฎระเบียบในการใช้และห้ามใช้เพื่อนำไปสู่กฎกติกาในการปฏิบัติต่อไป ซึ่งกฎกติกาดังกล่าวชุมชนจะเป็นผู้สร้างและเป็นผู้ปฏิบัติ สิ่งที่ชุมชนดำเนินการอนุรักษ์จะประกอบไปด้วย

2.2 แนวทางในการดำเนินการฟื้นฟูทรัพยากรประกอบไปด้วย

- 1) การวางขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทางการเกษตรเพื่อลดการขยายพื้นที่ทำการเกษตรเพิ่มขึ้น
- 2) การดำเนินการฟื้นฟูพันธุ์ไม้และสัตว์ป่าให้เพิ่มขึ้น โดยการบวชป่าและปลูกป่าบ้านละ 1,000 ต้นต่อปี
- 3) การสร้างจิตสำนึกในการดูแลรักษาป่าประเพณีและวัฒนธรรมการดูแลรักษาป่าควรได้รับการฟื้นฟูและดำเนินการอย่างต่อเนื่องรวมทั้งการดำเนินงานดังกล่าวควรถ่ายทอดถึงเยาวชนเพื่อให้สามารถการดำเนินกิจกรรมต่อไป

2.3 การบริหารจัดการทรัพยากรโดยเน้นการใช้ประโยชน์นั้นพบว่า ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดอัตราการใช้ทรัพยากรที่ไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรที่มีอยู่ โดยชุมชนได้กำหนดกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากร เช่น

- 1) ทุกหมู่บ้านจะต้องดำเนินการจัดทำระบบเหมืองฝาย และมีคณะกรรมการเหมืองฝาย
- 2) การเก็บของป่าโดยเฉพาะเห็ดต่าง ๆ ควรใช้ตระกร้าในการเก็บเนื่องจากจะก่อให้เกิดการกระจายของเชื้อเห็ดในพื้นที่ใหม่
- 3) การตัดหน่อไม้มาทานได้วันละ 30 หางต่อครอบครัวต่อวัน ฯลฯ
- 4) การดำเนินการส่งเสริมอาชีพโดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่มาขยายพันธุ์ที่ดำเนินการผลิตเป็นรายได้เสริม เช่นการปลูกผักกูด การเพาะเลี้ยงอีโคโน

3. แนวทางการดำเนินงานสร้างกลไกในการดำเนินนับได้ว่ามีความสำคัญมากเนื่องจากจะเป็นกระบวนการในการขับเคลื่อนการดำเนินงาน โดยเน้นการดำเนินงานระดับหมู่บ้าน รวมทั้งคัดเลือกตัวแทนจากหมู่บ้านเป็นคณะกรรมการระดับตำบลโดยจะเป็นตัวแทนในการสอดส่องดูแลทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนรวมทั้งนำกฎกติกาที่ได้มีการจัดทำขึ้นมาสู่การปฏิบัติใช้ ทั้งในด้านการอนุรักษ์การใช้ประโยชน์และการฟื้นฟู การสร้างกลไกที่ดีควรเกิดจากความพร้อมในระดับชุมชนและขับเคลื่อนสู่ตำบลในลักษณะของการดำเนินงานที่เริ่มจากข้างล่างขึ้นสู่ข้างบน ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวจะสร้างความมั่นคงเนื่องจากการดำเนินงานมาจากความต้องการที่แท้จริงของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาวิจัยเรื่องการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและการบริหารทรัพยากรป่าไม้โดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทะลบควรเน้นกระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานทุกขั้นตอน
2. การดำเนินการศึกษาควรให้ผู้ที่มีส่วนได้เสียผลประโยชน์เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ
3. ระยะเวลาในการศึกษาควรใช้เวลาประมาณ 3-5 ปี เพื่อดูการเปลี่ยนแปลง
4. การดำเนินงานการฟื้นฟูควรดำเนินงานทั้งการอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์อย่างเท่าเทียมไปพร้อม ๆ กัน
5. การพัฒนาส่งเสริมการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่มาส่งเสริมอาชีพนั้นควรมีการศึกษาดูงานตลาดเพื่อให้การส่งเสริมมีประสิทธิภาพ

6. การเพาะเลี้ยงอิโอัน ควรได้รับการพัฒนาส่งเสริมเพื่อมากอาจประสานนักวิชาการมาร่วมดำเนินการ
7. ประเพณีและวัฒนธรรมการดูแลรักษาป่าควรได้รับการฟื้นฟูและดำเนินการอย่างต่อเนื่องรวมทั้งการดำเนินงานดังกล่าวควรถ่ายทอดถึงเยาวชนเพื่อให้สามารถดำเนินการกิจกรรมต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมพัฒนาที่ดิน . การชะล้างพังทลายของดินในประเทศไทย. กรมพัฒนาที่ดิน , ไม่ระบุสถานที่พิมพ์ : 2524
- เกษม จันทรแก้ว. หลักการจัดการลุ่มน้ำ. ภาควิชาอนุรักษ์วิทยา , คณะวนศาสตร์ , มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ , 2539 .
- จอณี โอโตเซา . การพัฒนาในทัศนะของชาวบ้านชีวิตบนดอย , ไม่ระบุสถานที่พิมพ์ : ปีที่ 3 ฉบับที่ 6 พฤษภาคม 2535-สิงหาคม 2536.
- จารุวัฒน์ ธรรมรัตน์ . ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป, 2536.
- ฉลอลชาย รติมานนท์ ภูมิปัญญาชาวบ้าน , ไม่ระบุสถานที่พิมพ์ : 2537
- ฉัตรไชย รัตนไชยและคณะ การจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาข้อพิจารณาอดีตสู่ปัจจุบัน , ไม่ระบุสถานที่พิมพ์ : 2544
- ชัชวาล ทองดีเลิศ . เครื่องข่ายสิ่งแวดล้อม. ฉบับที่ 5 , ไม่ระบุสถานที่พิมพ์ : 2538.
- เทวี สวรรยาธิปิติ , งานวิจัยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ , ไม่ระบุสถานที่พิมพ์ : 2542
- ธวัช ปุณโณทก , ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป , 2536
- ปลา อรุณวรวิทย์ . คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โครงการวนศาสตร์ชุมชนภาคเหนือ. (ชีวิตและวัฒนธรรมของชาวกระเหรี่ยงเพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้. ธันวาคม 2533.
- ประเวศ วะสี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสะสมการเรียนรู้ , ไม่ระบุสถานที่พิมพ์ : 2530
- พัชรินทร์ ยารานะ เรื่องทัศนคติของเกษตรกรชาวเขาที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ , ไม่ระบุสถานที่พิมพ์ : 2537
- มงคล สุกใส การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ศึกษาเฉพาะกรณีกิ่งอำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน , ไม่ระบุสถานที่พิมพ์ : 2536
- มณี พยอมยงค์ . วัฒนธรรมล้านนา. กรุงเทพฯ , ไทยวัฒนาพานิช : 2539.
- ราตรี ภารา . ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. อักษราพัฒนา , กรุงเทพฯ : 2538.
- ยศ สันติสมบัติ การท่องเที่ยวในเขตความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร : 2544

ลาวัญย์ อินทรักษ์ ความสัมพันธ์ระหว่างความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ทัศนคติและการมีส่วนร่วม
ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านแม่สอย อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ ,ไม่ระบุสถานที่พิมพ์ : ไม่ระบุปีที่พิมพ์

ไวยิ่ง ทองปือ . เครือข่ายการจัดการทรัพยากรชาวกระเหรี่ยงชีวิตบนดอย. ฉบับที่ 9 ธันวาคม
2535-เมษายน ,ไม่ระบุสถานที่พิมพ์ : 2536

ศลิษา พึ่งแสงแก้ว การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ ,ไม่ระบุสถานที่พิมพ์ :
2537

ศิริศักดิ์ มีเมธ บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการ
อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ,ไม่ระบุสถานที่พิมพ์ : ไม่ระบุปีที่พิมพ์

สามารถ จันทร์สุร . ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ. อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป
2536.

เสรี พงพิศ . ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป , 2536

สุพัศรา ผาสุข . ประสิทธิภาพของหน่วยงานประชาสัมพันธ์เคลื่อนไหวในการให้ความรู้และ
ทัศนคติด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แก่ประชาชนในหมู่บ้าน จ.เชียงใหม่ ,ไม่ระบุ
สถานที่พิมพ์ : ไม่ระบุปีที่พิมพ์

สุพิศวง ธรรมพันทา , พื้นฐานวัฒนธรรมไทย , คีดีบุ๊คสโตร์ , กรุงเทพฯ: 2532

เสถียร โกเศศ วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆของไทย ,ไม่ระบุสถานที่พิมพ์ : 2514

อินทราณี สุขสมบูรณ์ ความรู้ความเข้าใจเรื่องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของ
ประชาชนในเขต ต.สะเอียบ อ.สอง จ.แพร่ ไม่ระบุสถานที่พิมพ์ : ไม่ระบุปีที่พิมพ์

ภาพการดำเนินงานกิจกรรม

การสำรวจข้อมูลทรัพยากรในตำบล

รูปสภาพพื้นที่ป่าในตำบลแม่ทะลบ

รูปการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีป่า

ประชาชนกับการเสนอแนวคิดในการจัดเวทีวิเคราะห์ปัญหา

การให้ประชาชนร่วมกันวางแผนการดำเนินงานและเสนอข้อคิดเห็น

รูปคณะกรรมการร่วมกันร่างกฎกติกา

รูปการวางแผนการอนุรักษ์ทรัพยากร

รูปการประชุมคณะกรรมการเหมืองฝาย

รูปแผนที่หมู่บ้านในเขตพื้นที่

รูปชาวบ้านร่วมกันทำข้อมูลโดย 7 ษักรื่องมือ PRA

รูปชาวบ้านร่วมกันให้ข้อมูลพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่เกษตร

รูปชาวบ้านร่วมกันปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูสภาพป่า

ภาคผนวก

แบบสอบถามการเก็บข้อมูลชุมชน

หมู่บ้าน..... หมู่ที่ ตำบล.....
อำเภอ..... จังหวัด.....

ชื่อผู้นำหมู่บ้าน..... อยู่บ้านเลขที่..... อาชีพ.....

ชื่อผู้ช่วยหมู่บ้าน..... อยู่บ้านเลขที่..... อาชีพ.....

ชื่อสมาชิก อบต.หมู่บ้าน..... อยู่บ้านเลขที่..... อาชีพ.....

ชื่อประธานแม่บ้านหมู่บ้าน..... อยู่บ้านเลขที่..... อาชีพ.....

ชื่อประธานอสม.หมู่บ้าน..... อยู่บ้านเลขที่..... อาชีพ.....

ชื่อประธานผู้สูงอายุหมู่บ้าน..... อยู่บ้านเลขที่..... อาชีพ.....

ชื่อประธานประชาสงเคราะห์หมู่บ้าน..... อยู่บ้านเลขที่..... อาชีพ.....

ตำแหน่งอื่น ๆ

ชื่อ..... อยู่บ้านเลขที่..... อาชีพ.....

ชื่อ..... อยู่บ้านเลขที่..... อาชีพ.....

ชื่อ..... อยู่บ้านเลขที่..... อาชีพ.....

จำนวนประชากร รวม คน เป็นหญิง คน เป็นชาย คน

จำนวนครัวเรือน ครัวเรือน

จำแนกเชื้อชาติ

คนไทย คน

จีน คน

ไทยใหญ่..... คน

ลาว คน

กลุ่มองค์กรในชุมชน

1. ชื่อกลุ่ม จำนวนสมาชิก คน

วัตถุประสงค์กลุ่ม

.....

.....

กิจกรรมของกลุ่ม

.....

.....

.....

.....

กลุ่มองค์กรในชุมชน

1. ชื่อกลุ่ม จำนวนสมาชิก คน

วัตถุประสงค์กลุ่ม

.....

.....

กิจกรรมของกลุ่ม

.....

.....

.....

.....

กองทุนในชุมชนมีอะไรบ้าง

ชื่อกองทุน จำนวนเงิน บาท

แหล่งที่มาเงินกองทุน

วัตถุประสงค์กองทุน

.....

การบริหารเงินกองทุน

.....

ชื่อประธานกองทุน จำนวนสมาชิกคน

ข้อมูลแหล่งน้ำในชุมชน

บ่อน้ำ แห่ง

น้ำบาดาล แห่ง

แม่น้ำ แห่ง

ชื่อ

ชื่อ

คลอง แห่ง

ชื่อ

ชื่อ

ห้วย แห่ง

ชื่อ

ชื่อ

ชื่อ

หนอง แห่ง

ชื่อ

ชื่อ

ชื่อ

น้ำตก แห่ง

ชื่อ

ชื่อ

การทำการเกษตร (ในหมู่บ้านของท่านทำการเกษตรอะไรบ้าง)

เก็บเกี่ยวเดือน..... ผลผลิตต่อไร่ กิโลกรัม

..... เริ่มปลูกเดือน

เก็บเกี่ยวเดือน..... ผลผลิตต่อไร่ กิโลกรัม

..... เริ่มปลูกเดือน

เก็บเกี่ยวเดือน..... ผลผลิตต่อไร่ กิโลกรัม

พื้นที่รวมทั้งหมู่บ้าน ไร่ สภาพทั่วไปเป็นอย่างไร

.....
.....
.....

พื้นที่ในการประกอบอาชีพในหมู่บ้าน รวม ไร่ แบ่งเป็น

พื้นที่ทำไร่ ไร่

พื้นที่ทำสวน ไร่

พื้นที่ทำนา ไร่

พื้นที่ป่าชุมชนในหมู่บ้าน ไร่

พื้นที่ป่าสงวน ไร่

สถานที่ท่องเที่ยวในหมู่บ้านมีอะไรบ้าง

ชื่อ

ชื่อ

ชื่อ

ชื่อพันธุ์ไม้ที่พบในหมู่บ้าน / ป่าในหมู่บ้าน

ลำดับ	ชื่อ	ชนิด / ประเภท	จำนวน

ชื่อสมุนไพรที่พบในหมู่บ้าน / ป่าในหมู่บ้าน

ลำดับ	ชื่อ	ชนิด / ประเภท	จำนวน

ชื่อสัตว์ที่พบในหมู่บ้าน / ป่าในหมู่บ้าน

ลำดับ	ชื่อ	จำนวน	หมายเหตุ

ในหมู่บ้านของท่านมีประเพณีอะไรบ้าง

ทำในเดือน.....

ทำไปเพื่ออะไร.....

.....

.....

ผู้ดำเนินการคือใคร

.....

วิธีการเป็นอย่างไร.....

.....

.....

ทำในเดือน.....

ทำไปเพื่ออะไร.....

.....

.....

ผู้ดำเนินการคือใคร

.....

วิธีการเป็นอย่างไร.....

.....

.....

.....

ในหมู่บ้านของท่านมีหมอพื้นบ้านหรือไม่

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	อายุ	บ้านเลขที่	รักษาโรค

แบบสอบถามเก็บข้อมูลวิถีชีวิต

ลาหู่ คือใคร

.....

.....

.....

มีความเป็นมาอย่างไร

.....

.....

.....

ลาหู่มาจากไหน

.....

.....

.....

จำนวนประชากร

ตำบลแม่ทะลบ	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนหลังคาเรือน	จำนวนประชากร

ลักษณะการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย

.....

.....

การแต่งการ

.....

.....

การเล่นและเครื่องดนตรี

.....

.....

ระบบโครงสร้างทางสังคม การนับถือในหมู่บ้านและครอบครัว

.....

.....

ศาสนาและความเชื่อ (เรื่องของผี)

.....

.....

สภาพเศรษฐกิจและการทำมาหากิน

.....

.....

ลักษณะการใช้ที่ดินในการทำการเกษตร

.....

.....

ความเชื่อเรื่องของน้ำ

.....

.....

ลักษณะการทำเกษตร

.....

.....

ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร (การทำไร่หมุนเวียน , การทำพิธีการขอน้ำ ,)

การเลือกพื้นที่

.....

.....

การโค่นหรือถาง เผ่าไร่

.....

.....

การเตรียมดิน

.....

.....

การหยอดข้าว

.....

.....

การบนบานผีไร่

.....

.....

การควบคุมวัชพืช

.....

.....

การเก็บพันธุ์ข้าว

.....

.....

การเก็บเกี่ยว

.....

.....

การทำพิธีเลี้ยงผีไร่

.....

.....

ชื่อพืชพันธุ์ในหมู่บ้าน

ชื่อลาหู่	ชื่อไทย	ลักษณะ

ความเชื่อเรื่องผี และพิธีกรรม กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

.....

.....

.....

.....

แบบเสนออาสาสมัครดูแลรักษาทรัพยากรหมู่บ้าน

ชื่อหมู่บ้าน..... หมู่ที่

ตำบล..... อำเภอ

ชื่อ..... นามสกุล..... อายุ ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่ หมู่..... ตำบล.....

ชื่อ..... นามสกุล..... อายุ ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่ หมู่..... ตำบล.....

ชื่อ..... นามสกุล..... อายุ ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่ หมู่..... ตำบล.....

ชื่อ..... นามสกุล..... อายุ ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่ หมู่..... ตำบล.....

ชื่อ..... นามสกุล..... อายุ ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่ หมู่..... ตำบล.....

ชื่อ..... นามสกุล..... อายุ ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่ หมู่..... ตำบล.....

ชื่อ..... นามสกุล..... อายุ ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่ หมู่..... ตำบล.....

ชื่อ..... นามสกุล..... อายุ ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่ หมู่..... ตำบล.....

ชื่อ..... นามสกุล..... อายุ ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่ หมู่..... ตำบล.....

ชื่อ..... นามสกุล..... อายุ ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่ หมู่..... ตำบล.....

ผู้เสนอรายชื่อ

วันที่ เดือน พ.ศ.....

ประวัติทีมวิจัย

1. น.ส. พวงทอง ว่องไว หัวหน้าโครงการวิจัย

ที่อยู่ 83 หมู่ 3 ต. เวียง อ.ฝาง จ.เชียงใหม่ 50110 โทร 01-8853384 หรือ (053) 451523

การศึกษา ปริญญาตรี ปี 39 สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ เอกการพัฒนชุมชน

ปริญญาตรี ปี 41 สถาบันราชภัฏเชียงราย เอกคณิตศาสตร์

ประวัตินักวิจัยชุมชน

1. น.ส. รสริน วงศ์คำปัน อายุ 26 ปี อาชีพ รับราชการ

ที่อยู่ องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทะลบ อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่

การศึกษา ปริญญาตรี ปี 40 มหาวิทยาลัยรามคำแหง คณะรัฐศาสตร์

ตำแหน่ง ปลัด องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทะลบ

2. นางสาวมานิตา สุนุกดี อายุ 32 ปี

องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทะลบ อำเภอไชยปราการ

ปริญญาตรี สถาบันราชภัฏอุดรธานี เอกการจัดการ

3. นายยาใจ จะแสง อายุ 46 ปี อาชีพ ทำไร่ ทำสวน

อยู่บ้านเลขที่ 402 ตำบลแม่ทะลบ อำเภอไชยปราการ

การศึกษา -----

ตำแหน่ง ผู้นำหมู่บ้านโป่งจ้อก ต.แม่ทะลบ อ.ไชยปราการ จ.เชียงใหม่

4. นายสมบรูณ์ คูแสง อายุ 37 ปี อาชีพ ทำไร่ ทำสวน

อยู่บ้านเลขที่ 402 / 1 ตำบลแม่ทะลบ อำเภอไชยปราการ

การศึกษา -----

ตำแหน่ง กรรมการหมู่บ้านโป่งจ้อก ต.แม่ทะลบ อ.ไชยปราการ จ.เชียงใหม่